PLÚTARCHOS

Souběžné životopisy – výbor

AUDIOKNIHY CZ · AUDIOKNIHYCZ.CZ

Perikles, Alkibiadés, Alexandr, Caesar, Cicero

Nový český překlad z řečtiny (zdroj: Perseus Digital Library, Loeb/Perrin).

* * *

Perikles

1

Když Caesar v Římě uviděl, jak si bohatí cizinci v chůvě nosí štěňata a opičata a hýčkají je, zeptal se — jak se vypravuje — zda jim tam ženy nerodí děti. Pokáral tak po vladařsku ty, kteří přirozenou lásku a něhu, dlužnou člověku, utrácejí za zvířata.

A nemáme podobně právo hudrovat? Naše duše má přirozenou chuť se učit a dívat. Je proto na místě plísnit ty, kdo si tuhle svou chuť rozhazují po podívané a poslechu, které za trochu námahy nestojí, zatímco na krásném a užitečném jim nezáleží. Smysl, zasažen zvenčí a tím vnímající, musí snad hledět na cokoli, co se mu zjeví, ať to k něčemu je, nebo není. Ale rozum může každý použít, jak sám chce: od čeho mu libo, odvrátí se, k čemu libo, obrátí se. Má tedy lovit to nejlepší, aby se tím nejenom díval, ale také živil. Jako je oku lahodná ta barva, jejíž svěží a jasný tón oživuje a sytí zrak, i mysl má vést k podívané, která ji svým příjemným dotekem volá k jejímu vlastnímu dobru.

A to jsou činy ctnosti. Ty v tom, kdo se o nich dočte, probouzejí soutěživou vášeň a touhu po napodobení. V ostatních věcech přece ne vždy po údivu nad výkonem přijde chuť ho opakovat. Mnohdy je to naopak: máme radost z díla, a tvůrcem opovrhujeme. Tak si libujeme na vonných mastech a drahocenných purpurech, ale barvíři a mastičkáři nám připadají chamradi, nehodní svobodného člověka. Krásně proto odpověděl Antisthenés, když slyšel, že Ismenias je výborný flétnista: „Je to člověk mizerný; jinak by takový flétnista nebyl." A Filip pochválil kdysi při pitce syna, který uměle a s potěšením hrál na lyru, slovy: „Nestydíš se, že hraješ tak dobře?" Králi stačí, že má kdy flétnu poslouchat; a Múzám prokazuje úctu dost už tím, že se dívá, jak takové věci předvádějí jiní.

2

Vlastnoruční práce v nízkých věcech vydává proti sobě svědectví: ta námaha nad nicotami prozrazuje nedbalost ke krásnu. Žádný talentovaný mladík, který spatřil Dia v Pise, netoužil stát se Fýdiou, ani se nikdo nechtěl stát Polykleitem, když viděl Héru v Argu, ani Anakreontem, Filétou či Archilochem jen proto, že měl radost z jejich básní. Když se nám dílo líbí jako líbezné, neznamená to ještě, že i ten, kdo je udělal, je hoden snahy. Proto takové věci divákům neprospívají: nebudí v nich napodobivou vášeň a nevnuknou nic, co by hnalo k podobnosti.

Ale ctnost svým jednáním rovnou tak jedná, že se jí obdivujeme a zároveň závidíme tomu, kdo ji dokázal. Z darů štěstěny milujeme vlastnictví a užívání, z darů ctnosti milujeme skutky. Ty první u sebe

nejraději máme od druhých, ty druhé bychom raději dali druhým sami. Krása dobra totiž vybízí k činu a hned v hledícím budí popud k jednání: netvaruje ho jen napodobivostí, ale samotným vyprávěním o skutku propůjčuje mu rozhodnutí.

Rozhodli jsme se proto, že se dáme do životopisů. Tenhle svazek — desátý v pořadí — píšeme o Periklovi a Fabiovi Maximovi, který válčil s Hannibalem. Oba se podobají v různých ctnostech, zvlášť v mírnosti a spravedlnosti; a tím, že snesli nerozumnost lidu i spoluvládců, prospěli vlastem víc než všichni ostatní. Jestli jsme se trefili do toho, co se sluší, nechť čtenář posoudí z toho, co napíšeme.

3

Perikles patřil k fýle Akamantidě a k dému Cholarge, rodem i původem k nejpřednějším z obou linií. Jeho otec Xanthippos, který u Mykaly porazil vojevůdce velkého krále, se oženil s Agaristou, vnučkou Kleisthenovou — toho, který vyhnal Peisistratovce, statečně svrhl tyranii, dal Athénám zákony a zřídil nejlépe vyváženou ústavu, mířící k svornosti a bezpečnosti. Agaristé snila, že porodí lva, a za několik dní porodila Perikla. Postava mu byla jinak bez vady, jen hlavu měl protáhlou a nepoměrnou k zbytku. Proto ho sochaři skoro bez výjimky zobrazovali s přilbou — zjevně nechtěli dávat vadu najevo. Attičtí básníci mu říkali „cibulohlavec“, protože mořská cibule se někdy jmenovala stejně jako smolný strom.

Z komiků Kratínos v Cheirónech říká:

> Svár a prastarý Kronos spolu zplodili
> největšího tyrana — a bohové ho zovou
> Hlavosběrač.

A jindy, v Nemesidě:

> Pojď, Die, hostitelský, s velkou hlavou!

Télekleidés o něm říká, že sedí „bolavou hlavou obtížen v městě, zatímco mu z té hlavy, veliké jak jedenáctilůžková jídelna, občas vyráží veliký šum“. A Eupolis v Démech ptá se postupně na každého z démagogů, kteří vyšli z podsvětí — a Perikles je jmenován poslední.

4

Jeho hudebním učitelem byl podle většiny Dámón; prý se jeho jméno má vyslovovat s krátkou první slabikou. Aristotelés ale uvádí, že se Perikles vycvičil v hudbě u Pythokleida. Dámón byl zjevně mistr sofista a schoval se za hudbu, aby před davem zakryl, jak je nebezpečný. Periklovi však stál po boku jako cvičitel a učitel atleta politiky.

Dámónovi se ta přetvářka s lyrou nakonec nepovedla: byl ostrakizován jako muž velkých plánů a přívrženec tyranidy, a dal tím komickým básníkům pěknou zábavu. Platón ho zpodobňuje tak, že se ho kdosi vyptává.

Perikles poslouchal také Zénóna z Eleje, který se stejně jako Parmenidés zabýval přírodou a vycvičil se v jakési dialektické dovednosti vyvracet a dohnat protivníka protiřečením až k bezradnosti; tak to říká i Timón z Fliúntu v jedné pasáži.

Ale ze všech u Perikla pobýval nejčastěji — a to on ho obdařil onou vážností, hlubším sebevědomím vůdce lidu a vůbec povznesením a vznešeností mravu — Anaxagorás z Klazomen. Lidé tehdy mu říkali „Nús“, Rozum: ať už proto, že se divili jeho velkému, výjimečně průzračnému duchu v otázkách přírody, nebo proto, že on první z filosofů postavil nad všechen chod věcí nikoli náhodu ani nutnost, nýbrž čistý a nesmíšený rozum, který mezi vším ostatním, co je promíseno, uvolňuje stejnorodé prvky.

5

Perikles ho obdivoval nad míru a nasákl se takzvanou „meteorologií a vzdušným klábosením“. Nejenom že měl, jak se zdá, vznešeného ducha, povznesenou mluvu, čistou od obhroublé a chytrácké šaškoviny, ale i tváří se nedal pohnout k smíchu, chodil klidně, oděv měl vyrovnaný a při řeči se nedal vybičovat žádnou vášní, hlas měl pevný bez pokřiku — a všechno to budilo obdiv.

Když ho kdosi, surovec a nevázanec, celý den haněl a nadával mu, Perikles si na agoře mlčky vyřizoval něco důležitého. Večer šel klidně domů, a onen muž šel pořád za ním a chrlil na něj kdejaký blud. Když měl Perikles vcházet do dveří — bylo už tma — vzkázal, aby jeden ze sluhů vzal pochodeň, muže doprovodil a dovedl ho až k jeho domu.

Básník Ión zase říká, že Periklův styk byl nabubřelý a chvástavý a že do jeho velikášství se mísila velká povýšenost a pohrda k druhým; chválí naopak Kimónovu uhlazenost, vláčnost a jaksi hudebnost v obcování. Ale Ióna, který po způsobu tragického klání požaduje, aby i ctnost měla povinně svůj satyrský díl, nechme být. A ti, co Periklovu

důstojnost zvali honbou za slávou a nadutostí, těm Zénón vyzýval, aby si také nějak takhle „hnali po slávě“ — vždyť už i předstírání krásy v člověku nepozorovaně vzbuzuje touhu po ní a návyk na ni.

6

Z Anaxagorova obcování však neměl Perikles jen tohle. Zdá se, že se povznesl i nad pověrčivost, kterou v lidech živí užaslé úrody tajemných věcí shora — v lidech, kteří neznají jejich příčiny, bojí se boží moci a jsou pro svou neznalost zmateni. Toho všeho zbavuje přírodní poznání: místo trýznivé, horečnaté bázně dává bezpečnou zbožnost spojenou s dobrou nadějí.

Vypráví se, že jednou Periklovi přinesli z venkova hlavu jednorohého berana. Věštec Lampón, když viděl ten rohu silný a pevný, vyrostlý uprostřed čela, prohlásil: v obci jsou nyní dvě strany moci, Thúkydidova a Periklova — a vláda se zcelí u toho, komu znamení přišlo. Anaxagorás však rozťal lebku a ukázal, že mozek neplní celou dutinu, nýbrž se sesunul jako vejce z celé nádoby právě na to místo, odkud roh vyrůstá. Všichni se v tu chvíli podivili Anaxagorovi; o něco později však Lampónovi, protože Thúkydidés byl odstraněn a všechna veřejná záležitost se rovnoměrně stekla pod Perikla.

Nic by, myslím, nebránilo, aby přírodovědec i věštec měli oba pravdu zároveň: jeden postihl, z čeho a jak to vzniklo, druhý, proč to vzniklo a co to znamená. Předmětem zkoumání jednoho bylo, jak se věc stala, předmětem druhého, k čemu směřuje a co ohlašuje. Ti, kteří říkají, že nalezená příčina ruší znamení, nevidí, že spolu s božskými by museli zrušit i znamení lidsky uměle udělaná — zvuky disků, světla

pochodní, stíny gnómónů — vždyť každé z nich má svou příčinu a svůj záměr, aby bylo znamením něčeho. Ale o tom snad jindy.

7

Perikles se v mládí lidu velmi obával. Zdálo se, že se tváří podobá tyranu Peisistratovi; a staří lidé bývali ohromeni, jak má Perikles příjemný hlas a jak hbitý a pohotový jazyk, zrovna jako Peisistratos. Majetku, rodu i vlivných přátel měl dost, a tak se bál vyhnanství střepinami — ostrakizmu — a do politiky se nepouštěl; na vojenských výpravách byl ale zdatný a nedbal nebezpečí.

Když ale Aristeidés zemřel, Themistoklés padl do vyhnanství a Kimóna výpravy ponejvíce držely mimo Řecko, Perikles se obrátil k lidu — zvolil si stranu mnohých a chudých proti bohatým a mocným, přestože mu to přirozenost sotva nabízela. Zjevně se bál, aby na něj nepadlo podezření z úkladů o tyranidu; viděl, jak je Kimón aristokratický a jak ho zvlášť milují „řádní a dobří muži“, a tak se podkradl pod zástup, aby se zabezpečil a získal moc proti Kimónovi.

I ve způsobu života si hned uložil jiný řád. V městě ho bylo vidět jen na jediné cestě — té, která vedla na agoru a do radní síně. Zvaní k večeřím a všechnu takovou obecnou družnost opustil, takže po celou tu dlouhou dobu, co se zabýval obcí, nešel k žádnému příteli na večeři — jenom když se ženil jeho bratranec Euryptolemos, přišel; a hned po libacích vstal a odešel. Družnost je totiž mocná rozkladatelka všeho důstojenství, a kde se s někým žije den po dni, tam se obtížně zachová „vznešenost na odiv“. Pravé ctnosti sluší, že se víc skví, čím jasněji je

vidět; a u skutečně dobrých mužů není nic tak podivuhodného pro lidi zvenčí jako jejich všední život pro ty, kteří s nimi obcují.

A tak i před lidem se Perikles tajil, aby jim nezevšedněl: nemluvil ke každé věci, nevystupoval neustále před dav. Kritolaos říká, že se vydával ven jako „loď Salaminia“, jen pro velké naléhavé úkoly; ostatní vyřizoval přes přátele a jiné řečníky. Jedním z nich byl prý Efialtés, který zlomil moc rady z areopagu a — jak říká Platón — naléval občanům mnoho a nemírně svobody, kterou lid, jako koně, zdivočel „a už nesnesl otěž, nýbrž začal kousat Euboiu a skákat po ostrovech“, jak zpívají komičtí básníci.

8

Ke stavu života a velikosti ducha si Perikles připravil i řeč, jako nástroj; a často si vypůjčoval něco od Anaxagory, přelévaje do rétoriky barvu přírodovědy. Platón to vznešeně nazývá „vysokou mysl a dovádějící dílo k dokonalosti“, jíž si Perikles získal — ke své dobré vrozené dispozici — ze zkoumání přírody; a co se hodilo, zapojil do umění řeči. Tím vším všechny převýšil. Proto prý také dostal přezdívku; i když někteří to spojují s tím, čím ozdobil město, a jiní s mocí, jakou měl v politice i jako vojevůdce — podle nich dostal název „Olympský“. Není ovšem nic divného, že se sláva stekla z mnoha předností najevo pohromadě.

Komédie té doby však — a básníci mu vážně i s úsměškem posílali kdejakou průpovídku — nejvíc ukazují, že přezdívka padla kvůli řeči: říkali, že „hřmí a blýská“, když mluví k lidu, a že „nese v jazyku hrozný blesk“. Vzpomíná se také na vtipný výrok Thúkydida, syna Mélésiova,

o Periklově obratnosti: byl to muž řádný a dobrý a nejdéle z protivníků stál proti Periklovi. Když se ho spartský král Archidámos zeptal, kdo je lepší zápasník, zda on, nebo Perikles, odpověděl: „Když já ho srazím při zápase, on tvrdí, že nepadl, a vyhrává — přesvědčí diváky."

Nicméně i sám Perikles se v řeči choval opatrně: pokaždé, než vystoupil na řečiště, se modlil k bohům, aby mu z úst nevyšlo bezděčně ani slovo, které by k dané věci nepatřilo. Psaného po něm nezbylo nic kromě usnesení; a vzpomínaných výroků velmi málo. Takový je ten o Aigině: nařídil, aby „se Aigina odstranila jako zánět oka přístavu Peiraia". Nebo řekl, že „válku už vidí přicházet od Peloponésu". A když Sofoklés — spoluvelitel na nějaké výpravě — pochválil pohledného chlapce, odpověděl: „Veliteli, Sofokle, se nesluší, aby měl čisté jen ruce, ale i oči."

Stésimbrotos uvádí, že padlé na Samu Perikles ve smuteční řeči z řečiště nazval nesmrtelnými jako bohové: „Vždyť ani samotné bohy nevidíme, ale z poct, které mají, a z dober, která poskytují, soudíme, že jsou nesmrtelní; to totéž platí i o těch, kdo zemřeli za vlast."

9

Thúkydidés líčí Periklovu správu obce jako jaksi aristokratickou — „slovem demokracii, skutkem vládu prvního muže". Jiní zas říkají, že on první přivedl lid k rozdělování pozemkových podílů, k divadelním přídavkům a k výplatám žoldů, špatně ho tím navykl a udělal z něj dav rozmařilý a nevázaný, místo toho, aby zůstal uměřený a pracovitý. Příčinu té proměny je potřeba hledat ve vlastním běhu věcí.

Na začátku, jak už bylo řečeno, se Perikles proti Kimónově slávě postavil tak, že si naklonil lid. Když mu nestačil majetkem a penězi, kterými Kimón podpíral chudé — nabízel Athéňanům každý den večeři kterémukoli potřebnému, oblékal starce a strhával ploty na svých pozemcích, aby si tam každý mohl natrhat ovoce — obrátil se Perikles k rozdělování veřejných peněz. Poradil mu to Damónidés z Oe, jak uvádí Aristotelés.

A tak brzy divadelními přídavky, odměnami za soudcovskou službu, žoldy a náklady na choreutské sbory podplatil davy a užil jich proti radě z areopagu, do níž on sám nepatřil: nebyl totiž nikdy ani archóntem, ani thesmothetem, ani „králem", ani polemarchem. Tyto úřady se odedávna losovaly, a jejich držitelé po pře zkoušky vstupovali do areopagu. Když tedy Perikles v lidu nabyl většího vlivu, postavil se proti radě tak, že jí Efialtés odňal většinu soudních pravomocí; a Kimón byl ostrakizován jako přívrženec Sparty a nepřítel lidu — ačkoli bohatstvím a rodem nikomu neustupoval, vybojoval nejkrásnější vítězství nad barbary a naplnil město penězi a kořistí (jak je napsáno v jeho životopise). Tak veliká byla Periklova moc v lidu.

10

Ostrakizmus měl zákonem určenou dobu deseti let. Mezitím však vpadli Lakedaimoňané s velkým vojskem do Tanagry a Athéňané se jim vrhli vstříc. Kimón se vrátil z vyhnanství, zařadil se se svým oddílem do bitevní linie a chtěl smýt podezření z lakonismu činy — risknout bitvu po boku spoluobčanů. Periklovi přátelé se však domluvili a vyhnali ho jako vyhnance. Právě proto se myslí, že Perikles bojoval

v té bitvě obzvlášť zavile a byl ze všech nejnápadnější — nešetřil se. Zároveň padli všichni Kimónovi přátelé, které Perikles obviňoval ze spolku se Spartou. Athéňany přemohla hluboká lítost a touha po Kimónovi; byli poraženi na hranicích Attiky a čekali v příštím roce ještě těžší válku.

Perikles to zpozoroval a neváhal lidu vyhovět: sám napsal usnesení a Kimóna povolal; ten se vrátil a zjednal mír mezi oběma městy. Lakedaimoňané totiž byli ke Kimónovi vlídní, zatímco Perikla a ostatní vůdce lidu nenáviděli.

Někteří však tvrdí, že Perikles návrh na Kimónův návrat nedal dřív, než mezi nimi byla tajná dohoda, kterou zprostředkovala Kimónova sestra Elpiniké: Kimón měl odplout s dvěma sty loděmi a velet mimo Attiku, dobývat kraj velkého krále, zatímco Perikles měl mít moc v městě. Zdá se, že Elpiniké si u Perikla také vymodlila mírnější zacházení dřív — když Kimón stál o hrdlo. Perikles byl totiž tehdy od lidu určen jedním ze žalobců; Elpiniké k němu přišla a prosila, a on jí s úsměvem řekl: „Elpiniké, jsi stará, stará, než abys plnila takové věci.“ Nicméně v procesu vystoupil jen jednou, aby splnil svou obžalobní povinnost, a odešel, aniž by Kimónovi tolik ublížil — ze všech žalobců nejmíň.

Jak by tedy někdo věřil Idomeneovi, který Perikla obviňuje, že démagoga Efialta — svého spojence v politice — zavraždil ze závisti nad slávou? Nevím, odkud ten obvinění nasbíral jako žluč, aby ji na Perikla vylil. Perikles není bez vady — jistě; ale měl ušlechtilou mysl a ctižádostivou duši, a v takovém člověku nic tak surového a bestiálního neroste. Efialta, který byl pro oligarchy strašný a při vyšetřování i stíhání těch, kdo křivdili lidu, neúprosný, zavraždili jeho nepřátelé úkladně — rukou Aristodika z Tanagry, jak uvádí Aristotelés. Kimón zemřel u Kypru jako vojevůdce.

11

Aristokraté viděli, jak je Perikles mezi občany už dřív největší, a chtěli přece jen někoho, kdo by se mu v městě postavil a jeho moc otupil, aby se nejednalo jenom o jedinovládu. Postavili proti němu Thúkydida z Alópeky, muže rozvážného a Kimónova švagra. Byl méně vojenský než Kimón, ale za to zběhlejší v agoře a politice: udržoval se v městě a rvával se s Periklem u řečniště. Rychle tak znovu vyrovnal politické poměry. Nenechal „řádné a dobré“ muže roztroušené a smíchané s lidem, kde je jejich důstojenství tonulo v množství; postavil je stranou a svedl dohromady. Tak jejich moc nabyla váhy a padla na misku vah.

Odedávna v obci bývala jaksi zapouzdřená dvojitost — jako skrytá vada v železě — náznak rozdělení na stranu lidu a stranu „nejlepších“; ale soupeření a ctižádost těchto dvou mužů protly obec do takové hloubky, že se jedna polovina začala jmenovat „lid“ a druhá „nemnohá“.

Proto Perikles tehdy nejvíc popustil lidu uzdu a politikaril mu k vůli: pořád vymýšlel nějakou slavnostní podívanou, hostinu nebo průvod ve městě a — „nevzdělanými rozkošemi“ — jak se říká, vychovával obec. Rok co rok vysílal šedesát triér, na nichž po osm měsíců plavalo na žold mnoho občanů; cvičili se a zároveň se učili loďařskému umění. Kromě toho poslal tisíc kleruchů na Chersonés, pět set na Naxos, polovinu toho na Andros, tisíc do Thrákie, aby žili spolu s Bisalty, a jiné do Itálie, kde se zakládaly Thúrie u staré Sybary. Tak odlehčoval obci od lenivého a kvůli zahálce všetečného davu, napravoval tíseň lidu a zároveň zřizoval spojencům pevnou stráž, aby je zrazoval od pokusů o vzpouru.

12

Nic nepřineslo Athénám tolik slávy a krásy a nic nevzbudilo takový úžas u ostatních lidí — a jen to samo svědčí u Řecka, že ona slavná moc a prastaré bohatství nejsou pouhá řeč — jako výstavba posvátných darů. A právě tohle Periklovi nepřátelé nejvíc záviděli a to právě pomlouvali ve sněmech: lid prý ztrácí dobré jméno a je proklínán, protože společné peníze Řeků přenesl z Dilu k sobě. „Nejhezčí omluvu — totiž že peníze přenesl ze strachu před barbary, aby je uložil do bezpečí — Perikles sám zrušil. A Řecko je potupně a očividně tyranizováno, když vidí, jak jeho příspěvky na válku Athéňané pozlacují a parádí svou obec jako chlubivou ženu, která se obvěšuje drahými kameny, sochami a chrámy za tisíce talentů."

Perikles vysvětloval lidu: „Spojencům nejsme za peníze dlužni počet, protože válčíme za ně a odrážíme barbary. Oni nedávají ani jediného koně, ani loď, ani hoplítu — jen peníze. A peníze už nepatří tomu, kdo je dal, ale tomu, kdo je přijímá, pokud za ně na oplátku dostává to, zač je přijímá. Když je město dost opatřeno vším, co ke válce potřebuje, ať peníze proudí tam, odkud, bude-li to vybudováno, přijde nehynoucí sláva, a při vzniku pak pohotová blahobyt: jsou tu všelijaké práce, všelijaké potřeby, které vzbudí každou dovednost, uvedou do pohybu každou ruku a téměř celé město udělají honorovaným — zároveň zdobeným a živeným samo sebou."

Dospělým a zdravým totiž výpravy poskytovaly výdělek z veřejných peněz. Perikles však nechtěl, aby ten rozmanitý dav bez pořádku, všichni ti řemeslníci, zůstal bez podílu — ani aby ho dostával za lenost. Vymyslel proto velké stavební úkoly a plány prací, které vyžadovaly rozličné dovednosti a dlouhou dobu, aby i to, co zůstává doma, mělo stejnou záminku jako plavci, strážní a vojáci — užívat veřejných pro-

středků. Kde totiž bylo surovinou kámen, kov, slonovina, zlato, eben a cypřišové dřevo, a kde to zpracovávali tesaři, modeláři, kováři, kameníci, barvíři, zlatiči a kostěnci, malíři, vzorníci a cizeláři, kde to vozili dopravci a námořníci po moři a na souši bednáři, vozkové, provazníci, tkalci, ševci, kameníci silniční a horníci — tam každá dovednost měla svůj vlastní „oddíl“ jako vojevůdce: sešikovaný dav dělníků a nádeníků, který byl její živou pažívou a nástrojem. A tak každé stáří a každé vlohy našly v těchto potřebách svůj výdělek.

13

Jak díla rostla — nedostižné velikostí a nenapodobitelná tvarem i půvabem — a jak se řemeslníci přetrhali, aby jeden druhého překonal kráslu, nejvíce vzbuzovala úžas rychlost. Co každé z nich mělo podle očekávání dojít k dokonalému konci až za generace, bylo za jediný vrchol veřejného života doveden k závěru.

Vypráví se, že když se malíř Agatharchos chlubil, že obrazy maluje rychle a bez námahy, Zeuxis slyšel a prohodil: „Já maluji dlouho.“ Lehkost a rychlost totiž nevkládají dílu trvanlivou váhu ani přesnou krásu. Čas, který se jaksi předem splatí jako námaha při vzniku, se naopak vrací silou v trvání výsledku.

A proto tím víc obdivujeme Periklova díla: za krátký čas vznikla pro dlouhá staletí. Krásou byla už tehdy jaksi starobylá, čerstvostí dodnes zůstávají jako čerstvá a nová: taková věčná novota na nich vždy kvete a jejich pohled uchovává nedotčený časem — jako by do nich byl zamíchán věčně živý dech a mladá, nestárnoucí duše.

Všechno řídil a nad vším dohlížel Fýdiás, ačkoliv jednotlivá díla měla vlastní velké architekty a mistry. Stostupý Parthenón stavěli Kallikratés a Iktínos. Telestérion v Eleusíně začal budovat Koroibos — ten vztyčil přízemní sloupy a opatřil je kladím. Když zemřel, Metagenés z Xypetu vystavěl obvodovou římsu a horní sloupy; a Xenoklés z Cholargu položil nad svatyní otvor stropu, aby se jím k ní vcházelo. Dlouhé zdi — o kterých sám Sókratés vzpomíná, že slyšel Perikla uvádět návrh v obci — převzal podnikatelsky Kallikratés. Komédie Kratínova si z díla utahuje, že postupuje pomalu. A Ódeion, uvnitř mnohoúhlé a mnohosloupové, zvenčí svažující se střechou spuštěnou z jediného vrcholu, bylo prý obraz a napodobenina stanu velkého krále; i tam dozíral Perikles. Proto si z toho Kratínos ve Thrákyních zase střílí.

Perikles tehdy také poprvé prosadil usnesení, aby se při Panathénajích konalo hudební klání. Když ho zvolili pořadatelem, sám určil, jak mají soutěžící hrát na flétnu, zpívat nebo bránkat na kytharu. Hudební klání se tenkrát i jindy konala v Ódeionu.

Propylaje na akropoli se vystavěly za pět let pod vedením Mnésikla. Při stavbě se zběhla podivuhodná náhoda, která ukázala, že bohyně neodstupuje, ale v díle sama přikládá ruku a dovádí ho k dokonalosti. Jeden z nejčilejších a nejochotnějších řemeslníků spadl z výšky a ležel v bědném stavu; lékaři ho vzdali. Perikles ztratil hlavu, ale ve snu se mu zjevila bohyně a naznačila léčbu. Perikles ji vyzkoušel a muže rychle a snadno vyléčil. Na památku toho postavil na akropoli bronzovou sochu Athény Hygieie u oltáře, který tam prý stál i dřív.

Fýdiás pracoval na zlaté soše bohyně — na nápisové desce je jako její tvůrce; ale skoro všechno bylo jeho a nad všemi řemeslníky, jak jsme říkali, dohlížel kvůli přátelství s Periklem. To mu přineslo závist a Periklovi hanlivé řeči — jako by u Fýdia přijímal svobodné ženy, které chodily na stavbu. Komici řeč popadli a vylili na něj spoustu oplzlosti: pomluvili ho se ženou Menippa, muže Periklova přítele a podveli-

tele, a utahovali si z Pyrilampova chovu ptáků, protože ten jako Periklův druh prý „podstrkoval pávy ženám, s nimiž se Perikles stýkal“.

A co se divit lidem satyrského života, kteří své špatné pověsti o lepších lidech obětují každou chvíli závisti davu jako zlému démonu, když se dokonce Stésimbrotos z Thasu odvážil vznést proti Periklovi strašnou a báchorkovou obžalobu z proviňění se synovou ženou? Tak se zdá, že pravda je v dějinách všude obtížně postižitelná: ti pozdější mají proti sobě čas, který překrývá poznání věcí, a vrstevné dějiny jsou bud závistí a nepřízní, nebo lichocením kaženy a pravda překrucována.

14

Když řečníci Thúkydidova okolí křičeli, že Perikles rozhazuje peníze a zbavuje obec příjmů, zeptal se ve sněmu lidu, zda to vážně myslí, že se mnoho utratilo. „Velmi mnoho!“ odpovídali. „Dobrá tedy,“ řekl, „ať se tedy ne u vás, ale u mě utratí — a nápis na posvátných darech ponesu já.“ Když to Perikles řekl, buď se podivili jeho velkomyslnosti, nebo mu nechtěli dát přednost ve slávě ze staveb: zvolali, aby utrácel z veřejných pokladen a nic nešetřil. Nakonec se postavil proti Thúkydidovi v ostrakizmu, zariskoval, Thúkydida vyhnal a rozpustil tak proti sobě postavenou stranu.

15

Když takto rozdíl zcela zmizel a obec se docela vyrovnala a sjednotila, přenesl Perikles na sebe Athény i vše, co bylo na Athénách závislé: daně, vojska, triéry, ostrovy, moře, velikou moc, která se mu scházela od Řeků i od barbarů, a hegemonii obalenou poddanými národy, přátelstvím králů a spojenectvím mocnářů.

Nebyl už však tím, kým býval, a nebyl ani k lidu tak povolný, nenechával se už vláčet jeho tužbami jako větrem. Zavřel staré, poddajné démagogii — té rozkvetlé, měkce zladěné — a napnul aristokratickou a královskou politiku, kterou vedl k nejlepšímu, přímou a bez úhybu. Většinou lid táhl za sebou, přesvědčoval a poučoval; ale kdykoli lid odporoval, přinutil ho a svedl k užitečnému — tak, jako to dělá lékař s kolísavou dlouhou nemocí: v pravou chvíli podává neškodné rozkoše, v pravou chvíli ostré léky a pálivé medicíny.

Dav tak velké říše, jak se dá čekat, oplýval rozmanitými vášněmi; Perikles jediný je uměl ladně vždy přesně vybrat. Nejčastěji nadějemi a strachy, jako řídícími pákami, tlumil zpupnost a zároveň povzbuzoval sklíčenost. Ukázal tím, že řečnictví je — jak říká Platón — vedením duší, a jeho nejvyšším dílem je zacházení s povahami a vášněmi, jakoby s určitými tóny a strunami duše, které vyžadují velmi přesné nasazení prstu a úderu.

Příčinou však nebyla nahá moc řeči. Jak uvádí Thúkydidés, byla to pověst o Periklově životě a jeho důvěryhodnost. Byl zjevně naprosto nepodplatný, nad penězi; obec z velké udělal největší a nejbohatší, mocí převyšoval mnohé krále i tyrany — někteří ho dokonce ustanovili poručníkem svých synů — a přitom nerozmnožil otcovský majetek ani o jednu drachmu.

16

Jeho moc Thúkydidés líčí jasně, zatímco komici dávají najevo potutelně: mladé Periklovy přátele nazývají „noví Peisistratovci“ a sámého Perikla vyzývají, aby přísahou odpřisáhl, že nebude tyran — jako by jeho převaha byla pro demokracii nepřiměřená a příliš těžká. Télekleidés praví, že mu Athéňané „předali“ obec. Perikles však neměl zrovna sezónu kvetoucí politiky, ale čtyřicet let stál v čele vedle Efialtů, Leokratů, Myronidů, Kimónů, Tolmidů i Thúkydidů; a po Thúkydidově zlomení a ostrakizmu měl nejméně patnáct let nepřetržitou a jedinou vládu v ročních strategiích.

Přesto zůstal nedotčen penězi. Nebyl úplně lhostejný k hospodaření, ale otcovský a spravedlivý majetek, aby mu z nedbalosti neunikl a nestahoval ho k nekonečným drobným starostem, zařídil tak, jak se mu zdálo nejsnazší a nejpřesnější: každoroční úrodu celou najednou prodal a všechno nutné pak kupoval na trhu, jak to kdy přišlo. Proto nebyl ani dospělým synům ani ženám milý jako štědrý zásobitel — vyčítali mu, že se v tom domě všechno zapisuje a měří, jako by v něm nebylo nic nazbyt. Všechen ten přesný hospodářský chod držel na uzdě jediný sluha, Euangelos; nikdo jiný nebyl od přírody ani výchovy tak dobře uzpůsoben, jak ho vyučil Perikles.

To všechno se poněkud rozchází s Anaxagorovou moudrostí: on sám přece opustil dům a pole nechal ležet ladem, aby je spásala stáda — tak byl pohlcen inspirací a velikou myslí. Život kontemplativního filosofa však, myslím, není totéž co život politika: první hýbe myslí v krásných věcech bez nástroje a bez vnějších potřeb; druhý, který ctnost míchá do lidských potřeb, může mít z bohatství nejen nutné, nýbrž i krásné, jako to měl Perikles, když pomáhal mnoha chudým.

Vypráví se, že když byl Perikles jednou příliš zaneprázdněn, zapomněl na Anaxagoru; ten už starý ležel přikrytý a dokončoval svůj život hladovkou. Když o tom Perikles uslyšel, zděsil se, utíkal k němu a snažně ho prosil — oplakával ne jeho, nýbrž sebe, že by měl o takového rádce pro svou politiku přijít. Anaxagorás si odkryl obličej a řekl mu: „Perikle, kdo chce mít lampu, musí jí dát olej."

17

Když se Lakedaimoňané začali trápit růstem athénské moci, Perikles chtěl, aby lid smýšlel ještě více a sahal po velkých podnicích. Dal usnést: všichni Řekové, kteří žijí kdekoli v Evropě nebo Asii — malé obce i velké — ať pošlou do Athén své zástupce ke sněmu o řeckých chrámech, které barbaři zapálili, o obětech, které dluží bohům za Řecko podle slibů z časů bojů s barbary, a o moři, aby mohli všichni plout beze strachu a žít v míru. Vysláno bylo dvacet mužů nad padesát let: pět mělo svolávat Jóny, Dóry v Asii a ostrovany po Lesbos a Rhodos; pět těm v Hellespontu a Thrákii až k Byzantiu; pět Boiótii, Fókidě a Peloponésu — a odtamtud přes Lokry k přilehlému pevninskému břehu, až po Akarnánii a Ambrákii; zbylí přes Euboiu k Oitajcům, do Malského zálivu, k Ftíjským Achájcům a Thesaljanům, všude je přemlouvali, aby se zúčastnili porad o mír a společné jednání Řecka. Nic z toho se nestalo a obce se nesešly, prý kvůli odporu Lakedaimoňanů, a jak se říká, celá věc se poprvé zbortila na Peloponésu. Uvádím to, abych ukázal, jaká v něm byla vznešenost a velkomyslnost.

18

Ve vojevůdcovství se Perikles proslavil hlavně svou obezřelostí. Nehnal se dobrovolně do bitev, které měly v sobě mnoho nejistoty a nebezpečí, a nezáviděl těm, kdo stavěli na riziko a díky skvělému štěstí byli ctěni jako velcí vojevůdci. Spoluobčanům pořád říkal: „Dokud to závisí na mně, zůstanete nesmrtelní navždy."

Když viděl, že Tolmidés, syn Tolmaiův, kvůli dřívějším úspěchům a mimořádné popularitě z válek připravuje nevčasný vpád do Boiótie a přemluvil tisíc nejlepších a nejctižádostivějších mládenců jít dobrovolně bez dalšího vojska, pokoušel se ho v sněmu zdržet a odvrátit. Řekl tenkrát ten známý výrok: „Jestli neposlechneš Perikla, neuděláš chybu, když počkáš na nejmoudřejšího rádce — čas." Tehdy se mu dostalo jen umírněného souhlasu. Ale za pár dní přišla zpráva, že Tolmidés padl u Koróneie v prohrané bitvě a s ním mnoho statečných občanů. Periklovi to přineslo velkou slávu a oblibu — jako muži rozvážnému a milujícímu obec.

19

Z jeho vojevůdcovských činů se nejvíc oblíbila výprava na Chersonés. Zachránila tam žijící Řeky. Nejenom že přivedl tisíc athénských osadníků a tak posílil obce dobrou mužskou silou; opatřil i úžinu valy a předsunutými hradbami od moře k moři, odstřihl nájezdy Thráků, kteří Chersonés obklopovali, a vyřadil tak dlouhotrvající, těžkou vál-

ku, do níž se celý ten kraj věčně propletal se svými barbarskými sousedy a byl plný loupežnických band obou stran.

Obdivuhodně a slavně se také proslavil obeplutím Peloponésu. Z Peg v Megaridě vyplul se sto triérami. Nejenže pustošil pobřeží široko daleko, jak dřív dělal Tolmidés — pronikl i hluboko do vnitrozemí a hoplíty z lodí zahnal druhé do hradeb, protože se báli jeho útoku. U Neme spartské Sikyóňany, kteří se postavili a svedli bitvu, mocným útokem porazil a postavil pomník. Z Achaje, která stála na jejich straně, vzal vojsko na triéry, přeplavil se na protilehlou pevninu, podél Achelóa pustošil Akarnánii, zavřel Oiniady do zdí, zemi jim rozpoltil a zemdlel, pak odplul domů — strašný protivníkům, pro občany bezpečný a činorodý. Během celého tažení se nestala ani náhodou žádná škoda.

20

S velkou flotilou v honosné výstroji vplul do Pontu. Řeckým obcím vyřídil, oč prosily, choval se k nim lidsky; okolním barbarům, jejich králům a mocnářům předvedl velikost své síly, bezpečí a odvahu Athéňanů, kteří plují, kam chtějí, a mají pod sebou celé moře. Sinopcům zanechal třináct lodí s Lamachem a vojskem proti tyranovi Timésileovi.

Když ten padl i se svými druhy, dal usnést, aby šest set athénských dobrovolníků odplulo do Sinopy a usadilo se tam se Sinopci — rozdělili si domy a půdu, kterou dřív drželi tyrani. V ostatním ale nevyhověl rozletu spoluobčanů. Nedal se strhnout, když chtěli znovu sáhnout po Egyptu a drásat moře královy říše. Mnohé už tenkrát svírala ta neblahá a osudná láska k Sicílii, kterou pak rozdmýchali Alkibiadovi řečníci.

Někteří snili i o Tyrrénii a Kartágu — ne bez nadějí vzhledem k velikosti stávající říše a hladkému proudu věcí.

21

Perikles však ten rozlet brzdil, odseknával záchvaty neklidu a většinu síly obracel k ochraně a upevnění toho, co obec už má. Za velký úkol pokládal odrážet Lakedaimoňany a vůbec s nimi soupeřit — jak ukázal mnohokrát, a hlavně v „svaté válce". Lakedaimoňané totiž vytáhli do Delf a chrám, který drželi Fókové, vydali Delfům. Hned jak odtáhli, Perikles tam přitáhl také a vrátil chrám Fókům. Lakedaimoňané si pak své „první místo" u věštírny, které jim Delfy přidělily, vyryli do čela bronzového vlka. Perikles rovněž vzal pro Athéňany „první místo" a vryl ho do pravého boku téhož vlka.

22

Že správně držel athénskou moc pohromadě uvnitř Řecka, dokázaly události. Nejdřív se vzbouřili Euboiané; přepravil se tam s vojskem. Hned pak přišla zpráva, že Megarčané se postavili proti Athénám a na hranicích Attiky stojí nepřátelské vojsko pod velením Pleistoanakta, krále Lakedaimoňanů. Perikles se tedy spěšně vrátil z Euboie k attické válce; neodvážil se vrhnout do boje proti velkému a dobrému houfu

hoplítů, kteří ho vyzývali — viděl ale, že Pleistoanax je mladičký a nejvíc se radí s Kleandridem, kterého mu eforové kvůli jeho věku poslali jako „strážce a radu“, a toho se tajně pokusil obměkčit. Rychle ho penězi podplatil a přemluvil, aby Peloponésany vyvedl z Attiky. Když se vojsko stáhlo a rozešlo po městech, Lakedaimoňané zle nesli vše: krále odsoudili pokutou, kterou nestačil zaplatit, a tak se vystěhoval z Lakedaimona; Kleandrida, který uprchl, odsoudili k smrti. Byl to otec Gylippa, který Athéňanům zlomil vaz na Sicílii. Zdá se, jako by příroda vepsala jeho rodu jakousi dědičnou chorobu — zálibu v penězích; ta pak porazila i Gylippa a vyhnala ho ze Sparty, přes jinak krásná díla. O tom jsme pojednali v Lýsandrovi.

23

Perikles ve výročním vyúčtování strategie napsal „deset talentů vynaloženo, jak bylo třeba“, a lid to přijal bez dohadů, aniž tajné výdaje zkoumal. Někteří — mezi nimi filosof Theofrastos — vypravují, že do Sparty mu z Perikla rok co rok putovalo deset talentů, kterými dvořil se všem úředním osobám a odvracel válku; nekupoval mír, nýbrž čas, ve kterém se v klidu připravoval, aby pak válčil lépe.

Zase se obrátil k vzbouřencům, přeplavil se na Euboiu s padesáti loděmi a pěti tisíci hoplíty a podmanil si tam obce. Chalkiďanům vyhnal „jezdce z koňských stájí“, kteří vynikali bohatstvím i slávou; Hestijské do jednoho vystěhoval ze země a osadil tam Athéňany — jenom s nimi naložil nelítostně, protože se zmocnili attické lodi a muže zabili.

24

Když pak byla sjednána na třicet let smlouva mezi Athéňany a Lakedaimoňany, dal Perikles usnést výpravu na Samos. Vyčítal Sámiánům, že neuposlechli výzvy, aby ukončili válku s Mílétem. Protože ale Perikles jednal, jak se zdá, částečně k vůli Aspasii, nabízí se právě tady pořádně se zamyslet nad touto ženou: jakou to měla moc nebo umění, že si podmanila první muže v politice a filosofové o ní nevedli žádné planě ani krátké řeči.

Že byla rodem Mílésanka, dcera Axiochova, je jisté. Prý si vzala za vzor Thargélii, jednu ze staroiónských žen, a šla po nejmocnějších mužích. Thargélia byla totiž krásná a půvabná se stejnou měrou chytrosti; žila s mnoha řeckými muži a všechny, kdo jí byli nablízku, získala pro perského krále. V jejich obcích tím zasévala počátky „medismu" — spolupráce s Peršany —, protože to byli lidé největší a nejmocnější.

O Aspasii někteří tvrdí, že ji Perikles ctil jako chytrou a politicky schopnou ženu. Vždyť i Sókratés k ní občas chodil se svými žáky, a známí přiváděli své ženy, aby ji poslouchaly — přestože její živnost nebyla zrovna úctyhodná, chovala totiž mladé hetéry. Aischinés uvádí, že i Lysiklés, obchodník s dobytkem, se stal díky Aspasii z neurozeného člověka prvním mezi Athéňany; po Periklově smrti s ní žil. V Platónově Menexenu — třebaže je ta pasáž napsána žertem — alespoň tolik historie zůstane: ta žena měla pověst, že se v řečnictví stýkala s mnoha Athéňany.

Zdá se, že Periklův vztah k Aspasii byl spíš milostný. Měl totiž manželku, která mu byla po rodu blízká; ta předtím žila s Hipponikem a porodila mu bohatého Kallia, pak s Periklem Xanthippa a Parala. Pak se jim společný život přestal líbit, a tak ji s jejím souhlasem vydal jiné-

mu muži a sám si vzal Aspasii, kterou miloval mimořádně. Vypráví se, že ji každý den při odchodu i návratu z agory zdravil a líbal.

V komédiích je nazývána „nová Omfalé“, „Déianeira“ a „nová Héra“. Kratínos ji přímo zve souložnicí v těchto verších. Zdá se, že z ní měl i toho nemanželského syna, o kterém Eupolis v Démech dává Perikla takto se ptát a Myronida odpovědět.

Tolik slavná a proslulá se Aspasia prý stala, že i Kýros, který válčil s králem o perskou říši, přejmenoval svou nejmilejší konkubínu — původně Miltó — na Aspasii. Byla rodem Fókajka, dcera Hermotímova; po Kýrově pádu v bitvě byla odvedena ke králi a získala u něho velký vliv. Když mi to při psaní přišlo na mysl, bylo by snad nelidské tyhle věci odsunout a jít dál.

25

Sámskou válku svrhli na Perikla někteří proto, že k vůli Mílétu — a Aspasii — hlasovala pro ni. Dva ty obce se právě bily o Priéné. Mílésané prohrávali a přišli do Athén s žalobou na Sámiány; na jejich straně stáli Hermotímos a jiní Sámiáni, kteří chtěli změnit vládu. Perikles s flotilou odplul, zrušil na Samu oligarchii a vzal padesát jejich předních mužů i stejný počet dětí jako rukojmí a poslal je na Lémnos. Prý mu někteří ti rukojmí nabízeli i talent za každou hlavu, a mnohem víc ti, kdo se báli demokracie, i kdyby pak musili ustoupit. A Pissuthnés, perský satrapa, kterému Samos byl na srdci, mu poslal deset tisíc zlatých a žádal, aby Sámu ušetřil. Perikles však od něj nic nevzal; zacházel se Sámem, jak byl rozhodnutý, zavedl demokracii a odplul do Athén.

Hned jak odjel, Sámiáni se vzbouřili; Pissuthnés jim potají vrátil rukojmí a dodal další pomůcky k válce. Perikles vyplul podruhé a zastihl je, jak se nedávají povolit, naopak si troufají mít moc nad mořem. Došlo k prudké námořní bitvě u Tragijských ostrovů; Perikles tam skvěle zvítězil se čtyřiceti čtyřmi loděmi proti sedmdesáti sámským (dvacet z nich byly přepravní lodě).

26

Následovala do vítězství a Perikles ovládl přístav a oblehl Sámiány. Oni se ještě odvažovali vyrážet a bojovat před hradbami. Pak připluly z Athén další, větší síly, Sámiány úplně obklíčili. Perikles vzal šedesát triér, vyplul do otevřeného moře — podle většiny proto, že slyšel o foinických lodích, které jedou Sámiánům na pomoc, a chtěl je zdaleka přijmout; podle Stésimbrota proto, že obloha nad obléháním ho strašila. (Někteří říkají, že chtěl plout až na Kypr, ale to není pravděpodobné.)

Ať tak nebo tak, zdá se, že se spletl. Melissos, syn Ithagenův, filosof, byl tehdy u Sámiánů velitelem; viděl, že má v okolí jen málo lodí, nebo že athénští velitelé jsou nezkušení, a přemluvil občany, aby zaútočili. Došlo k bitvě, Sámiáni zvítězili, zajali hodně lidí, zničili řadu lodí, otevřeli moře, naložili si zásoby potřebné k válce, které předtím neměli. Prý sám Melissos porazil Perikla v další bitvě. Sámiáni, aby se vysmáli, si ostříhané tváře zajatců potetovali sovu — opak toho, co Athéňané: dřív totiž athénští potetovali Sámiánům na čele „samajnu“, loď podle svého jména. Má to doložit Aristofanés, verš, kde říká: „Sámský lid je muž čistě potetovaný.“

27

Když se Perikles dozvěděl, co se u Samu stalo, hned se vrátil s pomocí. Melisssos stál proti němu; Perikles ho porazil, nepřátele zahnal a hned obklíčil Samos valy a stroji. Chtěl s menšími obětmi i časem obec dobýt. A protože Athéňané těžce snášeli dlouhé obléhání a vrhali se jim do boje, obávaje, aby si neublížili, rozdělil je na osm oddílů, všechny podřídil losu — a oddíl, který vylosoval „bílý fíkový bob“, si směl odpočívat a popíjet, zatímco ostatní bojovali. Odtud prý vzniklo úsloví „bílá den“, pro ten šťastný los s bílým bobem.

Efóros říká, že při obléhání Perikles poprvé použil beran a želvy, které mu udělal Artemón, jakýsi mechanik; byl prý chromý a nosili ho na nosítkách, aby mohl rychle k nutným pracím na strojích — proto se mu říkalo „Periforétos“ („Nosicí“). Hérakleidés z Pontu to vyvrací básnikami Anakreonta, které zmiňují Artemóna „Periforéta“ ještě hodně před samskou válkou; podle něho byl ten Artemón zhýčkaný, bázlivý z každé maličkosti, většinou seděl doma, dva otroci mu drželi nad hlavou měděný štít, aby na něj něco nespadlo zhora, a když musil ven, nechával se nosit na visutém lehátku těsně u země — proto Periforétos.

28

Devátý měsíc se Sámiáni vzdali. Perikles zbořil jejich hradby, vzal jim lodi a uložil jim velkou pokutu. Část jí hned zaplatili, část slíbili ve

lhůtě, s rukojmími. Dúris z Samu z toho dělá velkou tragédii, obviňuje Athéňany a Perikla z krutosti, kterou neuvádí ani Thúkydidés, ani Efóros, ani Aristotelés — a asi se podle pravdy nedrží. Prý měl Perikles převézt sámské vrchnosti do Milétu, dát je svázat na náměstí ke kůlům a nechat je deset dní žíznit; pak už zemdlené dal nemilosrdně ubít kyji a jejich mrtvá těla pohodit bez pohřbu. Dúris, který ani jindy neumí držet vyprávění při pravdě tam, kde o nic jeho osobní zájem nejde, tady — zdá se — zveličuje osud své rodné obce, aby pomluvil Athéňany.

Když se Perikles po dobytí Samu vrátil do Athén, uspořádal padlým pohřeb ve velké okázalosti a sám z řečniště přednesl pochvalnou řeč — všichni ho za ni obdivovali. Elpiniké, prý, až k němu došla a řekla: „Divné je, Perikle, co dnes slavíš. Jsi hoden věnců — za to, žes zabil tolik dobrých občanů; nikoli jako můj bratr Kimón, který válčil s Féničany a Médy.“ Perikles se jen tiše usmál a odpověděl veršem Archilochovým: „Starou ženu nerad voní.“ Ión říká, že se chlubil, že Themistoklés sice válčil s Peršany, ale on sám podrobil krále moře — Jonijce a Dóry.

29

Málo poté, co se vrátila triéra, která hlásila zprávy o Samu, se už peloponéská válka dávala do pohybu. Perikles nabádal lid, aby Kerkýřanům, kteří žili ve válce s Korinťany, poslal pomoc, protože obec, mocná na moři, se pak postaví proti Peloponésanům. Když lid souhlasil, pustil tam Lakedaimónia, Kimónova syna, se deseti loděmi — snad jako sarkasm; byla totiž mezi domem Kimónovým a Lakedaimoňany velká přízeň, a Perikles chtěl, aby jestli Lakedaimónios nic velkého

a nápadného neudělá, byl ještě více přistihován, že straní Spartě. V každém případě mu zprvu dal málo lodí a poslal ho proti jeho vůli; a vždy, když šlo o Kimónovy syny — prý ani nebyli pravými Athéňany, ale cizinci, protože jejich matka byla Thesaljanka — zacházel s nimi jaksi tvrdě.

Když se ale po tomto malém pokusu úplně nic velkého neudálo, vyslal víc lodí na pomoc Kerkýřanům pod velením Glaukóna; dorazily po bitvě. Následně Korinťané rozzlobení ze svého hubení v Kerkýrské válce v Lakedaimonu bodali proti Athéňanům. Megarčané se k nim přidali, obviňujíce Athéňany z toho, že od nich odmítli všechen trh a všechny přístavy — proti úmluvám a společným právům Řeků. Aiginité, přistihnutí z útisku a špatného zacházení s Athéňany, si potají stěžovali Lakedaimoňanům. Potidaia, poddaná Athén, ale korintská kolonie, se vzbouřila a oblehla ji — také to byla jiskra pro válku.

Jenže Lakedaimoňané posílali do Athén vyslance a Perikles napadal každou věc znovu a znovu — a tak lid svou obec zbavoval obecného tlaku; nejvíc však se zapletl, jak se zdá, do Megarského usnesení (psêfisma Megaricon). Protože však Thúkydidés popisuje, jak válka vyrostla, obchází dřívější snahy, které vedl Perikles.

Někteří říkají, že Perikles toho byl tvůrce z vlastního zájmu a chamtivosti po moci, jiní z tvrdošíjnosti a svárlivosti; mnozí mu dávají za vinu, že válku rozdmýchal, aby zahladil obvinění z vlastního hospodaření, a kvůli Fýdiovi. Je to ale těžké — do myšlení člověka, který věděl, co pro Athény je dobré, nahlédnout. Co se stalo s Fýdiou, jsme líčili dřív.

30

Megarci obvinili, že si vzali kus posvátného pole bohyně v Eleusíně; k tomu Perikles navrhl, aby herold byl poslán k nim i do Sparty a Megaru žaloval. Herolda Antemokrita Megarci — jak se tvrdí — zabili. Toho se dovolali Charinovy psêfisma: nesmiřitelnou nenávist proti Megaře, Megařana zachyceného v Attice zabíjet, stratégové vždy při nástupu do úřadu přísahat, že dvakrát ročně vpadnou do Megaridy, Antemokrita s velikou slávou pohřbít u Thrijských bran, kde se dnes říká „Herolt". Megarci však Antemokritovu smrt popírají a hodí tím vinu na Perikla a Aspasii: dovolávají se už tehdy proslulých a šířených Aristofanových veršů v Acharňanech:

> …šli na Megaru v tajném, mladí a opilí,
> dívku jménem Simatha unesli,
> Megarci se naštvali, cesty do pekla plného česneku,
> a dvě dívky Aspasiiny unesli zase sem…

31

Nejasná je příčina, ale všechny prameny se shodují v tom, že Perikles nedovolil zrušit psêfisma. Někteří přičítají tu neoblomnost jeho ušlechtilé mysli — s rozumem a k nejlepšímu rozhodnutí: viděl v požadavku Lakedaimoňanů zkoušku a v povolení kompromis; jiní jeho tvrdohlavosti a hádavosti, s níž čelil Lakedaimoňanům.

Nejhorší příčina — ale potvrzená nejvíc svědectvím — padla na Fýdia a jeho dílo. Fýdiás byl Periklův přítel a největší u něho oblíben. Mnozí nepřátelé ho záviděli, jiní si na něm chtěli zkusit, jak lid před

Periklem posoudí Perikla. Získali tedy Menóna, jednoho z Fýdiových spolupracovníků, přemluvili ho, aby se postavil jako prosebník na agoru a žádal bezpečí; ten pak obvinil Fýdia. Lid obvinění přijal, dal věc do sněmu, a sice jeho krádež se dokázat nedala — Fýdiás si zlato od samého počátku dával tak zpracovat a připevnit, že se dalo odstranit, znovu zvážit a Perikles vyzval, aby se tak udělalo. Ale sláva samých děl ho zavalila závistí, hlavně kvůli tomu, že na reliéfu štítu bohyně zobrazil bitvu Amazonek s Athénami jako obraz vlastní: v jedné postavě plešatého starce, který oběma rukama zdvíhá kámen, bylo poznat Fýdia samého; a jedna postava, krásný muž, který se zaklání kopím proti Amazonce a tváří si přitom zakrývá rukou — to byl Perikles. Ta ruka se snažila zamaskovat podobu, ale podoba zůstala.

Fýdiás byl pak uvržen do vězení a tam zemřel na nemoc (nebo, jak někteří tvrdí, byl otráven Periklovými nepřáteli, aby se Perikla očernilo). Žalobce Menón byl na Glykónův návrh prohlášen za „imunního“ — bez daní a bez vojenské služby — a sněm nařídil stratégům, aby se starali o jeho bezpečí.

32

Zároveň Aspasie se dostala k soudu obviněná z bezbožnosti; žaloval ji Hermippos, komický básník, který k tomu přidal, že vodila Periklovi svobodné ženy ke styku. Diopeithés navrhl ustanovit zákon, aby bylo trestáno jako zločin, kdo nebude věřit v bohy nebo bude učit o nebeských věcech, čímž šel po Periklovi skrze Anaxagoru. Lid tyto pomluvy přijímal rád a snadno jim věřil, takže na návrh Drakontida bylo nutno, aby Perikles odevzdal účty prytanům, a soudci rozhodovali o jeho

„trestu“ žetonami, které si brali z oltáře na akropoli. Hagnón ale ten dodatek z psêfisma vymazal a napsal, aby věc byla souzena v tisíci pěti stech lidských soudcích a buď jako „krádež“, nebo „úplatkářství“, nebo „bezpráví“ – jak kdo chce.

Aspasii Perikles ubránil tak, že proléval při obhajobě spoustu slz — jak uvádí Aischinés — a prosbami u soudců ji vyprostil. Před Anaxagorem se bál a propašoval ho tajně z Athén. S Fýdiovou aférou se Perikles už u lidu zle neoblíbil, a tak — bál se procesu — rozdmýchal doutnající a chmurnou válku v naději, že se obvinění rozplynou a závist zmírní, až se obec dá do velikých věcí a nebezpečí a svěří se jen jemu kvůli jeho zasloužilosti a moci. Jedni říkají, že k těm příčinám nedovolil Perikles povolit Lakedaimoňanům. Pravdu nelze zřetelně rozeznat.

33

Lakedaimoňané věděli, že padne-li Perikles, budou Athéňané ve všem povolnější. Žádali tedy, aby „vyhnali kyléonskou poskvrnu“, kterou po matce nesl Periklův rod, jak uvádí Thúkydidés. Pokus se však obrátil proti těm, kdo ho vyslali: místo podezření a hany získal Perikles u spoluobčanů ještě větší důvěru a čest, protože nejvíc viděli, jak ho nepřátelé nenávidí a jak se ho bojí.

Proto také, dřív než Archidámos vpadl s Peloponésany do Attiky, Perikles občanům předem oznámil: pokud by Archidámos — který byl jeho host — šetřil při drancování jeho panství, odevzdává je obci jako celé i s hospodářskými budovami, aby mu nepřátelé nedali záminku k nařčení.

Lakedaimoňané vpadli do Attiky s velkým vojskem a spojenci, král Archidámos v čele. Drancovali, pokročili až k Acharnám a utábořili se tam s očekáváním, že to Athéňané nesnesou a vyrazí k bitvě z hněvu a hrdosti. Periklovi se zdálo hrozné pouštět se do boje proti šedesáti tisícům peloponéských a boiótských hoplítů (tolik jich tehdy poprvé přišlo) o samu obec. Ty, kteří chtěli bojovat a těžce nesli, co se děje, uklidňoval slovy: „Stromy jen jak se podetnou a porazí, rychle vyrůstají; ale ztracené muže znovu získat není snadné."

Sněm však neslučoval, bál se, aby mu z toho hněvu lid nevnutil opak toho, co doporučoval. Jako kormidelník, když přijde vítr na moři, všechno dobře upraví a napne, pracuje svým uměním, nedbá slz a proseb cestujících, kteří zvrací a bojí se, tak i on: zavřel město, všude postavil stráže k bezpečnosti a jednal po svém, aniž by si moc všímal těch, kteří proti němu křičeli a tížili ho. A to na něj naléhali i mnozí přátelé v prosbách i mnozí nepřátelé v hrozbách; dokonce sbory zpívaly posměšné písně, aby ho zahanbily, posmívaly se jeho velitelství jako „zbabělému, které vydává věc nepřátelům". A už se vedral mezi démagogy i Kleón; jel na hněvu občanů proti Periklovi do své slávy, jak dokládají anapesty, které napsal Hermippos.

34

Nic z toho ale Perikla nerozklepalo. Snášel mlčky a vlídně svou ztrátu dobrého jména a nenávist. Vyslal sto lodí na Peloponés; sám se k nim nepřipojil, zůstal doma a držel město pevně v ruce, dokud se Peloponésané nevzdálili. Lid, který i tak byl rozmrzelý z války, uklidňoval dary peněz a losováním kleruchií: vypudil všechny Aiginéty a ostrov

rozdělil Athéňanům, kteří tam vylosovali podíl. Trochu útěchy skýtalo i to, co se dělo nepřátelům: lodě obeplující Peloponés drancovaly rozsáhlou pevninu, vesnice i malé obce; sám Perikles pak s vojskem po souši vpadl do Megaridy a zničil ji celou. Odtud bylo zřejmé: Peloponésané Athéňanům sice velmi škodí po souši, ale sami od Athéňanů trpí z moře mnoho; tak dlouhá válka by se neprotáhla, nýbrž by rychle ustoupili — jak od začátku Perikles předvídal — kdyby lidským výpočtům neodporovalo něco božského.

A to první, co přišlo, byla morová nákaza. Spásla kvetoucí mládí a sílu. Z toho utrpení i duševně zdivočeli proti Periklovi — jako omámení chorobou se obrátili proti svému lékaři či otci — a snažili se mu ublížit, neboť nepřátelé jim namluvili, že moru zavinilo nahrnutí lidu z venkova do města: v létě žije mnoho lidí namačkaných v malých domcích a dusných chatrčích, zdravý život otevřený přešel do uzavřeného a nehybného — a za to prý může on, který při válce nasypal venkovskou vrstvu do hradeb a nijak jim nedal práci, nechával je zavřené jako dobytek, aby se zahubili navzájem, aniž jim poskytl jakékoli vystřídání či úlevu.

35

Perikles se tomu chtěl bránit a zároveň nepřátelům něco přitížit. Nechal naplnit sto padesát lodí, nabral mnoho udatných hoplítů i jezdců a chystal se vyplout: dával tím občanům velikou naději a nepřátelům stejně velký strach. Když už byly lodě naplněny a Perikles vstoupil na svou triéru, nastalo zatmění slunce a tma; všichni se zděsili, jak kdyby to bylo veliké znamení. Perikles uviděl kormidelníka, jak je zděšený

a bezradný, povytáhl před jeho oči svůj plášť, zakryl mu zrak a zeptal se, jestli vidí v tom něco strašného nebo znamení něčeho strašného. Když kormidelník řekl, že ne, Perikles pravil: „Čím se tedy druhé liší od tohoto, leda tím, že ta věc, která zatměla, je o něco větší než plášť?“ Tak to vypravují ve školách filosofové.

Perikles tedy vyplul, ale nic hodného té výpravy neprovedl: oblehl posvátný Epidauros, nadějný, že padne, ale pro nemoc neuspěl. Mor zasáhl nejen jeho vojsko, ale všechny, kdo se s ním i jakkoli setkali. Athéňany, kteří se k němu začali chovat tvrdě, se Perikles snažil utěšit a povzbudit; neutišil však jejich hněv a nepřesvědčil je, dokud ho ne mohli hlasováním stáhnout — zbavili ho strategie a odsoudili k peněžité pokutě (podle nejnižších odhadů patnácti talentů, podle nejvyšších padesáti). Žalobcem byl podle Idomenea Kleón, podle Theofrasta Simmiás, podle Herakleida z Pontu Lakratidés.

36

Veřejné útrapy se brzy měly ztišit — jako by se dav v jediné ráně vybil. Doma to však měl Perikles neutěšené: mor mu vzal nemalou část blízkých a dávná roztržka tam byla ještě živá. Jeho nejstarší pravnorozený syn Xanthippos, od přírody rozhazovač a žijící s mladou nákladnou ženou, dcerou Tisandra Epilykovce, těžce snášel otcovu úzkoprsost; dával mu málo a po troškách. Poslal tedy k jednomu z přátel a vybral si peníze, jako by to Perikles nařídil. Když je ten muž později zpět žádal, Perikles ho zažaloval. Mladý Xanthippos se tím pohoršil a začal otce veřejně hanět — zprvu pro smích vynášel jeho domácí rozhovory s sofisty.

Vypravoval třeba: když jeden pěstec v pětiboji nedopatřením zasáhl Epitima Farsalského oštěpem a zabil ho, Perikles s Prótagorem celý den rozvažovali, kdo za ten pád může podle „nejsprávnějšího slova“ — zda oštěp, zda vrhač, nebo pořadatelé hry. Stésimbrotos navíc říká, že Xanthippos nechal mezi lidem rozšířit pomluvu o své vlastní ženě, že je prý Periklova. Spor syna s otcem byl do smrti nesmiřitelný; Xanthippos pak zemřel v moru.

V té době ztratil Perikles i sestru, a z nevlastních i přátel ty nejčetnější a politicky nejužitečnější. Ale neklesl, ani svou velkou mysl nevydal neštěstí: nebyl viděn plakat, vést smuteční obřady ani stát u hrobu žádného z blízkých — až do chvíle, kdy ztratil i druhého pravnorozeného syna Parala. Tehdy se zlomil. Snažil se udržet charakter a velkomyslnost, ale když kladl na mrtvého věnec, přemohlo ho utrpení — propukl v pláč a prolil mnoho slz; nikdy předtím nic takového v životě neudělal.

37

Město zkoušelo jiné vojevůdce i řečníky; nikdo se váhou neudržel vyrovnaně a nikdo z nich neměl dostatečnou vážnost k takovému zodpovědnému velení. Lid Perikla postrádal a volal ho na řečniště a do strategeia. On ale sklíčený leží doma kvůli smutku; Alkibiadés a jiní přátelé ho přemluvili, aby vyšel. Lid se mu omluvil za svou nerozvážnost, Perikles se znovu ujal věcí a byl zvolen vojevůdcem. Pak požádal, aby byl zrušen zákon o „nelegitimních dětech“, který sám předtím prosadil, aby jeho rod kvůli nedostatku nástupnictví nezanikl bezejmenný.

A s tím zákonem to bylo takto: Perikles, dávno nahoře v politice a maje — jak už bylo řečeno — pravnorozené syny, dal usnést, že Athéňanem je jen ten, jehož oba rodiče jsou Athéňané. Když potom egyptský král poslal lidu dar čtyřicet tisíc medimnů pšenice a bylo třeba rozdělit ji občanům, probudily se podle toho zákona mnohé žaloby na „nemanželské“ (dosud přehlížené) a mnohé denunciace. Odsouzených — asi necelých pět tisíc — bylo prodáno; ti, kdo zůstali občany a byli uznáni za Athéňany, se napočítali čtrnáct tisíc čtyřicet.

Zrušit zákon, který sám prosadil proti tolika lidem, se zdálo tvrdé; ale neštěstí v domě — jako kdyby splácel ten dávný útisk a chvástání — obměkčilo Athéňany. Mysleli, že si již vytrpěl, co náleželo, a že žádá lidské, a tak dovolili, aby svého nemanželského syna zapsal do fraterie pod svým jménem. Tenhle syn pak u Arginús porazil Peloponésany v námořní bitvě a lid ho spolu s dalšími strategoiy popravil.

38

Tenkrát se zdá, že mor pochytil Perikla ne ostře jako jiné, ne prudce, ale mírnou nemocí, která se dlouho táhla v pestrých proměnách a pozvolna hubila tělo a podlamovala sílu ducha. Theofrastos v Etikách — když si klade otázku, zda povahy podléhají okolnostem a zda duše zděšená tělesnými útoky vybočuje ze ctnosti — uvádí, že nemocný Perikles jednomu z přátel, který ho přišel navštívit, ukázal amulet, který mu ženy pověsily na krk: „Zle se mi vede, když snáším i tu hloupost.“

Když už byl na smrt, posedali kolem něho nejlepší občané a živí přátelé, mluvili o jeho ctnostech a moci, o rozsahu jeho skutků a o množství trofejí: devět stavěl za obec jako vojevůdce a vítěz. Tak si

— v domnění, že on už to nevnímá, že má smysly utlumené — povídali mezi sebou. On však všemu docela dobře věnoval pozornost, a najednou se ozval doprostřed: „Divím se, že chválíte a vzpomínáte to, co je společné se štěstím a co se stalo mnoha vojevůdcům; ale to nejkrásnější a největší neříkáte. Nikdo z živých Athéňanů si kvůli mně neoblékl smuteční plášť.“

39

Byl to tedy obdivuhodný muž nejenom pro svou vlídnost a mírnost, kterou si zachoval v mnoha věcech a velkém nepřátelství, ale i pro svou vznešenost: za nejlepší ze svých předností pokládal, že z té své veliké moci neudělil ani ze závisti, ani z hněvu ničemu ústupek, a žádného z nepřátel neužil jako nenapravitelně špatného.

A zdá se mi, že tuhle jedinou vlastnost činí tu dětinskou a vznosnou přezdívku „Olympský“ nezávidí a vhodnou: tak laskavou povahou a čistým, neposkvrněným životem v postavení moci bylo možné „Olympským“ nazvat ho, podobně jako máme za to, že boží rod je původcem dober, nikoli zel, a je přirozeně určen vládnout a kralovat nad vším jsoucím — ne jak básníci, kteří nás mýty matou nejnevědomějšími domněnkami, místo žijících v klidu a jasném světle zbaveni veškerého lidského neklidu, představují samé bohy plné zmatku, nepřízně a hněvu — čehož by se slušelo stydět i rozumnému člověku. Ale o tom jindy.

Po Periklovi však brzy přišla u Athéňanů jasná a bolestná touha. Ti, kdo za jeho života bývali tíženi jeho mocí (jako kdyby je zastíňovala), teď, když zmizel, zkoušeli jiné řečníky a démagogy, a sami přiznávali:

povahu umírněnější v okázalosti a důstojnější v mírnosti neznali. Ona záviděná moc, dříve zvaná jedinovládou a tyranidou, se tehdy zjevila jako zachraňující hráz obce. Taková zkáza a tolik zla doléhalo na věci, že ji on sám — tím, že ji držel bezmocnou a zemdlenou — kryl a bránil, aby se nestala v moci neopravitelnou.

* * *

Alkibiadés

1

Alkibiadův rod odvozuje jako svého prapředka Eurysaka, syna Aiantova; po matce byl Alkmaióniovec, pocházel z Deinomachy, dcery Megakleovy. Jeho otec Kleinias se se svou vlastní triérou slavně bil v mořské bitvě u Artemisia, později padl v bitvě s Boiótci u Koróneje. Poručníky Alkibiada byli Perikles a Arifrón, synové Xanthippovi, podle rodu příbuzní.

Není nejmíň pravdy v tom, že Sókratova náklonnost a lidská laskavost přinesla Alkibiadovi nemálo věhlasu. Vždyť u Nikia, Démosthena, Lamacha, Formiona, Thrasybula a Theramena — všichni to byli slavní jeho vrstevníci — ani jménem jejich matek dnes neznáme; o Alkibiadovi však víme jméno chůvy (byla Lakóňanka a jmenovala se Amykla) i pedagoga Zopyra: první zapsal Antisthenés, druhé Platón.

O Alkibiadově kráse snad není potřeba moc říkat; prostě od chlapectví přes mládí po dospělost rozkvetlá v každém věku, byl pro oko lahodný a krásný. Není totiž pravda — jak říkal Euripidés — že u všeho

krásného je krásný i podzim. Alkibiadovi se té výsady, díky vrozené svěžesti a tělesné zdatnosti, dostalo jako málokomu.

I jeho hlas prý jaksi doplňovala šišlavost (traulotés); šišlání dávalo jeho výmluvnosti milý půvab. Aristofanés to zmiňuje, když si utahuje z Theóra; a Archippos, který si tropil posměch z Alkibiadova syna: „Chodí nabubřelý, vlečouc za sebou plášť, aby se tím co nejpodobnější svému otci zdál."

2

Jeho povaha později, jak je přirozené u člověka plného velkých věcí a rozmanitých osudů, ukázala sama k sobě mnohé nesouladnosti a proměny. V přírodě měl veliké vášně; nejmocnější byly žárlivá rivalita a touha být první. To ukazují už vzpomínky z dětství.

Jednou při zápase, přitlačen protivníkem a aby nespadl, přitáhl si k ústům místa, kde ho ten druhý svíral — a chystal se mu zahryznout do rukou. Když ho onen pustil a řekl: „Alkibiade, kousáš jako ženské," odpověděl: „Já ne — jako lvi."

Jako malý si ještě hrával se kostkami v úzké uličce; když mu měla kostka padnout právě na jeho tah, přijížděl těžký vůz. Nejdřív prosil vozatajku, aby počkal: tah mu totiž padal přímo do cesty vozu. Ten však neposlechl pro svou hrubost a vedl koně dál. Ostatní děti se rozestoupily, Alkibiadés se však vrhl před spřežení s obličejem k zemi a lehl si rovně — a nabádal muže: „Pokud chceš, projeď takhle." Vozataj dřív ze strachu stáhl spřežení dozadu a všichni, kdo to viděli, byli ohromeni a sbíhali se k němu s křikem.

Když se dal do učení, vcelku poslouchal učitele; ale hraní na flétnu odmítal jako něco neurozeného a nevkusného. Prý s trsátkem na lyře se nic z postavy ani tváře svobodného člověka nenaruší; ale ty, co si pouští dech do flétny, by i blízcí sotva poznali v obličeji. „A navíc," říkal, „lyra zpívá s hudebníkem a doprovází zpěv; ale flétna ucpává ústa a každému bere hlas i řeč. Ať tedy pištějí Thébané — ti si neumějí povídat; nám Athéňanům, jak otcové říkají, patří Athéna jako původní bohyně a Apollón jako otcovský — a první z nich flétnu zahodila, druhý flétnistu stáhl z kůže."

Takovýmto žertováním (ale myšleným vážně) Alkibiadés odvedl od flétny i sebe, i ostatní. Mezi dětmi se rychle rozkřiklo, že Alkibiadés dělá dobře, když flétnou pohrdá a vysmívá se, kdo se ji učí. Odtud flétna docela vypadla z vyučování svobodných hochů a byla uvedena do úplné potupy.

3

V Antifónových žalobách je zapsáno, že jako dítě utekl z domu k Démokratovi, jednomu ze svých milovníků; Arifrón ho chtěl veřejně odpřísahnout jako „zrušeného", ale Perikles to nedovolil: „Jestli je mrtvý, tím vyhlášením se o jediný den dřív ukáže; jestli žije, bude mu to na překážku po celý zbytek života." A že prý v Sibyrtiově palaistře zabil jednoho ze svých průvodců ránou kyjem. Tomu asi není co věřit, protože to říkal muž, který sám přiznával, že Alkibiada hanil z nepřátelství.

4

Když se k Alkibiadovi začalo scházet mnoho vznešených obdivovatelů a vítali ho, ostatní zjevně byli omámeni jeho krásným mládím a vemlouvali se mu. Sókratova láska však byla velkým svědectvím o Alkibiadových vlohách a vrozené ctnosti, které Sókratés viděl ve své podobě i zevnitř prosvítat, a bál se jeho bohatství, postavení a davu Athéňanů, cizinců i spojenců, kteří ho předem obkličovali lichocením a laskavostí. Byl schopen postavit se mu na odpor a nenechat se tomu, jako nedbá o rostlinu v květu, který ztratí plod.

Nikomu totiž osud neuvázal zvenčí tolik „dobrých věcí“ ani ho tak neuzavřel do nich, aby ho filosofie nemohla zranit a jeho smysly uzavřít proti upřímnému, bodavému slovu. A Alkibiadés — hned od začátku rozmazlovaný a odstíňovaný od těch, co ho kazili úsměvy — přesto vrozenou chytrostí Sókrata poznal a přijal, od těch bohatých a slavných milovníků se oddělil. Rychle se s ním spřátelil, poslouchal řeči, které nebyly honbou po nemužné rozkoši, ani si neprosily polibky a doteky, nýbrž usvědčovaly v něm všechno zpuchřelé a tlačily na jeho prázdnou, pošetilou pýchu. Alkibiadés ucítil, že Sókratova věc je skutečně služba bohům k péči o mladé lidi a k jejich spáse. Opovrhoval sebou samým, obdivoval Sókrata, vážil si jeho laskavosti a styděl se před jeho ctností; aniž si toho byl vědom, získával podle Platóna „obraz lásky, lásku zpětnou“. Všichni se divili, když viděli, jak s Sókratem obědvá, zápasí, bydlí v jednom stanu — zatímco k ostatním milovníkům je zpupný a nedostupný, ba i přímo pyšný, jako k Anytovi, synu Anthemiónovu.

Anytos miloval Alkibiada. Jednou hostil nějaké cizince a pozval i jeho. Alkibiadés pozvání odmítl, ale opil se doma s druhy a vyrazil se jako „komastes“ k Anytovi. Zastavil se u dveří jídelny, uviděl stoly plné

stříbrných a zlatých číší, dal sluhům pokyn: ať vezmou polovinu a odnesou mu to domů. Dovnitř se obtěžoval nejít, prostě odešel. Hosté byli pobouřeni a říkali, že se Alkibiadés k Anytovi zachoval zpupně a arogantně; Anytos však odpověděl: „Spíš slušně a laskavě. Mohl si vzít všechno; nechal nám díl."

5

Tak si vedl i s ostatními milovníky. Jen jednoho z nich — jak se vypráví — nějakého metojka, který neměl příliš mnoho, všechno prodal a nasbíranou sumu sto statérů přinesl Alkibiadovi s prosbou, ať si ji vezme — Alkibiadés se zasmál, zalíbilo se mu to a pozval ho na večeři. Pohostil ho vlídně, zlato mu vrátil a nařídil mu, aby další den šel na dražbu veřejných daňových příjmů a vybičoval ceny proti kupcům. Ten muž se zdráhal, protože dražba byla za mnoho talentů; Alkibiadés mu pohrozil bitím, pokud ten úkol neprovede — on sám měl totiž s výběrčími dávek svůj spor. Metojk tedy ráno vyšel na agoru a přihodil k dražbě talent. Výběrčí se semkli, pobouřili a žádali, aby jmenoval ručitele, neboť ho prý nenajde. Muž se zmátl a chtěl se stáhnout. Tu Alkibiadés stojící opodál řekl úředníkům: „Zapište mě! Je to můj přítel; ručím." To výběrčí uvedlo do rozpaků. Zvyklí umořovat dluhy z první dražby druhými dražbami, teď neviděli, jak z toho ven. Prosili tedy toho muže a nabízeli mu peníze. Alkibiadés nedovolil přijmout méně než talent. Když ten talent složili, dal mu Alkibiadés pokyn, ať si ho vezme a odstoupí. Tak mu prospěl.

6

Láska k Sókratovi měla mnoho velkých soupeřů. Někdy Alkibiada přemohla, protože jeho vrozená dobrota přijímala Sókratovy řeči, srdce se mu obracelo a slzy proléval. Jindy se zase vydával lichotníkům, kteří ho zahrnovali rozkošemi; prchal od Sókrata, a Sókratés ho prostě „lovil“ jako uprchlíka. Jedině k němu měl stud a strach; ostatními pohrdal. Kleanthés říkával, že svého milovaného si drží ušima; ale soupeřům prý nabízí mnoho míst, kterých se on sám nedotýká — jmenoval břicho, pohlaví a hrdlo. Alkibiadés byl nepochybně náchylný i k rozkoším; k podezření o jeho způsobu života dává záminku i Thúkydidova zmínka o jeho „bezzákoní“ v tělesných věcech.

Mnohem víc ho však ti kazitelé lapali za jeho ctižádost a touhu po slávě. Vháněli ho předčasně do velikášství: namlouvali mu, že jak se jen pustí do veřejných věcí, hned zastíní všechny ostatní vojevůdce i démagogy a Periklovu moc u Řeků a jeho slávu daleko překoná. Jako železo rozehřáté v ohni se zpět srazí chladem a jeho části se stěsnají, tak i Alkibiada Sókratés, kdykoliv ho nacházel plného nabubřelosti a nabobtnalého prázdnotou, slovem stlačil a smrštil, udělal z něj pokorného a nesmělého, a ukázal mu, čeho se mu k ctnosti nedostává.

7

Když opustil dětský věk, zastavil se v jedné písařské škole a požádal o Homérovu knihu. Učitel řekl, že nic od Homéra nemá; dostal od Al-

kibiada ránu pěstí a Alkibiadés šel pryč. Jiný učitel řekl, že má Homéra, kterého on sám opravil; Alkibiadés mu řekl: „Tak ty učíš písmena, když stačíš Homéra opravovat? Proč nevyučuješ mladíky?“

Chtěl promluvit s Periklem; přišel k jeho dveřím. Dozvěděl se, že Perikles nemá čas, že musí přemýšlet, jak se bude Athéňanům zpovídat ze svého hospodaření. Alkibiadés odcházeje řekl: „A nebylo by lepší přemýšlet, jak by se Athéňanům ze svého hospodaření nemusel zpovídat?“ Ještě jako mládenec se účastnil výpravy proti Potidaii, se Sókratem ve stejném stanu a jako jeho sousedem v šiku. V jedné prudké bitvě se oba vyznamenali statečností; Alkibiadés byl raněn — Sókratés se před něj postavil, obhájil ho a zcela zjevně mu zachránil život i se zbraněmi. Podle správnějšího hlasu patřilo vyznamenání za statečnost Sókratovi, ale velitelé vzhledem k Alkibiadovu postavení chtěli slávu přiřknout jemu. Sókratés, aby v něm podpořil ctižádost v krásných věcech, první dosvědčoval a navrhoval, aby Alkibiadovi vložili věnec a dali mu plnou výzbroj.

Když později u Délia Athéňané prchali, Alkibiadés měl koně; Sókratés šel pěšky s několika druhými. Alkibiadés ho spatřil, nejel ho mimo, nýbrž ho doprovázel a chránil, zatímco je nepřátelé těžce tlačili a mnoho jich zabíjeli. — Tyhle věci se však staly později.

8

Hipponikovi, otci Kalliovu, muži s velkou slávou a mocí z bohatství a rodu, dal pěstí: nebyl rozzuřený ani popuzený, dělal to pro smích se svými druhy. Když ten jeho výstřelek proslechlo celé město a všichni se — jak lze čekat — pohoršili, Alkibiadés hned ráno přišel k Hipponi-

kovu domu, zaklepal, vešel, položil plášť a nabídl mu tělo: „Bij a trestej.“ Hipponikos mu odpustil a hněv upustil; později mu dokonce dal za ženu dceru Hipparétu.

Někteří říkají, že nedal Alkibiadovi Hipparétu Hipponikos, nýbrž jeho syn Kallias, a to za deset talentů; a pak, když porodila, že na Alkibiadovo žádání doplatil dalších deset — jakoby bylo dohodnuto, že se platí, pokud se narodí děti. Kallias se obával úkladu a předstoupil přede lidem s nabídkou, že odkáže Athéňanům majetek i dům, pokud by on zemřel bez potomků.

Hipparété byla slušná a milovala svého muže; trápilo ji, že se za manželství stýká s cizími i athénskými hetérami. Odešla z domu k bratrovi. Alkibiadés o to nedbal, lenošil; podle zákona musila žena, která žádá o rozvod, osobně — ne přes jiné — podat písemnost u úřadu. Když přišla, aby to vykonala, Alkibiadés ji přepadl, popadl ji a odnesl si ji přes agoru domů; nikdo se neodvážil ho zastavit nebo mu ji vzít. Zůstala u něho až do smrti; a zemřela brzy poté, co Alkibiadés odplul do Efesu.

Tahle násilná akce nebyla pokládána za úplně protizákonnou ani nelidskou. Zákon totiž, zdá se, žádá veřejnou přítomnost ženy právě proto, aby manželovi dala možnost ji zadržet.

9

Měl obdivuhodně velikého, pěkného psa, kterého koupil za sedmdesát min; nechal mu uříznout jeho krásný ocas. Když ho známí plísnili a říkali, že se každý nad tím psem rmoutí a jeho pozdravuje nadávkami,

Alkibiadés se jen zasmál: „Právě toho chci dosáhnout. Chci, aby Athéňané mluvili o tomhle — aby o mně neříkali něco horšího.“

10

První jeho vystoupení ve veřejnosti — jak se vypráví — bylo při finančním daru (epidosis), a sice bez přípravy: právě procházel kolem, slyšel, jak Athéňané hlučí; zeptal se, nač ten hluk, a zjistil, že se právě dávají dobrovolné dary. Přešel do shromáždění a také přispěl. Lid tleskal a jásal radostí. Alkibiadés zatím zapomněl na křepelku, kterou měl schovanou v plášti; ta se vylekala a utekla. Athéňané začali ještě víc povykovat, mnozí vstali a honili ji; Antiochos, kormidelník, ji chytil a vrátil mu — a od té chvíle byl Alkibiadovi obzvlášť milý.

Velké dveře do politiky mu otvíraly rod, bohatství, mužnost v bitvách, četní přátelé a příbuzní; ale ničím nestál víc o to, aby se u lidu uplatnil, než půvabem své řeči. Že uměl mluvit, dosvědčují komici i nejlepší řečník — v Démosthenově řeči proti Meidiovi je Alkibiadés nazván kromě ostatního i „nejskvělejším mluvčím“.

Jestli věříme Theofrastovi, muži nejžíznivěji poslouchajícímu a nejlepšímu z pozdějších filosofů dějepisci: Alkibiadés uměl „najít, co je třeba, a správně to pochopit“ ze všech nejlépe; ale protože hledal nejen co má říci, ale i jak — jaká slova a formule — a jen tak snadno to nenacházel, často se zasekl, uprostřed řeči se odmlčoval, dělal přestávky, nemohl si vzpomenout na výraz, pak zas pokračoval a opravoval.

11

Chov koní ho učinil slavným i počtem jeho spřežení: sedm vozů v Olympii nenasadil nikdo jiný — ani soukromník, ani král. Vítězství, druhé místo i čtvrté (jak uvádí Thúkydidés) — nebo třetí, jak píše Euripidés — svou skvělostí a slávou převyšuje všechnu ctižádost ve stejném druhu klání. Euripidés o něm v ódě říká:

> Tebe velebím, Kleiniův synu;
> krásné je vítězství, nad to však krásnější,
> co nikdo z Řeků nikdy nedokázal:
> první, druhý a třetí v olympijském klání být
> a bez práce v závodě odejít
> kam zve posel heraldický.

12

Jeho skvělost ještě zvětšila ctižádost obcí. Postavili mu totiž Efesané skvěle vyzdobený stan; krmení pro koně a množství obětních zvířat dodávalo Chios; víno dávali Lesbijci a bohatou pohostinnost pro mnoho hostů, které on sám vedl ve své velké hostině. Nicméně se o tom roznesly i pomluvy a zlé řeči.

Vypráví se, že žil v Athénách Diomédés, muž ne špatný, Alkibiadův přítel, který toužil, aby Alkibiadovi připadlo olympijské vítězství. Zjistil, že Argos má veřejný závodní vůz; věděl, že Alkibiadés má v Argu velkou moc a hodně přátel, a přemluvil ho, aby mu vůz koupil. Alki-

biadés ho koupil, ale přepsal si ho jako vlastní; Diomédés nechal plakat, ačkoli se dovolával bohů i lidí. Zjevně se o to vedl i soudní proces; Ísokratés napsal řeč „O spřežení“ ve prospěch Alkibiadova syna, ve které ovšem jako žalobce vystupuje nějaký Tisias, nikoli Diomédés.

13

Když se dal do veřejných věcí, ještě jako mládenec, hned všechny ostatní démagogy ponížil; měl zápas především s Faikem, synem Erasistratovým, a s Nikiem, synem Nikératovým. Nikiás byl už starší, pokládaný za nejlepšího vojevůdce; Faiak začínal — jako Alkibiadés sám — a byl ze známého rodu. Zaostával však v jiných věcech, zvlášť v řeči. V soukromí byl prý vhodný a přesvědčivý víc, než aby snášel soudní bitvy v lidovém sněmu. Jak Eupolis říká, „umí povídat, ale nikdy nic k místu“. Zachovala se i řeč proti Alkibiadovi, prý Faiakem napsaná. V ní se mezi jiným říká, že si Alkibiadés přisvojoval mnohé zlaté a stříbrné průvodní nádoby obce a užíval jich jako svých vlastních k denní obživě.

Byl také jistý Hyperbolos z Perithoid, kterého Thúkydidés zmiňuje jako špatného člověka; komici všichni ho v divadlech zesměšňovali. Vysmívání si netykal, zdál se netečný k pověsti — což bezohlednost a nerozvážnost někteří zovou odvahou a mužností. Nelíbil se nikomu; lid ho ale často používal, když si chtěl pochrochtat na někoho z vyšších a pomluvit ho.

Hyperbolos přemluvil lid, aby zahájil ostrakoforii — jíž se vyhlazují ti občané, kteří přerůstají ostatní slávou a mocí, čímž se ulevuje nikoli strachu, ale závisti. Když bylo jasné, že na jednoho z tří (Nikiás, Alki-

biadés, Faiak) ostrakon padne, Alkibiadés své i Nikiovy stranníky stáhl k sobě, promluvil s Nikiem (podle některých s Faikem) a dohodl se: ostrakoforii navedli proti Hyperbolovi — a vyhnali ho, přestože ten nic takového nečekal. Ten trest přece nebýval určen žádnému ničemovi nebo neznámému, jak jinde říká komik Platón, když zmiňuje Hyperbola. — O těch věcech jsem víc psal jinde.

14

Alkibiada mrzelo, že Nikias byl u nepřátel obdivován neméně, než u svých oceňován. Alkibiadés byl totiž proxenem Lakedaimoňanů a staral se u Athén o jejich muže, kteří padli do zajetí u Pylu. Když tito muži byli propuštěni hlavně Nikiovou zásluhou a zároveň Lakedaimoňané skrze Nikia dosáhli míru, mimořádně Nikia obliboval. Mezi Řeky se vedla řeč, že „Perikles tu válku začal, Nikiás ji ukončil", a mír se nazýval „Nikiovským". Alkibiadés nad tím zuřil ze závisti a chystal zrušení smlouvy.

Nejdřív viděl, že Argejci z nenávisti a strachu před Spartany hledají, kudy by se od Sparty odvrátili. Dával jim potají naději na athénské spojenectví, vzkazoval jejich předákům, aby se nebáli, nic Lakedaimoňanům neuhýbali, nýbrž hleděli k Athénám a čekali: Athéňané prý zrovna litují míru a jsou odhodláni ho opustit.

Pak Lakedaimoňané uzavřeli spojenectví s Boiótci a Panakton, místo aby ho předali Athéňanům, jak byli povinni, zbořili. Alkibiadés toho využil, Athéňany ještě víc popudil, Nikia haněl a obviňoval — po právu —, že odmítl jako velitel odstranit nepřátele uvězněné na Sfaktérii, že dovolil jiným je zajmout a propustil je zpět na vděk Lakedaimoňanům;

že je sice jako přítel přemluvit, aby neuzavřeli spojenectví s Boiótci a Korinťany, nedokázal, zato Athéňanům brání, aby kdokoli z Řeků, kdo chce, se stal jejich přítelem a spojencem — pokud se to nelíbí Lakedaimoňanům.

Zatímco Nikiás trápil se tím, přišli — jako kdyby to byla náhoda — poslové z Lakedaimona s mírnou řečí a s plnou mocí uzavřít jakýkoli rozumný a spravedlivý kompromis. Rada je přijala; následující den se měl sejít lidový sněm. Alkibiadés dostal strach a diplomaticky si ty vyslance předvolal k rozhovoru. „Co se vám stalo, muži Sparťané? Jak jste přehlédli, že rada je vždy mírná a vlídná ke každému, kdo ji potká, ale lid má velké sebevědomí a sahá po velkých věcech? Když řeknete, že máte plnou moc, přijde do nálady diktovat a nutit. Nuže: zbavte se té bezelstnosti; chcete-li jednat s Athéňany umírněně a nedat si nic protivně vnutit, mluvte spravedlivě tak, jako byste plnou moc neměli. My pak budeme spolupracovat — k vůli Lakedaimoňanům.“ Dal jim na to přísahu a ty odvedl od Nikia; věřili mu úplně a obdivovali jeho bystrost a chytrost — ne jako věc každodenního člověka.

Druhý den se sešel sněm, vyslanci vešli. Alkibiadés je velmi vlídně otázal, s čím přijíždějí. Řekli, že nepřicházejí s plnou mocí. Alkibiadés hned začal křičet a hněvat se — jako by neklamal on, nýbrž byl klamán. Nazval je nedůvěryhodnými, obracejícími se, kteří nepřicházejí nic zdravého udělat ani říci. I rada se pobouřila, lid vzkypěl; Nikias zůstal zděšen a sklopil hlavu nad tou proměnou, protože nic nevěděl o Alkibiadově lstivosti.

15

Takto Lakedaimoňany poslal domů; Alkibiadés byl zvolen stratégem a hned si pořídil spojenectví Argejců, Mantinejců a Elejců s Athéňany. Nikdo ten postup nechválil, ale výsledek byl veliký: skoro celý Peloponés rozkolísal a oddělil, nechal postavit v jediném dni tolik štítů u Mantineie proti Lakedaimoňanům, přenést boj daleko od Athén a riziko přinést, při kterém jim vítězství nepřineslo mnoho, ale v případě porážky by Sparta sotva přežila.

Po bitvě se v Argu okamžitě tisíc oligarchů pokusil svrhnout lid a podmanit obec; Lakedaimoňané přišli a demokracii svrhli. Pak však lid chopil zbraně a zvítězil. Alkibiadés přitáhl, zajistil vítězství lidu, přemluvil, aby postavili dlouhé zdi a připojili obec k moři; tak Argos navždy navázali na athénskou moc. Dovezl ze Athén tesaře a kameníky a projevil veškerý zápal, aby přízně a síly získal nejen pro obec, ale i pro sebe. Přemluvil k témuž Patreje: nechť spojí svou obec s mořem dlouhými zdmi. Když někdo řekl Patrejcům: „Athéňané vás spolknou," Alkibiadés odpověděl: „Snad; ale po malých kouscích a od nohou. Lakedaimoňané by vás spolkli celé — od hlavy a najednou."

Radil Athéňanům, aby se drželi i země a jaksi aby přísahu z Agrauly, kterou skládají epheboi, uváděli v život skutkem. Ve starém zvyku totiž mladíci přísahají: „Užívat pšenice, ječmene, vinné révy a oliv za hranice Attiky," a tím se učí si přisvojovat kraj úrodný a ovocný.

16

Při těchto státnických činech, řečech, mysli a bystrosti však u něho vedle stála velká rozmařilost denního života — pitky, milostné výstřednosti, zženštilé průvody v purpurovém oblečení po agoře, přepyšnost ve výdajích, výřezy v palubách triér, aby na nich mohl měkce spát (ne na prknech, ale na popruzích se stlanými dekami); zlacený štít, kde neměl žádný tradiční rodový znak, nýbrž „Erós s bleskem". To všechno ti vznešenější občané viděli a hrozili se jeho pohrdlivosti a zběsilosti jako tyranské a nepatřičné; Aristofanés dobře vylíčil, co lid k němu cítí, v těch verších:

> Nejvíc ho miluje a nenávidí hned — ale má ho rád.

A ještě silněji vyjadřuje tutéž podezíravost. Darů, finančních příspěvků (epidoseis), choréghií a ctižádostivých gest vůči obci bez míry, slávy předků, síly řeči, tělesné krásy a zdatnosti spojené s válečnou zkušeností působily, že mu Athéňané odpouštěli vše a jeho prohřešky lehce nazývali „žerty" a „ctižádostivostmi". Takový byl i incident s Agatharchem malířem: zavřel ho, dokud mu nevymaloval dům, pak ho propustil s darem. Nebo rána pěstí Taureovi, protivníkovi při chorogii; a Mélská žena z zajatců, kterou si vzal — chlapce z ní vychoval. „A to lidé nazývali laskavostí," ačkoli to byla hlavně jeho vina, že Mélští muži (podle usnesení lidu, pro něž se vyjádřil) byli všichni, kdo dosáhli dospělého věku, zabiti. Když Aristofón namaloval Nemeiu, jak drží v náručí Alkibiada, přicházeli se dívat davy a radovali se; starší to však pokládali za tyranské a protiprávní. Archestratos prý řekl, že Řecko by nesneslo dva Alkibiady.

Když mizantrop Tímón potkal Alkibiada vítězného z lidového sněmu, se slávou doprovázeného — Tímón, který obvykle každého vyhýbal a nedal se oslovit — šel přímo k němu, podal mu pravici a řekl: „Dobře děláš, chlapče, že rosteš. Rosteš totiž ve veliké zlo pro všechny

tyhle lidi.“ Někteří se smáli, jiní se mu rouhali; některé ten výrok obracel. Tak nebylo jasné soudu o Alkibiadovi — vinou jeho nestejnorodé povahy.

17

O Sicílii toužili Athéňané už za Perikla; po jeho smrti po ní sahali a posílali Sicílii údajné pomoci a spojenectví obcím, které podle nich trápili Syrákúsané — pokládali to za přípravu k větší výpravě. Naprostým rozdmychavatelem té vášně a tím, kdo přemluvil, aby neposílali drobné dílčí síly, nýbrž velkou flotilou vypluli a dobyli ostrov, byl Alkibiadés — on sám sliboval velkolepé věci a sám se natahoval po ještě větších. Měl totiž na mysli, že Sicílie je začátek, ne cíl, všeho, co doufal — na rozdíl od ostatních.

Nikias odvracel lid od věci jako obtížného úkolu: dobýt Syrákúsy. Alkibiadés však už snil o Karthágu, Libyi, Itálii, Peloponésu — Sicílii pokládal jen za ubikaci k válce. Mladé lidi už měl v nadějích povzbuzené; i staří poslouchali od ostatních divy o výpravě, a mnozí v palaistrách i v půlkruzích sedali a kreslili obrys ostrova a polohu Libye i Karthága.

Sókratés filosof a Metón astronom však obci z té výpravy nic dobrého nedoufali: Sókratés — jak se zdá, podle svého obvyklého vnitřního hlasu, jenž ho před tím varoval; Metón, buď že se z rozumné úvahy budoucího zalekl, nebo nějak věštil, prý se stylizoval do bláznovství: vzal rozžatou pochodeň a chystal se zapálit svůj dům. Někteří říkají, že žádné bláznovství nehrál, nýbrž skutečně dům v noci vyhořel; ráno

pak vyšel ven a prosil občany, aby na uznání takové nehody uvolnili jeho syna z výpravy. Dosáhl, co žádal — oklamal občany.

18

Nikias byl zvolen vojevůdcem proti své vůli — nejvíc kvůli svému spoluvojevůdci se úřadu vyhýbal. Athéňanům se zdálo, že se válka povede líp, nebudou-li Alkibiada pouštět bez brzdy, nýbrž smísí jeho odvahu s Nikiovou prozíravostí. Třetí stratégos Lamachos — i přes svůj věk — se zdál neméně než Alkibiadés vášnivě odhodlaný k riziku v bitvě.

Když se rokovalo o rozsahu a druhu výpravy, Nikias se zase pokusil postavit se proti ní a chtěl ji zastavit; Alkibiadés mu odporoval a zvítězil. Démostratos, z řečníků, pak navrhl, aby stratégové dostali plnou moc nad přípravou i celou válkou. Lid odhlasoval, všechno bylo přichystáno k vyplutí — a hle, nebyly dobré ani okolnosti svátku. Právě v těch dnech probíhaly Adonie: ženy po celém městě vystavovaly figurky mrtvých, napodobovaly pohřby, bily se v hruď, zpívaly žalozpěvy. A pak zmrzačení herm: v jednu noc byla většině z nich uražena tvář, což rozrušilo i mnohé, kdo takové věci jinak brali s úsměvem.

Říkalo se, že to udělali Korinťané — kvůli Syrákúsám, které byli jejich kolonií — aby věštná znamení výpravu zastavila nebo ji k lítosti přivedla. Většina Athéňanů však tomu nevěřila a ani neměla ty znaky za hrozné; měli to za obvyklý výmol opilé mládeže. Hněv a strach ten čin ovšem braly jako spiknutí k velkým cílům. Rada se k tomu scházela, sněm se v několika dnech sešel několikrát a každou obžalobu zkoumali tvrdě.

19

V tu dobu démagog Androklés přivedl některé otroky a metojky, kteří obviňovali Alkibiada a jeho přátele z toho, že při pitkách zohavovali další sochy a parodovali eleusinská Mystéria. Prý Theodóros dělal „herolda“, Pulytión „nosiče pochodně“, Alkibiadés „velekněze“ (hierofanta), ostatní druhové byli přítomni a dávali se zasvěcovat jako mystové. Tak to zní v obžalobě, kterou podal Thessalos, syn Kimónův, obžalovav Alkibiada z bezbožnosti vůči dvěma bohyním. Lid se vzbouřil a hněval se, Androklés — jeden z Alkibiadových nejhorších nepřátel — ho dráždil. Zpočátku se Alkibiadovi lidé lekli; pak však zjistili, že námořníci určení pro Sicílii i vojsko mají Alkibiada rádi, a slyšeli, jak tisíc hoplítů z Argu a Mantinee veřejně prohlašují: „Jdeme na dlouhou výpravu kvůli Alkibiadovi; pokud by někdo s ním jednal nespravedlivě, hned odstoupíme.“ Tak si dodali odvahy a chystali se k obhajobě; nepřátelé opět poklesli na duchu a báli se, že lid se při soudu kvůli potřebě Alkibiada nedbá své zášti.

Tu se řečníci vybrali jiní — ne ti, kdo jsou zjevně Alkibiadovi nepřátelé, ale ti, kdo ho nenávidí stejně, i když neskrytě — a navrhli ve sněmu: „Je přece nesmyslné, aby plnomocenský stratégos s takovou mocí, přichystanou armádou a spojenci, mezitím losoval o soudním panelu a odměřoval vodní hodinami čas obhajoby. Nechť šťastně vyplave; po skončení války přijde a bude se dle stejných zákonů obhajovat.“

Alkibiadovi zlobivá úskok nad odkladem neunikl; řekl: „Je strašné posílat člověka na takovou výpravu ve vzduchu, s obviněními za sebou. Mám přece zemřít, pokud obvinění nerozptýlím; a jak je rozptýlím a budu uznán čistý, obrátit se proti nepřátelům beze strachu před udavači.“ Nepřesvědčil však — nařídili mu vyplout.

20

Vyplul s ostatními vojevůdci s téměř sto čtyřiceti triérami, pěti tisíci sto hoplíty a kolem třinácti set lučištníků, prakovníků a lehkooděnců, s pořádnou další výbavou. Přistáli v Itálii a vzali Rhegion. Tam Alkibiadés navrhl, jak válku vést: Nikias byl proti, Lamachos pro Alkibiada. Vypluli tedy na Sicílii, získali Katanu — a víc nestihli, protože Athéňané Alkibiada hned povolali k soudu.

Nejprve přišly nespojovatelné podezření a pomluvy proti němu z úst otroků a metojků; pak když byl pryč, jeho nepřátelé přitlačovali ještě tvrději, prolínali věc hermokopií a tajných obřadů, jako kdyby to vše patřilo k jediné spiklenecké přípravě revoluce. Všechny obviněné házeli bez soudu do vězení; mrzelo je, že Alkibiada neměli ve svých rukou a nesoudili ho při takových žalobách. Kdokoliv blízký, přítel nebo známý ho zastihli ve svém hněvu — padl na něho tvrdě.

Thúkydidés udavače nejmenuje; jiní uvádějí Diokleida a Teukra, které zmiňuje i Phrynichos komický. Udavači však nic pevného neuváděli. Jeden z nich — byl tázán, jak poznal tváře zohavovatelů herm, odpověděl: „Při měsíčním světle," a tak se docela splet, protože v době toho činu bylo prvního noci novoluní. To dalo rozumným hlavám k myšlení; ale lid to na zlosti nezmírnilo. Pokračovali v dalších obviněních a házeli do vězení každého, koho někdo žaloval.

21

Mezi uvězněnými a čekajícími na soud byl i řečník Andokidés, kterého historik Hellanikos odvozuje až od Odysseových potomků. Byl pokládán za nepřítele lidu a oligarchu; podezření z hermokopií naň padlo nejvíc z toho, že velký Hermes stojící u jeho domu jako dar aiogidské fýly jediný z proslulých zůstal nedotčen. Dodnes se mu říká Andokidův a všichni ho tak zovou, bez ohledu na nápis, jenž tomu odporuje.

V žaláři se Andokidés sblížil s jedním spoluvězněm — ne tak slavným, ale výjimečným chytrostí a odvahou. Jmenoval se Timaios. Ten přemluvil Andokida, aby obžaloval sám sebe a několik málo dalších. Kdo přizná a požádá o beztrestnost na základě lidového usnesení, tomu je stanovena imunita; všem ostatním je soud nejistý a mocným nejstrašnější. „Lépe se spasit lží, nežli zahynout pro stejný zločin bez slávy. A kdo myslí na obec, prospívá si i tím, že obětuje pár nejistých, a mnohé dobré vytáhne z hněvu lidu.“ Andokidés poslechl, denuncioval sebe i jiné, dostal podle usnesení imunitu; všichni, které jmenoval, kromě uprchlíků, zahynuli. Andokidés k nim pro věrohodnost přidal vlastní otroky.

Lid tím ale všechen hněv nespotřeboval; naopak, zbavil se hermokopií, a tak zahálčivou zuřivost cele vrhl na Alkibiada. Nakonec za ním poslal Salaminii. S instrukcí ne hloupou: ať ho neberou násilím, ať se jeho těla nedotýkají, nýbrž mírně mu naznačí, aby je následoval k soudu a přesvědčil lid. Báli se totiž, aby ve válečné zemi mezi vojskem nedošlo k rozkolu, který by Alkibiadés mohl snadno vyvolat, kdyby chtěl. Vojsko bez něho sklíčilo; předpokládali v Nikiovi dlouhý a líný průběh války — jako by koňskému bodci byla odňata osa pohonu. Lamachos sice byl bojovný a mužný, ale pro chudobu neměl dost prestiže ani váhy.

22

Hned při odjezdu Alkibiadés Athéňanům vzal Messénu. Někteří tam byli odhodláni vydat obec; on, jenž je znal, přesně to oznámil syrákúsovým přátelům, a akci zmařil. V Thurionech přistál, vylodil se z triéry, schoval se a unikl hledačům. Když ho někdo poznal a řekl: „Nevěříš, Alkibiade, vlasti?“ odpověděl: „Všemu věřím; ale co se týká mého života, ani vlastní matce — aby snad omylem místo bílého hlasovacího kamínku nedala černý.“ Později slyšel, že ho obec odsoudila k smrti: „Já jim dokážu, že žiju.“

Obžaloba zněla takto: „Thessalos, syn Kimónův z démy Lakiady, obžaloval Alkibiada, syna Kleiniova z démy Skambónidy, že se proviňuje vůči dvěma bohyním, Démétře a Dceři, napodobuje mystéria a předvádí je svým druhům ve svém domě; že má roucho jaké má hierofant, když ukazuje posvátné předměty; že nazývá sebe hierofantem, Pulytióna „nosičem pochodně“, Theodóra z Fegaie „heroldem“, a ostatní druhy mystami a epoptami — vše proti zákonu a zvyklostem Eumolpovců, Keryků a kněží z Eleusíny.“

V nepřítomnosti ho odsoudili, majetek zabavili a nadto hlasovali, aby ho všichni kněží a kněžky proklnuli. Jediná z kněžek Theano, dcera Menonova z démy Agraule, se podle vypravěčů proti tomu usnesení ohradila: „Jsem kněžka modliteb, ne prokletí.“

23

Při těch přečetných odsouzeních Alkibiadés dlel v Argu — tam přistál, když z Thurií utekl na Peloponés. Nepřátel se bál a vlast úplně zapsal za ztracenou; poslal do Sparty žádost, aby mu dali imunitu a slib, že u nich pobude bezpečný; nabízel větší prospěch, nežli jim dříve svými útoky škodil. Sparťané svolili a přijali ho. Hned jak přišel, vyřídil několik věcí: pobídl Lakedaimoňany, kteří otáleli, aby poslali pomoc Syrákúsám — vyslali Gylippa jako velitele a athénskou moc tam zlomili. Druhá věc: rozdmýchal válku s Athéňany na pevnině. Třetí a největší: přesvědčil je, aby obsadili Dekeleii — nic Athény nezpustošilo víc.

Veřejně slavný, soukromě obdivovaný, svůj luxusní styl zaměnil za lakónský do té míry, že při pohledu na jeho krátce ostříhanou hlavu, studené koupele, chleba z ječmene a černou polévku lidé pochybovali, zda ten muž kdy měl v domě kuchaře, mastičkáře, nebo zda si kdy sahal na mílétské pláště. Byla to vlastnost — jak se říká —, jíž uměl lovit lidi: připodobňovat se jim a sdílet jejich zvyky i životy; měnil barvy prudčeji než chameleón. Ten však, jak se tvrdí, jedinou barvu, bílou, napodobit nedokáže. Alkibiadovi, aby získal — procházel u lidí dobrých i špatných — nebylo nic nenapodobitelné: ve Spartě gymnastik, prostý a chmurný; v Jónii změkčilý, veselý, lenivý; v Thrákii pijanský; u Thesaljanů jezdec; u perského satrapy Tissaferna předčil v okázalosti a nákladnosti perskou vznešenost. Nebyla to proměna jeho skutečného nitra; byla to maska pro vnější lidi, aby je neurazil svou povahou.

Ve Sparťanech o něm navenek šlo říci veršem: „Není synem Achilleovým — on sám je Achilleus," takový, jaký ho vychoval Lykurgos. Ale pravým jeho vášním a činům seděl verš: „Stará ta žena." Timaiu, manželku krále Agida, který byl na vojně, svedl tak, že otěhotněla s Alkibiadem a nijak se nezapírala; porodila kluka, který se navenek jmenoval Leotychides, uvnitř domu však Agidovy ženy jménem šeptaly Alkibiades. Taková láska ji ovládala. Alkibiadés s pýchou říkával, že to ne-

dělá ze zpupnosti ani z rozkoše, nýbrž proto, aby budoucí králové Lakedaimona pocházeli z něj.

To Agidovi mnozí donesli. Nejvíc tomu uvěřil pro den: za zemětřesení z úleku vyběhl z komnaty, pak s manželkou deset měsíců nic neměl. Z dítěte, které se zrodilo deset měsíců po otřesech, prohlásil, že není jeho. Proto později Leotychides královské hodnosti pozbyl.

24

Po athénské pohromě na Sicílii přišli do Sparty posli z Chiu, z Lesbu a z Kyziku s nabídkou odpadnutí. Boiótci podporovali Lesby, Farnabazos Kyzikény; Alkibiadés přemluvil Sparťany, aby pomohli hlavně Chios. Vyplul a odvedl od Athén skoro celou Jónii. Mnoho ztrát způsobil Athéňanům, když působil se spartskými veliteli.

Král Agis byl Alkibiadovým nepřítelem — pro ženu, kterou mu zneuctil; a hned i proto, že se o něm všude vedla řeč, že vše je zásluhou Alkibiada. Nejmocnější a nejctižádostivější ze Sparťanů Alkibiada závistí tížili. Dosáhli, že jejich úředníci poslali do Jónie rozkaz, aby ho zabili.

Alkibiadés to tiše tušil; polekal se. V dění s Lakedaimoňany dál navenek spolupracoval, ale do jejich rukou se dávat přestal. Oddal se do služby perskému satrapovi Tissafernovi; stal se u něho první a největší. Barbara Alkibiadovou mnohotvárnou neobyčejnou mazanost udivovala — on sám nebyl prostý, byl zlotřilý a zlobivý. V každodenním obcování Alkibiada žádná povaha neodolala: i ti, co se ho báli nebo mu záviděli, cítili u jeho stolu příjemnost a vlídnost. Tissafernés, jinak Perš nejnesnášenlivější k Řekům, tak podlehl Alkibiadovu lichocení,

že si tě ustoupil s podobnou polichotou nazpět. Nejkrásnější svůj park, kde měl zdravé vody a louky, zařízený královsky a výborně, pojmenoval „Alkibiades“; tak ho pak všichni zvali.

25

Alkibiadés věděl, že Sparťanům nemá věřit, a bál se Agida; proto Tissaferna svedl, aby Lakedaimoňany nemohl ochotně podporovat ani Athény zcela zničit, nýbrž skromně dotovat, obě strany dusit, znavit a navzájem spotřebovat — pak teprve budou pro krále povolné. Tissaferné to snadno přijal a bylo zjevné, že Alkibiada má rád a obdivuje ho — a tak Alkibiada upřeně hleděli z obou stran Řeků; Athéňané litovali, co s ním udělali; i on sám už byl nakloněn obávat, že při úplné zkáze Athén si na něho Lakedaimoňané naječí všechnu nenávist.

V Samu měli Athéňané tehdy skoro všechno. Odtud s loďstvem leccos vraceli (ty, kdo odpadli), leccos udrželi; byli stále bojeschopní na moři. Báli se však Tissaferna a oněch 150 „foinických triér“, které měly brzy přijít; dorazí-li, nebyla by pro obec záchrana.

Alkibiadés to věděl a poslal tajně ke vlivným Athéňanům v Samu zprávu: slibuje jim učinit Tissaferna spojencem — ne lidu, ale aristokracii, pokud se odváží stát „muži dobrými“ a zastavit lid v jeho rozpínavosti. Ostatní Alkibiadovi zprávě přikláněli; ale jeden z vojevůdců, Phrynichos z Déiradů, správně vycítil, co bylo pravda: Alkibiada nezajímá ani oligarchie ani demokracie, chce se jen vrátit domů; a vyvolal pomluvu lidu v Samu, aby získal u mocných. Alkibiada tam musil znemožnit. Protože Phrynichos s věcí zjevně prohrál, poslal potají Astyochovi, spartskému nauarchovi, zprávu, ať se má Alkibiada na pozoru

a chytí ho jako „neklidícího se nikam a všem naráz“. Nevěděl, že z zrádce mluví k zrádci. Astyochos žasl nad vlivem Alkibiada u Tissaferna a vyzradil Phrynichovy zprávy jim. Alkibiadés poslal do Samu žalobníky proti Phrynichovi; všichni se zděsili a sešli se proti němu. Phrynichos neviděl jiné cesty a pokusil se zlo napravit větším zlem: poslal Astyochovi další zprávu, že se zlobí za jeho „ohlášení“, a slíbil mu vydat athénskou flotilu a tábor. Astyochos zradu zase vyzradil Alkibiadovi. Phrynichos však ucítil to další obvinění, předběhl je a varoval Athéňany, že nepřátelé se chystají zaútočit; nabádal, ať jsou u lodí a ohradí tábor. Když to Athéňané dělali a přišel další dopis od Alkibiada: „Hlídejte Phrynicha, zrazuje přístav,“ nevěřili; mysleli, že Alkibiadés jen ví nepřátelský plán a zneužívá ho k pomluvě.

Phrynicha však později jeden z stráží, jménem Hermon, probodl dýkou na agoře a zabil. Athéňané ve veřejném soudu odsoudili mrtvého Phrynicha za zradu a Hermona s jeho spolu-strůjci korunovali.

26

V Samu zvítězili Alkibiadovi přátelé a vyslali Peisandra do města, aby otočil ústavu, pobídl mocné, aby věci převzali, lid svrhli — pak jim Alkibiadés přinese Tissaferna jako přítele a spojence. To byla záminka a plášť pro oligarchy.

Když tak zvítězilo těch „pět tisíc“, kteří byli ve skutečnosti čtyři sta, Alkibiada ponechali bez pozornosti, válku zpracovávali vlažněji; nebyli si jisti změnou, cítili se v cizím domě, mysleli, že Lakedaimoňané jim ustoupí ještě víc, protože k oligarchii mají přirozený sklon.

Lid v městě z strachu nevědomky mlčel: nemálo odpůrců čtyř set bylo zavražděno. Vojsko v Samu to slyšelo, pobouřilo se, chtělo odplout rovnou k Peiraiu; povolali Alkibiada, zvolili ho stratégem a nařídili mu vést je a svrhnout tyrany. Alkibiadés však nedělal, co by snad udělal někdo náhle veliký z přízně lidu: nebral vše jako povinnost dav potěšit. Jako správný velitel se postavil proti jejich hněvu, zabránil chybě — a tím zřejmě obec zachránil. Kdyby odpluli domů, nepřátelé by hned měli celou Jónii, Hellespont a ostrovy bez boje; Athéňané by válčili proti Athéňanům na své vlastní půdě. To zabránil hlavně Alkibiadés, nejen přesvědčováním davu, ale i tím, že obcházel jednotlivě a jednotlivce prosil nebo zadržoval. Pomáhal mu Thrasybulos ze Steirie, jenž přitom křičel: byl prý nejhlasitější z Athéňanů.

Druhý krásný Alkibiadův čin: slíbil, že ony foinické lodi, které král posílá Lakedaimoňanům, buď přeorientuje k Athénám, nebo zařídí, aby k Lakedaimoňanům nedorazily — a rychle vyplul. Lodi se u Aspendu ukázaly, ale Tissafernés je nepřivedl, Lakedaimoňany oklamal. U obou se vina kladla Alkibiadovi; víc u Spartanů, protože se zdálo, že on toho barbara učí nechat Řeky zhubit navzájem. Zjevné totiž bylo: dostanou-li ty lodi jedni, druzí ztratí moře.

27

Pak byli svrženi čtyři sta — s pomocí Alkibiadových přátel, kteří přešli na stranu demokracie. Ve městě pak chtěli Alkibiada zpět; on sám nechtěl návrat s prázdnýma rukama, ze soucitu a milosti většiny, nýbrž slavně. Nejprve tedy s několika loděmi z Samu obeplouval moře Knidu a Kóu. Když tam uslyšel, že Mindaros, Spartan, pluje s celou flotilou

k Hellespontu a athénští plují za ním, pospíchal pomoci strategům. Náhoda ho dovedla s osmnácti triérami přímo včas: právě všechny lodi obou stran se střetly u Abydu, zápasily do večera, jedni v jedné části prohrávali, v druhé vítězili. Alkibiadés se objevil — a obě strany si vyložily jeho příchod jinak: nepřátelé si dodali odvahy, Athéňané zmateně. Hned však dal z admirálské lodi přátelské znamení a vrhl se na vítězící a pronásledující Peloponésany. Zahnal je na břeh, nájezdně narážel do lodí, muže zahnal do vody; Farnabazos šel pěšky na pomoc a bojoval u moře o lodi. Nakonec vzali Athéňané třicet nepřátelských lodí, zachránili své, postavili pomník.

Alkibiadés chtěl hned šestáku Tissafernovi — jemu, s nímž byl v tak dobrém — podat dobré dárky a vedl zdobený průvod. Ale Tissafernés byl již dlouho pomlouván Lakedaimoňany, bál se obvinění od krále, a Alkibiadův příchod se mu hodil: zatkl ho a uvěznil v Sardech, aby tím ten dřívější posudek vyvrátil.

28

Za třicet dní získal Alkibiadés koně, utekl strážím a dostal se do Klazomen. Tissaferna navíc pomluvil, jako by sám měl Alkibiada propustit. Pak odplul k athénskému táboru. Dozvěděl se, že Mindaros a Farnabazos jsou spolu u Kyziku. Pobídl vojáky: „Nyní budeme muset bojovat na moři, pěšky, dokonce i na zdech — peněz nemáme, než zvítězíme všude.“ Loďstvo vyplul k Proikonnésu a nařídil, aby malá plavidla byla stahována dovnitř řetězu, aby nic neuniklo o jeho příjezdu k nepřátelům. Náhoda: najednou spadl liják, hromy a tma, které kryly přípravu. Nejen že nepřátelům unikl — i Athéňany, kteří už vzdali plán,

pobídl nalodit se a vyplout. Mrak brzy pominul; peloponéské lodi byly viděny, jak krouží před kyzijským přístavem. Alkibiadés se zalekl, že ho díky počtu uvidí a utečou zpět na břeh. Nařídil ostatním velitelům plout klidně a zůstat vzadu; sám se objevil se čtyřiceti loděmi a vyzýval nepřátele k boji. Oni, zmateni a mysleli, že víc lodí není, vypluli proti němu. Hned se zapletli; když se pak objevily i další lodi, nepřátelé v panice utíkali. Alkibiadés s dvaceti nejlepšími triérami prorazil, přistál a padl na prchající z lodí; mnoho jich pobil. Když Mindaros a Farnabazos přispěchali, Mindara zabil statečně se bijícího, Farnabazos uprchl. Pobili mnoho mužů, získali zbraně, všechny lodi vzali, dobyli Kyzikos, Farnabazos odešel, Peloponésané byli zničeni. Nejenže měli pevně Hellespont, ale i z ostatního moře Lakedaimoňany vytlačili. Pak byla zajata depeše do Lakedaimona:

> Loďstvo ztraceno. Mindaros padl. Muži hladoví. Nevíme, co dělat.

29

Ti, co s Alkibiadem bojovali, byli tak povzneseni, že odmítali míchat se s ostatními vojáky — s těmi, kteří dřív byli často poráženi. Oni byli nepřemožitelní. Nedávno totiž u Efesu Thrasyllos prohrál a Efesané postavili bronzový pomník pro zahanbení Athéňanů. Vojáci s Alkibiadem tím druhý tábor okolo Thrasylla urážli a vychvalovali se se svým velitelem; nechtěli s nimi sdílet ani cvičení, ani ležení. Když ale Farnabazos s mnoha jezdci a pěšími napadl Thrasyllovy, kteří vpadli do kraje Abydanů, Alkibiadés přispěchal, zahnal ho a pronásledoval až do tmy; společně s Thrasyllem se spřátelili a vrátili se do tábora.

Druhý den Alkibiadés postavil pomník a plenil Farnabazovu zemi, nikdo se nebrání. Zajal kněze a kněžky, ale propustil je bez výkupného. Chtěl bojovat proti Chalkedonijcům, kteří odpadli a přijali spartskou posádku a harmosta; dozvěděl se, že svou kořist z kraje přenesli ke Bithyncům, přátelům. Přitáhl k hranici, poslal herolda, obvinil Bithynce. Ti ze strachu kořist vrátili a prohlásili přátelství.

30

Když Chalkedon obklopovali valem od moře k moři, Farnabazos přišel obléhání zrušit. Harmost Hippokratés vyvedl z města posádku a napadl Athéňany. Alkibiadés rozdělil vojsko na obě strany: Farnabaza donutil k potupnému útěku a Hippokrata zabil se značnou částí jeho mužů. Pak sám odplul do Hellespontu a vybíral peněžité příspěvky, dobyl Sélymbrii — nedbaje své vlastní bezpečnosti.

Smluvil s odpadlíky ve městě, že mu v půli noci vztyčí světelný signál; museli však signál dát dříve, protože jeden ze spiklenců se vylekal a náhle couvl. Když tedy signál vzešel a vojsko ještě nebylo nachystané, vzal kolem třiceti lidí a běžel ke zdem; ostatním nařídil, aby šli za ním co nejrychleji. Brána se mu otevřela, přidalo se dvacet peltastů; sotva vešel, uviděl Sélymbrijce, jak se vzdorně se zbraněmi staví proti němu. Odpor nebyl možný, k útěku byl příliš hrdý — v stratézích dosud neporažený. Dal zatroubit ticho a jednoho ze svých poslal hlásit: „Athéňané nestavějí zbraně proti Sélymbrijcům."

Toto hlášení otupilo jedny v boji — mysleli, že nepřátelé jsou uvnitř v plné síle, a druzí byli ochotnější k smlouvě. Zatím co se dohadovali, přišla hlavní síla Alkibiadovi; pochopil, že Sélymbrijci se chtějí smířit,

a bál se, aby obec nerozkradli Thráci. Těch šlo mnoho z jeho přízně a oddanosti. Všechny tedy z města odeslal; Sélymbrijcům na jejich prosbu neublížil, vzal peníze a vložil posádku, pak odplul.

31

Vojevůdci obléhající Chalkedon smluvili se s Farnabazem mír: Athéňané dostanou peníze a Chalkedon se vrátí pod poddanost Athén; Farnabazova země ať je nerušena; Farnabazos ať bezpečně dovede athénské posly ke králi.

Když se vrátil, Farnabazos chtěl, aby i Alkibiadés přísahal ratifikaci. Alkibiadés odmítl dřív, než sám přísahou vázán nebude on. Když se přísahy odbyly, přitáhl k Byzantiu, které bylo odpadlé, a oblehl zdmi. Anaxilaos, Lykurgos a několik dalších se smluvili vydat obec za její záchranu. Rozšířil se tedy mezi obléhateli slovo, že výpravu stahuje kvůli novým problémům v Jónii: ve dne odjel se všemi loděmi, v noci se vrátil. Sám vylezl s hoplíty a tiše se přiblížil ke zdem; lodi však vrazily do přístavu s velkým povykem a hlukem. Tím překvapili Byzantijce, a přívrženci Athén zároveň měli volnou cestu Alkibiada přijmout, protože se každý nahrnul k přístavu.

Nedošlo však bez boje: peloponésané, Boiótci a Megaréjci v Byzantiu obrátili útok proti vylodencům a zahnali je zpět na lodě; pak postřehli Athéňany uvnitř a vrhli se na ně. Vedl se tvrdý boj; Alkibiadés zvítězil s pravým křídlem, Theramenés s levým; z nepřátel kolem tří set přežilo a zajal je.

Po bitvě žádný z Byzantijců nezemřel ani neutekl. Takové byly podmínky toho předání; oni si pro sebe nic nevyhradili. Když proto Ana-

xilaos v Lakedaimonu před soudem obviněn ze zrady vystoupil, jeho obhajoba neuvedla hanbu nad činem: „Nejsem Lakedaimoňan, nýbrž Byzantiec; nebyla v nebezpečí Sparta, ale Byzantium. Obec byla obklíčena, nic do ní nevcházelo, Peloponésané a Boiótci jedli vlastní zásoby, Byzantijci s dětmi a ženami hladověli; nezradil jsem — zbavil jsem obec válek a běd, jako to udělali ti nejlepší Lakedaimoňané: jediná krása a spravedlnost je prospěch vlasti.“ Lakedaimoňané to slyšeli, ustoupili a propustili obviněné.

32

Alkibiadés už toužil vidět domov, ještě víc chtěl, aby ho spoluobčané viděli vítězícího nad tolika nepřátelsky krát. Vyplul se spoustou štítů a kořisti vylepených okolo athénských triér, s dlouhou řadou vlečených zajatců a mnoha ozdobnými trofejemi — pozlacenými zobci od zničených nepřátelských lodí. Dohromady jich bylo nejméně dvě stě.

Co k tomu přidává Dúris ze Samu — který prohlašuje, že je Alkibiadovým potomkem — totiž že veslařům ptal rytmus Chrysogonos, vítěz pythijských her, že povely vydával Kallippidés, tragický herec, oblečen do pláště slavnostního i jiných divadelních ozdob, a že admirálská loď přivážela do přístavů s purpurovou plachtou jako při opilém průvodu — to Theopompos ani Efoross ani Xenofón nepíše a není pravděpodobné, aby se Alkibiadés po útěku a tolika pohromách vracel k Athéňanům tak drze. Vracel se spíš se strachem, a když přistál, nevystoupil z triéry dřív, než viděl na palubě svého bratrance Euryptolema a mnohé přátele a příbuzné, kteří ho vítali a volali.

Když vystoupil, lid z ostatních stratégů vůbec nic nevnímal; všichni sbíhali k němu, hlasitě ho zdravili, provázeli, přiložili mu věnce; kdo se nedostal k němu, díval se zdáli; starší ukazovali Alkibiada mladým. Město se radovalo se slzami, protože ta přítomná sláva přivolávala vzpomínku na dřívější neštěstí: kdyby ho byli při sicilské výpravě nenechali a mocnost onu nerozpustili, nebyli by o Sicílii přišli ani o nic jiného, co očekávali. Teď převzal obec, které málo chybělo k zániku na moři, na souši sotva držela předměstí, uvnitř se rozpadala, a z chatrných zbytků ji povznesl: nejen že moře zpět získal, ale i na souši nepřátele všude poráží.

33

Usnesení o jeho návratu bylo přijato dávno předtím na návrh Kritia, syna Kallaischrova; sám Kritiás ve svých elegiích Alkibiada té vděčnosti připomíná těmito verši:

> Já jsem navrhl návrat, já jsem ho přinesl v obec,
> potvrdil přisám hlasem; mé pečeti slovo svědčí.

Tenkrát se tedy sešel lid, Alkibiadés vystoupil, oplakal svá utrpení, lid tedy přišel s malým a mírným obviněním, všechno hodil na nějaký zlý osud a závistivého démona, povzbudil občany, že nepřátele porazí. Dostal zlaté věnce, byl zvolen vrchním velitelem po souši i po moři. Lid dal usnést, aby mu vrátili majetek a aby Eumolpovci a Kerykové zrušili prokletí, které sami kdysi uvalili. Všichni ta prokletí odvolali; jen hierofant Theodóros řekl: „Já jsem ho nikdy neproklel pro zlo, pokud obci neublížil.“

34

Zatímco se Alkibiadovi tak skvěle dařilo, některé občany přesto zneklidňovala denní pietní zvyklost. Právě toho dne, kdy přistál, probíhaly Plyntérie — svátek bohyně. Praxiergovci konají v šestém dnu ubývajícího měsíce Thargélióna tajné obřady: snímají ozdoby bohyně a sochu zahalují. Proto Athéňané ten den pokládají za nejnešťastnější, zcela nepracovní. Zdálo se tedy, že bohyně Alkibiada nepřijímá vlídně, že se před ním zahaluje a odhání ho.

Nicméně vše mu šlo podle plánu. Když naplnil sto triér, s nimiž se chystal znovu vyplout, pojala ho nikoli ušlechtilá ctižádost: zdržel se do Mystérií. Od obsazení Dekeleie nepřátelé totiž ovládli cesty do Eleusíny, a slavnost se vedla po moři bez obvyklé pompy; mnohé posvátné výkony v průvodu, zvláště „vyvedení Iakcha“, nutně odpadly. Alkibiadovi se tedy zdálo krásné — pro bohy i pro slávu u lidí — vrátit obřadům jejich otcovskou podobu: doprovodit průvod po souši, chránit ho zbraněmi před nepřáteli. Buď Agida tím ponížit, nebo se před celou vlastí utkat v posvátné, bohům milé bitvě o nejsvětější a největší věci.

Řekl to Eumolpovcům a Kerykům; stavěl stráže na výšinách, poslal předvoj za úsvitu, vzal kněží, zasvěcence a jejich průvodce, zahalil je zbraní a vedl s pořádkem a tichem — vznešenou podívanou té strategii, kterou jeho nezávidníci nazývali hierofantií a mystagógií. Žádný z nepřátel se neodvážil zaútočit; bezpečně průvod vrátil do města. Alkibiadés tím zrostl v sebe- vědomí a vojsko pozvedl: pod ním prý je nepřemožitelná a nedobytelná. Chátru a chudinu si naklonil tak, že toužebně toužili, aby jim vládl: někteří mu přicházeli a radili, aby se povznesl nad závist, odhodil usnesení a zákony a žvanily, kteří obec hubí, ať jedná a řídí věci bez strachu z udavačů.

35

Co si on sám o tyranidě myslel, zůstává skryto. Nejmocnější občané se báli a snažili se, aby vyplul co nejdřív; dali mu vše, co chtěl, i spoluvelitele dle jeho volby. Vyplul se sto loděmi, napadl Andros, porazil Andříjany a tam přítomné Lakedaimoňany; město však nevzal. To byla první z nových výtek proti němu u nepřátel.

Zdá se, že víc než kdokoli jiný ho zahubila jeho vlastní pověst. Byla veliká, plná odvahy a chytrosti, díky čemu vyhrával. Pokud nedokončil, nedůvěřovali, že nemohl: „Když se namáhal, nic mu neuniklo.“ Čekali, že uslyší o padlém Chiu a o celé Jónii. Mrzeli se, že vše není hned a tak, jak chtěli; nepočítali s jeho peněžní tísní, protože bojoval s nepřáteli, kteří měli krále za velkou podporu. Alkibiadés musil častokrát opouštět tábor a plout obstarávat žold a zásoby. Právě to se mu stalo nakonec osudným.

Lysandros byl Lakedaimoňany poslán jako nauarchos; dával plavcům čtyři obolý místo tří (z peněz, které dostal od Kýra). Alkibiadés, který i tři oboly stěží dával, odjel vybírat peníze do Karie. Správcem loďstva zanechal Antiocha, dobrého kormidelníka, ale jinak hloupého a hrubého. Rozkaz Alkibiadův zněl: „I kdyby nepřátelé zaútočili, nebojuj!“ Antiochos však v nestoudnosti vysoce překročil povolení: naložil svou triéru a jednu další, vplul do Efesu a před přídami nepřátelských lodí si tropil veselý výsměch — jednal a mluvil nevázaně a šaškovsky. Lysandros nejdřív s několika loděmi vyrazil za ním; pak se připojili všichni Athéňané. Lysandros vyhrál, Antiocha zabil, mnoho lodí a mužů vzal, postavil pomník. Když o tom Alkibiadés slyšel, vrátil se na Samos, vyplul s celou flotilou a vyzval Lysandra k boji; Lysandros se ale spokojil s vítězstvím a nevyplul.

36

Mezi tábory Alkibiadových nepřátel se vrátil do Athén Thrasybulos, syn Thrasónův, jako Alkibiadův nepřítel, aby ho obžaloval. Řečnil v lidovém sněmu: Alkibiadés rozkládá vojsko a ztrácí lodě, zneužívá úřadu, strategii svěřuje lidem z pitek a nevzdělaným námořnickým darebům, kteří u něho zmohou nejvíce; sám bez obav obchoduje, opíjí se, chová se nevázaně s abydskými a jónskými hetérami, zatímco nepřátelé číhají hned za rohem. Vyčítali mu i opevnění v Thrákii u Bisanthy, které si zbudoval jako útočiště, protože prý už nemůže nebo nechce žít ve vlasti. Athéňané uvěřili a zvolili jiné stratégy, aby mu dali najevo svůj hněv a zlou vůli.

Alkibiadés to zvěděl, polekal se a opustil tábor úplně; sbíral si žoldáře a válčil o své vlastní pěsti s Thráky bez krále (abasileutoi), získal mnoho peněz z lupu a sousedním Řekům zjednal bezpečí před barbary.

Zatím stratégové Tydeas, Menandros a Adeimantos měli u Aigospotamoi (Kozí řeky) všechny tehdejší athénské lodi. Zvyklí vyplout den co den k Lysandrovi, který kotvil u Lampsaku, a vyzývat ho; pak se vraceli a pobývali celý den nedbale a bez pořádku, protože nepřátele podceňovali. Alkibiadés byl blízko, nedbal to a nedíval se bez zájmu: přijel na koni a říkal stratégům: „Zle kotvíte v místech bez přístavů a bez města, jídlo berete z Sestu zdaleka, dovolujete, aby se posádka, když vystoupí na břeh, rozcházela, kudy kdo chce, zatímco proti vám stojí flotila zvyklá na monarchické velení v tichosti dělat všechno.“

37

Alkibiadés jim radil přesunout kotviště do Sestu; velitelé neposlouchali. Tydeas mu dokonce nestoudně řekl, ať zmizí: velí přece jiní, ne on. Alkibiadés tušil zradu a odjel. Těm známým z tábora, kteří ho doprovázeli, cestou říkal: „Kdyby mi ti velitelé takhle hanebně nepohrdli, přinutil bych v několika dnech Lakedaimoňany, aby buď bez chuti bojovali nebo lodě opustili.“ Někomu to znělo chvástavě, jiným rozumně: kdyby přivedl mnoho thráckých oštěpařů a jezdců a tam napadl a rozrušil tábor. Že Alkibiadés chyby Athéňanů prohlédl správně, dokázala brzy skutečnost. Lysandros udeřil nečekaně — jenom osm triér s Konónem uteklo; ostatní, skoro dvě stě, byly odvezeny jako kořist; tři tisíce zajatých Lysandros zabil. V krátké době dobyl i Athény, lodě spálil a dlouhé zdi strhl.

Alkibiadés se zalekl: Lakedaimoňané byli pány země i moře; přesunul se do Bithýnie, mnoho peněz vzal, mnoho dalších vezl, ještě víc nechal v pevnostech, kde bydlel. V Bithýnii ho opět oloupili tamní Thrákové o nemalou část majetku. Rozhodl se tedy jít nahoru k Artaxerxovi: domníval se, že se u krále neukáže horší než Themistoklés, a s lepší záminkou — nejde proti vlastním občanům jako Themistoklés, nýbrž za vlast prosí královu pomoc proti nepřátelům. O bezpečí cesty nahoru chtěl získat hlavně Farnabaza; vydal se za ním do Frygie a žil u něho, pochováván i ctěn.

38

Athéňané těžce nesli, že ztratili hegemonii; když je Lysandros zbavil i svobody a svěřil obec třiceti mužům (Tridesítce), kteří si neuměli pomocí rozumu zachránit, chápali, co se stalo, teprve když věci byly ztracené. Nad svými chybami naříkali; největší z nich byla ta druhá vlna hněvu proti Alkibiadovi. Byl zavržen, aniž by sám byl něco vinen; rozzlobili se na jeho zástupce, který hanebně ztratil několik lodí, a sami si hanebněji vzali nejsilnějšího a nejbojovnějšího vojevůdce.

Z přítomného zoufalství přesto rašila slabá naděje: dokud žije Alkibiadés, nejsou věci Athéňanů ztraceny docela. „Dříve přece nespokojoval se s klidným životem ve vyhnanství, nepobude ve klidu teď, kdyby mu samému šlo o dobro; neohlédne se zpět, když Lakedaimoňané řádí a Tridesítka opíjí se mocí."

Nebylo nesmyslné, že si většina to tak snila, když i Tridesítka se starala, vyptávala se a dávala pozor na vše, co Alkibiadés dělá nebo zamýšlí. Nakonec Kritiás přesvědčil Lysandra: „Nemůže Sparta bezpečně vládnout Řecku, dokud bude Athény demokracií; a Athény, i když se k oligarchii budou chovat vlídně a dobře, nemohou být v klidu, dokud bude žít Alkibiadés." Lysandros s tím zprvu nesouhlasil, ale pak mu přišla ze Sparty skytala (svitek s rozkazem): „Dej Alkibiada z cesty." Buď se i oni báli jeho ostrovtipu a velikého plánování, nebo chtěli vyhovět Agidovi.

39

Lysandros poslal Farnabazovi, aby to vykonal. Farnabazos pověřil svého bratra Magaia a strýce Súsamíthra. Alkibiadés tehdy bydlel v jedné vesnici ve Frygii se svou milenkou Timandrou. Ve snách měl toto vidění: zdálo se mu, že je oblečen do jejího šatu a ona drží jeho hlavu v náručí a maluje mu tvář, jako by to byla žena — podkreslí, nabělí. Jiní říkají, že viděl, jak lidé Magaia odřezávají jeho hlavu a tělo spalují. Vidění prý nedlouho před smrtí přišlo.

Vyslaní zabijáci se neodvážili vejít, ale obklopili dům a zapálili. Alkibiadés to postřehl, sebral většinu plášťů a lehátkovin, hodil do ohně; levou rukou si omotal plášť, pravou tasil dýku a vyrazil ven bez zranění, dřív než mu plášť shořel. Barbary, jak ho uviděli, se rozprchli — žádný mu neodolal ani se s ním nestřetl. Z povzdálí ho zasypali oštěpy a šípy. Tak padl.

Po jeho smrti Timandra tělo odnesla, zabalila do svých chitonů, zahalila a slavně, s úctou, dle svých možností pochovala. Vypráví se, že její dcerou byla Laïs, zvaná Korintská, pocházející z Hykkar, sicilského městečka, kam byla zavlečena jako zajatkyně.

Někteří s touto verzí smrti Alkibiada souhlasí, až na to, že vinu nekladou Farnabazovi, Lysandrovi ani Sparťanům, nýbrž jemu samému: Alkibiadés svedl ženu ze známého rodu a držel ji u sebe; její bratři nad tou urážkou nedovolili, zapálili dům v noci, a Alkibiadés, jak už řečeno, pádem skrze oheň přišel o život.

* * *

Alexandr

1

Když v této knize popisujeme život krále Alexandra a Caesara, jímž byl svržen Pompeius, pro množství skutků, které tu leží, předem jen jedno: čtenáře prosíme, aby nám nevyčítal, pokud ne všechno a ne všechno podrobně z proslulých věcí líčíme, nýbrž většinu zkracujeme. Nepíšeme totiž historii, nýbrž životopisy; a ve velikých skutcích nebývá vždy zjevnější ctnost nebo neřest než v krátké věci, slově či žertu, který povahu ukáže lépe než bitvy s desítkami tisíc padlých, největší šiky a obléhání měst. Jako malíři berou podobu z tváře a z očí, kde se povaha jeví, a méně dbají ostatních údů, tak budiž i nám dovoleno víc hledat ve stopách duše a podle nich kreslit obraz života — velikost činů ať líčí jiní.

2

Že byl Alexandr po otci Hérakleovec přes Karana a po matce Aiakovec přes Neoptolema, je obecně známo. Vypráví se, že Filip, ještě jako mladík, byl v Thrákii spolu zasvěcen do mystérií s Olympiadou (osiřelou dívkou) a tak se do ní zamiloval, že svatbu dohodl přes jejího bratra Arymbu. Nevěsta se noc před svatbou zdála snít, že do jejího břicha udeřil blesk, a od té rány se zažehl veliký oheň, který se roztříštil v plameny a všude se rozprostřel. Filip po svatbě viděl ve snu sám sebe, jak klade na břicho své ženy pečeť; v její rytině, jak se mu zdálo, byla podoba lva.

Většina věštců s obavami radila: svatbu lépe hlídat. Jen Aristandros z Telmessu řekl: „Žena je těhotná — nic prázdného se nezapečetuje — a nese chlapce vznětlivé, lví povahy."

Jindy spatřili drákona ležícího vedle spící Olympiady; tím prý Filipovu lásku a vlídnost nejvíc utlumili, takže k ní častěji neděli chodil spát. Buď se bál kouzel a nápojů své ženy, nebo pokládal za svatokrádež obcovat s ženou, s níž už obcuje někdo mocnější.

Jiná verze: zdejší ženy od pradávna byly oddány orfickým obřadům a dionýským extázím, nazývané „Klódónes" a „Mimallónes". Mnoho obřadů konaly podobně jako Edónky a Thrácké ženy u Haimu — odtud prý vzniklo i slovo „thrāskeuein" pro přepjatou pietu. Olympias se jim vyrovnala horlivostí v posedlosti a barbarštěji vedla extáze: do thiasů vodila velké krotké hady, kteří vylézali ze břečťanu a mystických košíků, obvíjeli ženám thyrsy a věnce a muže tím ohromovali.

3

Filip po tom zjevení poslal do Delf Chairona z Megalopole; věštba mu zněla: „Obětuj Ammonovi a nejvíc tohoto boha uctívej.“ Při tom má prý Filip přijít o jedno oko — to, kterým skrze škvíru dveří vyhlédl boha v podobě draka ležícího s ženou.

Olympias prý, jak uvádí Eratosthenés, při Alexandrově odjezdu na výpravu mu jen jemu samému vyjevila tajemství jeho zrození a napomínala ho, aby smýšlel hodno svého původu. Jiní říkají, že si naopak hlasitě vylévala svatokrádež: „Nepřestane mě Alexandr pomlouvat před Hérou?“

Alexandr se narodil šestého dne měsíce Hekatombaionu (Makedonci ho zovou Lóos). Toho dne shořel chrám Artemidy v Efesu; k tomu Hégésiás z Magnesie poznamenal mrazivou duchaplnost, že se chrám Artemidy zapálil, protože bohyně byla zaneprázdněna porodem Alexandra. Magové tehdy pobíhající v Efesu, chápaje požár jako znamení jiné pohromy, naříkali a tloukli se v tváře, křičíce, že se toho dne pro Asii narodila zároveň zkáza a veliké neštěstí.

Filipovi, jenž právě dobyl Potidaiu, přišly ve stejný čas tři zprávy: Illyrové poraženi ve velké bitvě Parmeniónem; v Olympii mu vítězil kůň jezdecký; a třetí — o Alexandrově narození. Filip se potěšil; věštci ještě posílili jeho radost tvrzením, že chlapec, zrozený spolu se třemi vítězstvími, bude nepřemožitelný.

4

Podobu jeho těla nejlépe ukazují Lysippovy sochy — od jeho tvůrce jediného si přál být zpodobňován. Co pak mnozí z Diadochů a jeho přátelé napodobovali — povzdvižené čelo zlehka nakloněné doleva a vlhkost očí — zachoval umělec přesně. Když ho však Apellés maloval s bleskem, nezachytil jeho pleť — zobrazil ho tmavší a snědějším, než byl. Alexandr byl totiž, jak se tvrdí, světlý; jeho bělost přešla v červeň zvláště na hrudi a v obličeji. V pamětech Aristokseba jsem četl, že z jeho kůže vycházela nejlepší vůně a dech jeho úst a celé tělo bylo vonné tak, že prostupovalo i jeho oblek. Příčinu snad dávala horká sucho-vlažnost jeho těla; vždyť i vonné je plody slunečná suchá země, jak se myslí. Teplota byla prý pramenem i jeho pijanství a plamenivosti.

Projev tělesné sebevlády se u něho objevil už za dětství: zprvu byl bouřlivý a nemírný, ale v rozkoších uměřený, pokud šlo o věci těla; po slávě sahal nad svůj věk vážně a vyvýšeně.

Nevyhledával totiž žádnou slávu ani slávu kdejakou, jak si Filip liboval, že jako sofista chytře mluví a dával si razit mince s olympijskými vítězstvími svých koní v závodech vozů. Když se Alexandra, pěkně rostlého a hbitého, přemlouvali, aby šel na Olympiadu závodit s koněm, odpověděl: „Šel bych rád — kdybych tam měl krále za soupeře.“ Jinak byl k atletům zcela chladný: zatímco pořádal mnohokrát tragická klání, hry s flétnou, s lyrou, dokonce i rapsodická, i všelijaké lovy a boje holí, nikdy nestavěl ceny ani v pěstním zápase, ani v pankratiu.

5

Když Filipovy vyslance z Persie u sebe přijal za nepřítomnosti otce, zasyn mu je získal přívětivostí a tím, že nekládal otázky dětské ani nevýznamné, nýbrž po délce cesty, podobě dvorské vlády, výrocích a činech krále a všelijakých válečných věcech — tak že se Peršané podivili: „Před Alexandrovou prudkostí a velikostí mu Filipova vážně obdivovaná bystrost ustupuje."

Když přišla zpráva, že Filip dobyl nějaké slavné město nebo vyhrál slavnou bitvu, Alexandr se neradoval. Vrstevníkům říkal: „Chlapci, otec všechno dobude, mně a vám nic velikého a slavného k předvedení činů nenechá." Netoužil po rozkoši, ani po bohatství, nýbrž po zdatnosti a slávě — a čím víc ta vzrůstala jemu v klíně, čím víc od otce, tím míň ji od otce rád přijímal: každý Filipův veliký úspěch mu bral budoucí zisk pro sebe.

Mnoho učitelů a vychovatelů kolem něho ustanovil Filip; nad všemi jim stál Leonidás, muž přísný, Olympiadin příbuzný. Sám o sobě netrpěl, aby ho nazývali vychovatelem; jméno trofimá a kathégémón mu seděla líp, pro jeho hodnost a příbuzenství. Vychovateli (paidagógos) se říkalo Lysimachos — Akarnan, bez vybrané vzdělanosti, jen že si sám říkal Fénix, Alexandra Achilleus, Filipa Peleus; obliboval se tím velmi.

6

Když Filónikos Thesaljánský přivedl Filipovi koně Búkefalu k prodeji za třináct talentů, sestoupili na pláň, aby ho vyzkoušeli. Kůň se zdál

divoký a nezkrotný: nikoho k sobě nenechal, nikomu nenabídl hřbet, všem jezdcům na Filipově dvoře mu stál proti. Filip se zlobil a nařizoval kůně odvést jako docela nepoužitelného a divokého. Tu Alexandr řekl: „Jakého koně to ztrácejí — pro svou nezkušenost a slabost ho nedovedou užít!“ Filip zprvu mlčel; když Alexandr totéž několikrát opakoval a zjevně se trápil, řekl: „Káráš straší, jako bys věděl víc nebo s koňmi zacházel lépe?“ „S tímhle,“ odpověděl, „bych s nimi lépe zacházel než kdokoli jiný.“ „A co trest, když mu nenavlíkneš uzdu?“ „Zaplatím,“ řekl, „tolik, kolik stojí kůň.“

Všichni se smáli. Dohodnuté peníze mezi otcem a synem — a Alexandr k Búkefalovi přiběhl, otočil ho za uzdu směrem ke slunci: všiml si totiž, že se bojí vlastního stínu, který se mu neustále pohyboval před nohama. Chvíli ho dotýkal a hladil, nechal ho vydýchat, pak si klidně svlékl plášť, lehce se vymrštil a bezpečně se usadil. Trochu uzdu přitáhl, bez bití a bez cuknutí ho probudil k rychlosti — pak už koně plně pustil a smělým, jasným hlasem a dupnutím nohy ho pobídl. Všichni kolem Filipa drželi strachem dech; když se Alexandr vrátil hrdě a s vítěznou tváří, všichni mu zatleskali. Filip, jak se vypráví, slzami vítal syna, políbil ho na čelo a řekl: „Hledej si, chlapče, království rovné tobě; v Makedonii se ti nevejde.“

7

Když Filip viděl, že syn má povahu obtížně ohýbatelnou — proti nátlaku se postavit s hrdostí, ale snadno se dá vést rozumem — snažil se přemlouvat ho spíš, než přikazovat. A protože měl obavu, aby syna svěřil do dohledu nějakého hudebního nebo poetického učitele, pozval

Aristotela, nejslavnějšího filosofa, s nabídkou vznešené odměny. Aristotelovo rodné město Stageiru, které zničil, Filip osadil, zpět povolal vyhnance a usadil v něm uprchlíky. Alexandrovi s Aristotelem ke škole a studiu určil Nympheion u Mieze — i dnes se tam ukazuje kamenné sedátko Aristotelovo a stinná pěšina. Alexandr se u něho učil, jak se zdá, nejen filosofii etiky a politiky, nýbrž i vybraných věd, které tehdejší svět zval „akroamatickými“ a „epoptickými“ — tajných. Když přešel do Asie a slyšel, že Aristotelés některé z nich vydal v knize, napsal mu dopis: „Alexandr Aristotelovi zdraví. Nedobře jsi udělal, žes vydal akroamatické nauky. V čem budeme vynikat nad ostatními, pokud se stane obecným majetkem to, čemu jsme se učili? Já raději vynikám nejvybranějšími znalostmi než mocí. Buď zdráv.“ Aristotelés pak omluvil té své sebevědomí tím, že v knize napsané i nenapsané — tedy srozumitelné jen zasvěceným.

8

Lékařství se u něho zřejmě začalo z Aristotelova vlivu; miloval nejen teorii, nýbrž i přátelům pomáhal v nemocech, předepisoval léčby a diety, jak sám píše v dopisech. I přirozenou lásku k vědění a čtení měl veliký. Iliadu měl za „průvodce ve válečnické zdatnosti“ — a nosil s sebou verzi upravenou Aristotelem, zvanou „verzi z pouzdra“ (ekou tés nárthékos), kterou si pokládal pod polštář s dýkou, jak uvádí Onesikritos. V horách Asie si potřeboval na všech výpravách další knihy; Harpalos mu poslal spisy Filista, mnohé Euripidovy, Sofoklovy a Aischylovy tragédie, Télestovy a Filoxenovy dithyramby.

Aristotela zpočátku obdivoval a miloval, prý víc než otce: „Od otce mi dán život, od Aristotela dobře žít.“ Později se k Aristotelovi stal podezíravějším — ne nepřátelsky, ale méně mu důvěřoval, což bylo pozoruhodné znamení jisté nepřátelské náklonnosti. Vrozenou lásku k filosofii, kterou do něj Aristotelés zasadil, však nikdy neopustil, jak jeho pozornost k Anaxarchovi i jeho dary k Xenokratovi a péče, kterou věnoval Dandamidovi a Kalanovi, dosvědčují.

9

Když byl Filip na výpravě proti Byzantiu, Alexandr, šestnáctiletý, byl zanechán v Makedonii jako vládce i strážce královské pečeti. Médové se za tu dobu vzbouřili; Alexandr na ně vytáhl, přepadl je, obec dobyl, barbary vyhnal, obec osadil smíšeným obyvatelstvem a nazval ji Alexandropolis. V bitvě u Chairónee s Řeky byl přítomen a vypráví se, že on první prolomil posvátný šik Thébanů. Ještě dnes u Kéfisu se ukazuje dub, který zovou „Alexandrovým“, u něhož byl tehdy jeho stan; nedaleko odtud leží i hrob makedonských padlých.

Z těchto činů měl Filip mimořádnou radost; a dokonce prý měl rád, když Makedonci říkali: „Alexandr je král, Filip generál.“ Zmatek v otcově domě ale brzy překonal radost — kvůli novým sňatkům a milostným aférám do rodu vnesl otec rozkol z ženské pokoje, který se pak zcela otevřel. Olympiás, žárlivá a strašlivá od přírody, poslušná a vznětlivá, popouzela Alexandra. Ovšem nejzřetelnější se stala rána na svatbě Kleopatry, dcery, kterou si Filip bral jako panna příliš mladou, zamilován. Při hostině Attalos, strýc nevěsty, chtěl zpitý vyvolat u Makedonců, aby se modlili za zrození „pravého nástupce království

Filipova z Kleopatry“. Alexandr se tak rozzuřil, že na něj hodil pohár s voláním: „A co jsem já, zrádce, nástupce ze zahrádky?“ Filip proti synovi tasil meč, naštěstí však — buď vinou hněvu nebo opilosti — upadl a sklouzl. Alexandr pak posměšně zavolal: „Hle, muži, co se chystá přejít z Evropy do Asie — nedokázal přejít z lůžka na lůžko bez pádu!“

Po té opilé urážce vzal Olympiadu a odvedl ji do Épeiru; sám zůstal v Illyrii. Pak Démératos z Korintu, Filipův přítel, k němu přišel. Pozdravili se, probrali věci; a Filip ho zeptal, co dělají Řekové mezi sebou. Démératos odpověděl: „Krásně, Filipe, že se zajímáš o svornost Řeků, zatímco tvůj dům je rozerván vzpourou!“ Filip se vzpamatoval, poslal pro Alexandra, prosil Démérata a přemluvil ho, aby mu syna přivedl.

10

Když se Pixodaros, satrapa Karie, chtěl prostřednictvím sňatku dostat Filipovi do příbuzenstva — nabízel svou nejstarší dceru za Filipova syna Arrhidaia —, Filip s tím souhlasil a poslal do Karie Aristokrita. Olympias a Alexandrovi přátelé mu nalhávali, že Filip si velkolepým sňatkem a vysokými věcmi chce království předat Arrhidaiovi; Alexandrovi, všemu zneklidněn, poslal do Karie tragického herce Thessala s poselstvím: Arrhidaios je nemanželský a slabomyslný, ať se tedy Pixodaros rozmyslí a dá dceru jemu, Alexandrovi. Pixodaros se měl mnohem víc. Když to Filip zjistil, přišel do Alexandrova pokoje; vzal s sebou Filóta, syna Parmeniónova, Alexandrova přítele, káral syna a hrubě ho vyčítal, že je nedobrý synu, že se chce ženit s dcerou Karíj-

ce, otroka barbarského krále. Thessalovi do Korintu rozkázal „v okovech přivést“; z Alexandrových přátel vyhnal Harpala, Nearcha, Erigyia, Ptolemaia. Alexandr je ale po otcově smrti přivedl zpět a ještě zahrnul poctami.

Když Pausaniás zabil Filipa, protože byl zneuctěn přívrženci Attala a Kleopatry a nedostal zadostiučinění, viny z toho činu nejvíc podpálila Olympias — podnítila mladého muže —; i proti Alexandrovi se nějaká výtka ozvala. Vypráví se, že když Pausaniás po tom bezpráví k Alexandra přišel a své utrpení si vyléval, Alexandr prý mu v odpověď přednesl verš z Médeie:

> ženicha, nevěstu i jejího otce…

Nicméně když se spiklenci chytili, Alexandr se postaral o jejich potrestání a nad Olympiadou se zlobil, jak si zle počíná s Kleopatrou v jeho nepřítomnosti.

11

Když tedy nastoupil, dvacetiletý, království obklíčené velikou závistí, strachem a nebezpečím ze všech stran, Alexandr sám sebe nad kladené těžkosti povznesl. Barbarské národy sousedící Makedonii nehodlaly snášet nadvládu a toužily po svých přirozených vládcích. Všechny řecké obce, které si Filip zbraněmi podrobil, nestihly otěže zpevnit, nýbrž je nedávno jen přehnul a předal; a tak nebylo ani domyšleno pořádkem. To Makedonce leknul a chtěli, aby Alexandr řeckému problému dal zcela ruce pryč a nic násilně nevymáhal — barbary, kteří odpadají, aby přemluvil mírně, aby jim vrátil pokoj. Alexandr však za-

čal docela od opačného konce: smělostí a velikášstvím očekávaně získal bezpečnost pro věci. Myslel, že kdyby i trochu zjevně slevil ze své energie, pokročí všichni nepřátelé.

Pohyby barbarů a sousední války Alexandr potlačil tím, že s vojskem rychle až k Istru vtrhl a sice velkou bitvou zlomil Syrma, krále Tribalů. Když mu bylo oznámeno, že Thébané povstali a Athéňané přitakávají, hned provedl pochod skrze Thermopyly, prohlašuje: „Démosthenovi, který mě po Illyrech a Tribaloch nazývá chlapcem, chci předvést pod zdmi Athén muže."

Když stanul u Théb a chtěl obci dát čas, aby litovala, požadoval jen vydání Fójnikse a Prothyta, a propouštěl beztrestu každého, kdo přejde k němu; Thébané si proti němu žádali vydání Filóta a Antipatra a vyzývali k svobodě ty, kteří by s nimi chtěli osvobodit Řecko. Alexandr tedy obrátil Makedonce k boji.

U Théb bojovali Thébané nad svou sílu a nad odhad, počtem mnohem převyšovaní. Když konečně i makedonská záloha pevně vpadla do města, většinu Thébanů svedli dovnitř a pozabíjeli, obec byla dobyta, vydrancována a srovnána se zemí. Alexandr očekával, že z té tak hrozné pohromy Řekové zvadnou strachem a budou mlčet; nad tím odsouzením přidal, že se jen hlásí k napsání svých spojenců Thebou. Z nich byli vojevůdci Fókové a Platajové, kteří mezi padlými byli obviněni z zrádcovství. Z Thébanů až na kněze, Alexandrovy hosty, potomky Pindara a ty, kdo při prohlášení o zabrzdění proti usnesení o válce hlasovali, byli všichni ostatní, celkem více než 30 000, prodáni do otroctví; padlo asi 6 000.

12

K oběti vedou mnoho zlých věcí; ani se tyto nestaly bez znamení. Byl to Timokleas, žena Theagena, který velel u Chairónee s Boiótci. Jak její dům vzala horda thráckých mužů, vrchní z nich, s hovorem brutálně a zpoza úst se chlubil, nutil ji, aby mu ukázala, zda nějaké peníze schovává. Timokleas přistoupila: „Pokrkávala jsem je do studně, když Thébané prohrávali bitvu; už jsem je pokládala za nevratné. Pojď, povím ti.“ Thrák jí uvěřil a šel za ní; nakazila ho, aby se naklonil nad okraj studny. Ona ho zezadu strčila dolů a kameny na něho navrhala, pak ho sestřelí hodem balvanu. Thrákové ji okovali a odvedli před Alexandra. Z její zjevné statečnosti a tváře hned bylo jasné: nejde o ženu z lidu. Alexandr se jí zeptal, kdo je. Odpověděla: „Jsem sestra Theagena, který s Filipem bojoval u Chairónee velící Boiótům a padl pro svobodu Řecka.“ Alexandra pohnula její odpověď i čin; nařídil propustit ji s dětmi.

13

S Athéňany, kteří ze soustrasti truchlili pro Théby i přes právě začatá Mystéria Démétry (opustili obřad), přijal poselstvo mírně. Athéňany pak už tvrdě nehonil ani nic nedělal; buď mu zemdlel hněv, nebo mírností a lidskostí mu chtěl zmírnit strašidelný ten čin se Thébami. Vyžádal si, aby mu vydali Charidéma, Démosthena, Lykurga a jiné; ale pak od toho upustil. Nicméně, že Thébány skoro vyhlazeny byly, pak dlouho ho trápilo, mnoho lítosti ho zasahovalo. Vinu dával Dionysovu

hněvu — a tak s makedonskou pietou v obětích vzdával úctu bohu. Některé Thébany, kteří se zachránili, pozvedl pozornostmi.

14

Když se shromáždili Řekové v Istmu a usnesli, aby s Alexandrem společně vytáhli proti Peršanům, zvolili ho hégemónem. Mnozí politici a filosofové k němu přišli a blahopřáli; i Alexandr přišel za Diogénem, kterýžto sinopský filosof měl bydliště u Krania. Očekával, že k němu Diogenés přijde — všichni ostatní to tak dělali —; ten však tehdy jen klidně ležel na slunci. Jak uviděl, kolik lidí přichází, zdvihl se trochu a pohlédl na Alexandra. Alexandr ho vlídně pozdravil a oslovil, zda si od něho nic nepřeje. „Trochu uskočit," řekl Diogenés, „abys mi nezacláněl slunce." Alexandr se nad tím prý tak podivil a tak si vážil toho vnitřního klidu — pohrdající jím, Alexandrem —, že odcházeje svým blízkým, kteří si tropili posměch, řekl: „Opravdu, kdybych nebyl Alexandr, byl bych Diogenés."

Chtěl se před výpravou poradit s věštírnou v Delfách. Byla to nepříznivá doba, ve kterých není dovoleno konat obřady. Alexandr poslal zavolat kněžku Pythii. Když odmítala přijít — zákon jí to nedovolil —, Alexandr sám vystoupil a začal ji násilně vést k svatyni. Kněžka, podlehnuvši zoufalství, vzkřikla: „Ty jsi nepřemožitelný, chlapče!" Alexandr to zaslechl, prohlásil, že žádnou věštbu nepotřebuje; stačí toto slovo, které od ní dostal.

15

Jak vytáhl, byla mezi mnoha jinými znameními i soch Orfea v Libethrách (jsou z cypřišového dřeva): po mnoho dní jim prý tekl pot. Lidé se toho báli; Aristandros však řekl, aby byli dobré mysli: Alexandr vykoná činy hodné znamenitého zpěvu, nad kterými básníci a hudebníci budou pracovat s potem.

Co měl Alexandr tehdy síly, uvádějí nejnižší počty: 30 000 pěšáků, 4 000 jezdců. V pokladně, jak uvádí Aristobúlos, 70 talentů; Dúris říká: zásoby jen na 30 dní; Onésikritos tvrdí, že 200 talentů dluhu. Přesto, s tak chatrnou a stísněnou základnou, Alexandr nevyšel na loď dřív, než se postaral o blízké přátele — jedno pole, druhému vesnici, dalšímu výnos z démy nebo přístavu rozdělil. Když měl již téměř celou královskou spravedlnost rozdány, Perdikkás se zeptal: „A co si, králi, necháváš pro sebe?“ „Naděje,“ odpověděl. „Tedy,“ řekl Perdikkás, „my, kteří s tebou táhneme na výpravu, se jich s tebou podílíme.“ Perdikkás odmítl přijmout, co mu Alexandr přisoudil; a stejně vrátili dary i někteří další z Alexandrových přátel. Těm, kdo s radostí sahali, Alexandr snadno dával; většinu makedonského jmění takto rozdělil. Takový zápal a takovou vybavenou mysl si nesl na cestu přes Hellespont.

Když obětoval u Ília Athéně a hrobu héroů, těl padlých bojovníků před Trójou, nalil úlitby. Náhrobek Achilleův potřel mastí a nahý, jak je obyčej, s druhy společně kolem něho oběhl, vložil věnec a prohlásil Achillea blaženým: „Dostal za života věrného přítele, po smrti velikého hlasatele své slávy.“ Jak procházel městem a prohlížel si jeho památky, kdosi se ho zeptal, zda nechce vidět Paridovu lýru. „Tu zrovna ne,“ odpověděl, „ale Achilleovu bych rád — tu, na kterou provozoval slávu udatných mužů.“

16

Dareiovi velitelé zatím shromáždili velké vojsko a seřadili je u přechodu Graniku. Byla to bitva nutná — jako o vstupní brány Asie, o samý počátek. Hloubka řeky, nerovnost a drsnost protějšího břehu, kam se mělo vystupovat v boji, odrazovaly většinu Makedonců; někteří také vzpomínali na zvyk, podle něhož makedonští králové v měsíci Daisiovi nevyvádějí vojsko na pochod. Alexandr to vyřešil tím, že nařídil počítat ten měsíc jako „druhý Artemisios“. Parmenión mu bránil, že je pozdní hodina a nemá riskovat. Alexandr odpověděl: „Bylo by hanba, kdyby po přechodu Hellespontu měl mít strach z Graniku,“ a vrhl se do proudu se třinácti jízdními oddíly.

Jel proti střelám a strmým skalám plným zbraní, přes proud, který ho smýkal a oblazoval; zdálo se, že velí šíleně a nerozvážně. Nicméně prorazil, dostal se na druhý břeh, těžko a sotva, protože bahno kluzký terén dělalo nestabilní, a hned musil bojovat chaoticky v jediných soubojích, dřív než se jeho muži mohli seřadit. Nepřátelé je napadali s křikem, vrhali koně proti koním, bodali kopími a — když se kopí lámala — tasili meče. Mnozí se vrhli na Alexandra; byl nápadný štítem a chocholem přilbice s velkým bílým pérem na obou stranách. Oštěp mu zasáhl pod sponu kyrysu, nezranil ho. Dva perští velitelé, Roisakés a Spithridatés, se k němu zároveň blížili. Spithrida uhnul; Roisaka v jeho pancíři zasáhl kopím, které se zlomilo, a vrhl se s dýkou. Zatím co se zápasili, Spithridatés se k nim z boku dostal, přibyl pěstoval meč a sekl barbarským kopím; useknul chochol s jedním pérem, přilbice stěží vydržela a čepel dosáhla kořínků Alexandrových vlasů. Spithridatés se napřahoval k další ráně, ale Kleitos Černý ho předběhl kopím a probodl středem. Zároveň i Roisakés padl pod Alexandrovým mečem.

Zatímco se tak nebezpečně střetali jezdci, přepravila se falanga Makedonců a pěchota se spojila. Peršané se dlouho neudrželi; zahnali se na útěk. Jen řečtí žoldnéři zůstali na výšině a prosili Alexandra o milost. On však vletěl do nich spíš hněvem než rozvahou: ztratil tam koně (nebyl to Búkefalos, ale jiný), neb byl probodnut skrze bok. Tam padlo nejvíc jeho mužů — v boji s muži zoufalými a cvičenými. Prý padlo z barbarů dvacet tisíc pěších a dva a půl tisíce jezdců; Aristobúlos uvádí, že padlých Alexandrových bylo celkem čtyřiatřicet, z nich devět pěších. Jim Alexandr nařídil postavit bronzové sochy; dílo Lysippovo.

Vítězství sdílel s Řeky: Athéňanům zvlášť poslal tři sta ukořistěných štítů; k ostatní kořisti dal napsat ctižádostivý nápis: „Alexandr Filipův a Řekové kromě Lakedaimoňanů od barbarů obývajících Asii.“ Číše, purpury a všelicos perského poslal, až na drobnosti, matce.

17

Tato bitva prudce změnila stav věcí ve prospěch Alexandra. Sardy — ozdoba perské nadvlády u moře — se mu vzdaly; další se připojily. Jen Halikarnassos a Mílétos se bránily; obě dobyl, nad okolím zvítězil. Dál se rozhodoval: honit Dareia a riskovat vše o celek, nebo nejprve urovnat pobřežní záležitosti a peníze, zocelit se a pak vyjít proti němu. V Lykii je u obce Xanthos pramen, který prý tehdy sám přetekl, a z hloubky vyvrhl bronzovou tabulku s rytinou prastarých písmen: oznamovala, že perská říše bude zhlazena Řeky. Alexandra to povzbudilo. Spěchal pobřeží vyčistit až po Fénicii a Kilikii.

Jeho průchod Pamfýlií byl pro mnohé historiky látkou ohromujícího líčení: moře prý zázračně ustoupilo Alexandrovi, obvykle divoké, jindy

jen vzácně odhalí pod břehem úzký pás. Dokonce Menandros si v komédii zažertoval o nápadnosti: „Teď je to po Alexandrovsku: koho hledám, sám přijde; a kdybych měl projít mořem, uhne mi.“ Alexandr sám v listech nic takto zázračného neuvádí: cestu „Klimax“ (schody) prý zbudoval a vyšel od Faselidy. V Faselidě ho zdrželo několik dní; v agoře viděl sochu zemřelého Theodekta (byl z Faselidy), opilý po večeři přitiskl k ní mnoho věnců — nevkusnou vděčnost projevil tam, kde Aristotelés a filosofie u toho muže působily.

18

Pak porazil Pisídáncy, kteří mu odporovali, podmanil Frygii, dostal Gordion — bývalý domov starodávného Mídy. Vidět tam proslulý vůz svázaný dřínovou kůrou a slyšel pověst, kterou barbaři věřili: komu se podaří uzel rozvázat, tomu je souzeno být králem obyvatelného světa. Většina vypráví, že Alexandr neschopen rozvázat uzel (konce byly skryté), rozkrojil ho mečem, a tak mnoho konců vyšlo najevo. Aristobúlos ale uvádí, že rozvázat ho bylo lehké: Alexandr vytáhl kolík z oje, jímž byla přes jho stažena ta vazba.

Odtamtud získal Paflagonce a Kappadočany; dozvěděl se o smrti Memnona, nejobávanějšího z Dareiových velitelů u moře, který by Alexandrovi působil mnoho starostí. To ho posilnilo pro pochod do nitra Asie.

Dareios zatím sestupoval z Sús; chlubil se počtem svých mužů — šest set tisíc — a sen ho povzbuzoval; magové ho vykládali spíš lichotivě než pravdivě: zdálo se mu totiž, že makedonská falanga je pohlcena velikým ohněm, a Alexandr v šatech, které Dareios sám dřív nosil jako

„králův posel“ (astándés), mu slouží; vejde do svatyně Béla a zmizí. Tím vším boh naznačoval, že moc Makedonců bude veliká a Alexandr Asii ovládne — stejně jako Dareios z posla stal se králem — a brzy slavně zemře.

19

Dareios víc nabyl odvahy, protože Alexandr dlouho ležel v Kilikii. Ta pauza byla kvůli nemoci: podle jedněch z únavy, podle jiných proto, že se vykoupal v chladné vodě Kydnu a prochladl. Žádný lékař se jí neodvažoval léčit; považovali ji za horší než pomoc, báli se — v případě neúspěchu — hněvu Makedonců. Jen Filip Akarnán viděl, že je kritický, důvěřoval svému přátelství s Alexandrem a za hanbu pokládal nestát k nemocnému do konce; vzal se do léků a přesvědčil Alexandra, aby pil, protože se spěchal zotavit kvůli válce. V tu chvíli došel Parmenión z tábora dopis: „Hlídej se Filipa — Dareios ho prý koupil velkými dary a nabídkou své dcery, aby tě zabil.“ Alexandr dopis přečetl, nikomu ho neukázal, uložil pod polštář. Když přišel Filip s léčebným nápojem v číši, Alexandr mu dal dopis — a sám nápoj dychtivě a bez podezření vypil.

Byla to podívaná divadelní: jeden čte, druhý pije; pak hledí na sebe — ne stejně: Alexandrova tvář zářivě vyjadřuje důvěru, Filip se v hrůze zděsí a chvílemi volá bohy k svědkům a vzpíná ruce k nebi, chvílemi padá k lůžku a prosí Alexandra, aby byl dobré mysli a dal se na něj. Lék nejdřív přeci jen tělo přemohl: hlas zmizel, smysly se vytratily, upadl do mdloby. Filip ho ale rychle vzkřísil a jak jen Alexandr zesílil, ukázal ho Makedoncům — ti bez něho nemohli najít klidu.

20

V Dareiově vojsku byl utečenec z Makedonie, muž jménem Amyntás, znalý Alexandrovy povahy. Když viděl, že Dareios pochoduje úžinami Alexandra zastihnout, prosil ho, aby zůstal na širých pláních a bojoval tam o přechodu. Dareios však odpověděl: „Bojím se, aby mi nepřátelé neutekli dřív; Alexandr by vyklouzl.“ Amyntás řekl: „O tohle, králi, se neboj: ten přijde na tebe sám — a téměř už jde.“ Nepřesvědčil. Dareios táhl do Kilikie; Alexandr do Sýrie. V noci se minuli a oba se obrátili. Alexandr se raduje z náhody a spěchá k úžinám; Dareios se vrací vybrat předchozí tábor a vyvést síly z úzkých míst, protože už poznal, že si sám uvázl v místech sevřených mořem, horami a řekou Pinaros, kde není rovné pole pro koně, kde se jeho šiky trhají a kde postavení přeje malému počtu.

Alexandrovi dala polohu šťastná náhoda; on z ní rozumně vytěžil: proti tak velkému počtu nedal se obklíčit, naopak pravým křídlem přesáhl levé Peršanů a napadl je z boku, bojuje v první linii. V boji byl bodnut mečem do stehna; podle Chara samým Dareiem (prý se střetli v útocích). Alexandr sám v dopisech Antipatrovi neuvádí, kdo ho zranil, jen že měl ránu v stehně dýkou a že se nic zlého z rány nestalo.

Nad sto tisíc nepřátel padlo; Dareios unikl o čtyři, pět stadií. Alexandr vzal jeho vůz, luk a šat. Vrátil se do tábora a zastal Makedonce zabýváním se úžasnou kořistí z barbarského tábora. Dareiův stan dali stranou pro něho — plný skvělých služebníků, zařízení a množství peněz. Alexandr svlékl zbraně, šel se umýt a řekl: „Pojďme si opláchnout pot z bitvy v Dareiově lázni.“ Jeden z druhů opravil: „Řekni ‚v Alexandrově‘; co patřilo poraženému, patří vítězi a tak se má zvát.“

Když uviděl pelikány, konvice, vany a alabastrové nádoby — všechno zlaté a mimořádně zpracované —, celý dům voněl jako posvátný ze

šťav a mastí; prošel do stanu, ohromujícího výškou, velikostí, úpravou lože, stolů a hostinných jídel. Pohlédl na druhy: „Takhle to tedy zřejmě vypadá, být králem."

21

Když zasedal k hostině, kdosi mu zpravil, že mezi zajatkyněmi je matka Dareiova, jeho žena a dvě panenské dcery — spatřily jeho vůz a luk a bijí se v hruď a naříkají, protože se domnívají, že Dareios padl. Alexandr se dlouho zdržel, pohnut spíš jejich osudem než svým; poslal Leonnata se vzkazem: Dareios nezemřel, Alexandr jim nijak neublíží; válka vedená s Dareiem je o hegemonii, ale jim bude patřit vše, co jim bývalo dáváno za Dareiova panování. Slova se jim zdála laskavá a dobrotivá; a činy ještě lidštější. Dovolil pochovat z Peršanů, koho si přály, s oděvem a ozdobou z kořisti; nic z jejich dvorské cti ani služby jim neubral, naopak jim dával větší apanáž než dříve.

Nejkrásnějším a nejkrálovštějším darem bylo, že vznešené a cudné zajatkyně nemusily slyšet, tušit ani čekat nic ponižujícího; nebyly v táboře nepřátel, nýbrž jako v posvátném, nedotknutelném ženském pokoji žily v nepředávaném, pro cizí oko neviditelném soukromí. Dareiova žena byla prý nejkrásnější z královen, Dareios nejkrásnější a největší z mužů, a dcery se podobaly rodičům. Alexandr však — jak se zdá — pokládal vítězství nad vlastními vášněmi za vznešenější než nad nepřátelem. Jich se nedotkl, žádnou jinou ženu před manželstvím nepoznal, kromě Barsiny. Ta po smrti Memnonově ovdověla, byla zajata u Damašku, vzdělaná řecky, mírná a dcera Artabaza, syna královské

dcery. Parmenión Alexandra k ní pobídl, jak uvádí Aristobúlos — „ať sáhne po krásné a vznešené ženě“.

Ostatní zajatkyně — krásné a vysoké Peršanky — nazýval žertem „bolestí očí“; proti jejich kráse stavěl krásu své vlastní sebevlády a cudnosti a procházel kolem nich, jako kolem neživých soch.

22

Když mu Filoxenos, velitel u moře, napsal, že u něho je nějaký Theodóros z Tarentu s dvěma mladými chlapci na prodej, mimořádně krásnými, a ptal se, zda je má koupit, Alexandr se těžko ovládl: několikrát si s přáteli stěžoval, jaké mu Filoxenos přisuzuje mravy; v odpovědi mu důkladně vynadal a nařídil, aby Theodóra i s jeho „zbožím“ poslal do záhuby. Káral také Hagnóna, který mu napsal, že chce koupit v Korintě proslulého mladíka Krobylla a přivézt ho. Když se dozvěděl, že dva z Parmeniónových žoldnéřů, Dámón a Timotheos, Makedonci, zneuctili ženy žoldnéřů, nařídil Parmeniónovi, že — pokud se usvědčí — mají být potrestáni smrtí jako šelmy, které se zrodily k záhubě lidí. O sobě v tom dopise vlastnoručně napsal: „Nejenže bych se neobjevil tím, kdo spatřil Dareiovu ženu nebo zatoužil ji vidět — ani slovům o její kráse jsem nedal vstoupit do uší.“ Říkal, že si uvědomuje svou smrtelnost nejvíc ze spánku a z pohlavního styku — oba vycházejí ze stejné slabosti přírody.

Byl i jídla uměřený; mnohokrát rozdával ty nejvzácnější mořské pochoutky a nejvzácnější ovoce svým druhům, aniž si nechal cokoli. Když mu Adá, Karská královna, posílala pochoutky a nakonec své nejlepší kuchaře a pekaře, Alexandr řekl, že nic z toho nepotřebuje: lepší

kuchaře mu dal jeho vychovatel Leonidás — na snídani „noční pochod“, na večeři „málo-snídaně“. „Ten muž,“ dodal, „mi i cestou do stanu rozvazoval zavazadla a plášť, aby zkontroloval, že mi matka nepřidala nic přepychového nebo zbytečného.“

23

K vínu měl náklonnost menší, než se zdálo. Zdálo se tak proto, že u každé číše dlouho setrvával spíše mluvou než pitím a vedl o každém poháru dlouhou řeč — a to jen tehdy, když měl mnoho volna. V činech nikdy nedržel víno, spánek, hra, svatba ani divadlo, jako to drží jiné stratégy. Život — krátký jako měl — naplnil nejčetnějšími a největšími skutky.

Ve volném čase ranně vstal, obětoval bohům, posnídal vsedě; den trávil lovem, soudem, přípravou vojenských věcí nebo čtením. Když šel po cestě bez spěchu, cvičil se po cestě ve střelbě z luku nebo při pohybujícím se voze nasedat a sesedat. Často si hrál a lovil lišky i ptáky, jak lze vyčíst z deníků. Večer po koupeli a mazání se vyptával obstaravatelů jídla, zda je k večeři vše připraveno. Jedl pozdě, až za tmy, se zcela zvláštní péčí a bedlivým ohledem na stůl, aby nic nebylo rozděleno nerovně nebo nedbale. Pitku, jak už řečeno, protahoval tlacháním.

I jinak sice nejmilejším ze králů v obcování, teď těmi velkolepými řečmi stával se nepříjemný a příliš vojácký; dával si sám podlézat a lichotníkům se otvíral jako „pro ně okovaný“, čímž lepší ze přítomných upadali do rozpaků: nechtěli soupeřit s lichotníky, ale ani ztrácet ty

chvály — vždyť první se zdálo hanebné, druhé nebezpečné. Po pitce se vykoupal a mnohokrát prospal až do poledne; občas i celý den.

24

Po bitvě u Issu poslal Alexandr do Damašku a sebral tam uloženou perskou pokladnici i Dareiova zavazadla. Při přepočítávání kořisti zjistili Thessaljani — Parmenión jim svěřil místo —, že se vedli v boji vynikajícím způsobem. On jim poslal větší díl. Z ostatní pokladnice pak dal lidem po částech. Jen jedno vzácné dobře zpracované pouzdro, které bylo nejcennější z Dareiových věcí, ponechal pro sebe — jako truhlu, do níž ukládal Iliadu, protože mu nic cennějšího nebylo než Homéra.

Když neuznal potřebu dobývat Dareia hlavu-nehlavu — nespěchal, aby neuvolnil pobřeží —, obrátil se k Fénicii. Všechna města se vzdala kromě Tyru. Ten byl mocný, chráněný mořem; Alexandr ho obléhal sedm měsíců s valy, vrhacími stroji a dvěma sty triér. Ve snu mu zjevil Hérakles, který ho vítal zpoza hradeb — Aristandros řekl: „Tyros padne, ale jen s velkou námahou." Alexandr prohloubil ohradu z moře. Tyřané mu seslali věštce ze svých vlastních snů: Apollón jim prý řekl, že od nich odejde k Alexandrovi. Spoutali tedy sochu Apollónovu jako zajatce zlatými řetězy, kterými byla zdobena. Alexandr se zasmál: „Apollóne, kterého Alexandr zve za přítele, nenech se u nich svázat zlatými řetězy; sám tě odvedu." Při obléhání padl Admétos, první, jenž vylezl na zeď. Nakonec Tyros padl 15. Hekatombaia; Alexandr obec srovnal se zemí, posvátné budovy zachoval, mnoho zajatců prodal, těžce bojující ušetřil.

25

Zatímco obléhal Tyros, přišli vyslanci Dareia s dalšími nabídkami: Alexandr dostane 10 000 talentů za Dareiovu matku, ženu a dcery; všechnu zemi na západ od Eufratu; sňatek s Dareiovou dcerou. Parmenión v radě řekl: „Kdybych byl Alexandrem, přijal bych." Alexandr: „Já také, kdybych byl Parmenión." A odpověděl Dareiovi: „Co nabízíš, mi dávat nemáš: země jsou již moje; peněz je dost pro vítěze. Dcer tvých si vezmu, až budu chtít." Pak dobyl Gazu, hlavní zbylé opevnění cesty do Egypta; velitel Batis padl v boji. Odtud šel do Egypta, který ho přijal bez odporu. Založil Alexandrii na místě, kde mu věštba doporučila; podle Egypťanů byla před ní viděna hejna ptáků, která vyklovala obilí zasypané podle značek.

26

Z Alexandrie se Alexandr vydal do oázy Amónova chrámu v Libyi — dlouhou pouští. Cestou mu nejprve pomohly bohaté lijáky, pak dva havrani (podle některých dvě hvězdy), kteří ho vedli. V Amónově chrámu kněz ho pozdravil jako syna boha. Alexandr se zeptal: „Zabil jsem všechny vrahy svého otce?" Kněz: „Mluv rozvážněji; takový otec jako tvůj by nemohl zemřít rukou člověka." Alexandr pochopil narážku, obětoval bohu a poslal štědré dary pro oracle.

Při návratu obětoval také Apollónovi v Memfidě, pohnán skromnou vírou. Z Egypta táhl Alexandr přes Fénicii zpět; měl zprávy, že Dareios

opustil Súsy a shromáždil ještě větší vojsko.

27

Táhli dvě stě padesát mil přes Mezopotámii. V noci po přechodu Tigridu nastalo zatmění Měsíce. Vojsko se vylekalo; Aristandros vyložil znamení dobře: „Měsíc je noci — tedy Peršanů; slunce je dne — tedy Řeků. Jak zatmění předchází úplňku, tak bude předcházet pád Peršanů.“ Alexandr obětoval bohům Měsíce, Slunce a Země.

Dareios táhl shromáždit vojsko u Gaugamél (Mezopotámie, u Arbél); počtem byl obrovský — jedni říkají milion mužů. V noci před bitvou Alexandr spal pevně, zatímco Parmenión a jiní budili. Když ráno nemohli Alexandra probudit, Parmenión ho musel pokárat: „Jak můžeš spát jako kdyby bylo po vítězství?“ Alexandr se usmál: „Nemám snad proč? Dareios shromáždil všechny své síly na jedno místo; teď je nenajdu rozprchlé po zemi a nemusíme je dlouho pronásledovat.“ A oblékl zbraně: zbroj z dvojité lněné látky z Issu kořistní; přilbu železnou, tak lesklou jako nejčistší stříbro, od Theofila; límec drahokamový; meč z Kypru, Kittijčanův dar; plášť starodávného rhodského díla, zdobený. V bitvě měl u sebe Parmenióna, Kleita, Hefaistióna.

28

Vůči barbarům byl Alexandr vznešeně vážný, zcela přesvědčený, že je zrozen a vychován bohem; vůči Řekům se k božství přibližoval umírněně a šetrně. Jen při psaní Athéňanům o Samu uvedl: „Já bych vám tu svobodnou slavnou obec nedal; máte ji od toho, kdo byl tehdy pánem a nazýval se mým otcem“ — tím mínil Filipa.

Později byl zasažen šípem a trpěl bolestí. Řekl pak přátelům: „Z té rány, přátelé, teče krev, ne ichór, jaký teče blaženým bohům.“

Jindy, při velkém hromu, všichni se zděsili; sofista Anaxarchos u něho zažertoval: „Snad teď, synu Diův, uděláš něco takového?“ Alexandr se zasmál: „Nechci být přátelům strašidelný; chceš, abych byl taková hračka pro ně — ty, který mi při večeři vyčítáš, že na stole mám ryby, ne hlavy satrapů?“ Prý to totiž Anaxarchos poznamenal, když Hefaistiónovi král poslal rybí pochoutky — chtěl tím znevážit ty, kdo s velkou námahou a nebezpečím honí „veliká“, ačkoli v rozkoších a požitcích mají jen pramálo víc než ostatní. Z toho je zjevné, že sám Alexandr neutrpěl pýchou — pouze využíval slávy božství k podrobení druhých.

29

Po návratu z Egypta do Fénicie konal oběti bohům, průvody, závody kyklických sborů a tragické soutěže; byly skvělé přípravou i soupeřením. Choregové byli kyperští králové — jako v Athénách losovaní z fýl — a soutěžili spolu obdivuhodnou ctižádostí; nejvíc se Nikokreon ze Salaminy a Pasikratés ze Soli hádali o přednost. Těm padlo losem

spravovat nejslavnější herce: Pasikratés Athenodora, Nikokreon Thessala — toho si i Alexandr velmi vážil. Nedal však svou náklonnost znát, dokud se nerozhodlo: zvítězil Athenodoros. Když Alexandr odcházel, prý řekl, že soudce chválí, ale sám by rád dal kus svého království, kdyby neviděl Thessala poraženého.

Když později Athenodora Athéňané pokutovali za to, že se neobjevil o Dionysiích, požádal Alexandra, aby za něj napsal; neudělal to, ale pokutu zaplatil ze svého. A když Lykón ze Skarfeje v hře s úspěchem vložil do komédie verš s prosbou o deset talentů, Alexandr se zasmál a dal mu je.

Dareios mu poslal dopis a přátelé prosili: nabízí za zajaté deset tisíc talentů; dostane celou zemi na západ od Eufratu, ožení se s jednou z jeho dcer. Alexandr s druhy to projednal; Parmenión řekl: „Kdybych byl Alexandr, přijal bych." „Já také," pravil Alexandr, „kdybych byl Parmenión." A Dareiovi napsal: nic laskavého mu nebude odepřeno, pokud přijde k Alexandrovi; jinak Alexandr sám hned táhne proti němu.

30

Záhy Alexandr rychle litoval, protože Dareiova žena zemřela v porodu; zjevně truchlil, že ztratil nemalou příležitost projevit vlídnost. Pohřbil ji s nešetřenou okázalostí; jeden z komorních eunuchů, kteří byli zajati s ženami, Teirés, utekl a jel k Dareiovi. Oznámil mu smrt. Dareios si bil hlavu a volal: „Běda démoni Peršanů! Žena a sestra krále zajata zaživa — a mrtvá bez královského pohřbu?" Komorník mu odpověděl: „O pohřeb, o úctu a všechen pořádek, králi, zlý démon Peršanů nemá

žádnou vinu. Ani živé Stateiře, tvé matce ani dětem nechybělo nic z dřívější důstojnosti — kromě tvého světla, které Oromazdés znovu zažehne. A nebyla po smrti bez ozdoby; zemi i nepřátelských slz. Tak je dobrotivý vítěz Alexandr, jako je strašný v boji."

Dareia to vyvedlo z míry k nemístným podezřením. Odtáhl eunucha hlouběji do stanu: „Ne-li i ty jsi s Peršany pořecku-makedonsky obrátil, pak mi, protože jsem ještě tvůj pán, přisám velikým světlem Mithrovým a královskou pravicí: nebrečím já tedy nad nejmenšími Statejrinými neštěstími? Mnohem horší, co živou zažila, a mohli jsme utržit víc, kdybychom padli do rukou krutému a chmurnému nepříteli? Vždyť co je slušné pro mladého muže vůči ženě nepřítele až na tak velkou míru úcty?"

Teirés mu padl k nohám a prosil: „Nemluv rouhavě; neubližuj Alexandrovi ani zemřelé sestře-manželce. Neber sám sobě tu největší útěchu, kterou máš z ztráty — zdání, že jsi byl poražen mužem, který předčí lidskou přirozenost. Obdivuj Alexandra: na perských ženách ukázal víc uměřenosti než na Peršanech udatnosti." A přisáhl hrozné přísahy a mluvil o Alexandrově sebevládě a velkomyslnosti.

Dareios vyšel k druhům, pozdvihl ruce k nebi a modlil se: „Bohové rodu a královnosti, dejte mi, prosím, abych perský osud zase obnovil, abych se mohl odvděčit Alexandrovi za laskavosti vůči mým nejbližším. Pokud však přišel osudný čas pádu Peršanů, ať nikdo jiný neusedne na Kýrův trůn kromě Alexandra." Tak to prý většina historiků vypráví.

31

Alexandr podmanil celou zemi na západ od Eufratu a táhl proti Dareiovi, který postupoval s miliónem vojska. Jeden z druhů mu pro smích vypravoval, že průvodci se rozdělili na dvě strany a hrají si: jedna má náčelníka „Alexandra“, druhá „Dareia“. Zprvu si házeli hroudy, pak pěstmi; teď už jsou v boji na život a na smrt kamením a klacky, a mnozí jsou těžce zraněni. Alexandr nařídil, aby vůdci ty dva srazili v souboji: sám vyzbrojil „Alexandra“, Filotás vyzbrojil „Dareia“, vojsko přihlíželo jako k předzvěsti. V tvrdém zápase „Alexandr“ zvítězil a za odměnu dostal dvanáct vesnic a právo nosit perský šat. (Tak uvádí Eratosthenés.)

Velká bitva se odehrála ne u Arbél (jak píše většina), ale u Gaugamél, což prý v místní řeči znamená „dům velblouda“: nějaký starý král zde na rychlém velbloudu uprchl před nepřáteli a usídlil ho tu, přidělil k péči o něj několik vesnic a příjmů.

V měsíci Boédromionu nastalo zatmění Měsíce zrovna o začátku athénských mystérií; jedenáctou noc po tom se tábory viděly navzájem. Dareios chodil mezi oddíly při pochodních, Alexandr ponechal Makedonce odpočívat, sám před stanem konal s věštcem Aristandrem tajné oběti a zápal strachu bohu. Starší z druhů — zvlášť Parmenión — pohlédli na pole mezi Nifátem a Gordijskými horami celé osvětlené barbarskými ohni, slyšeli hluk z tábora jako z nekonečného moře. Žasli nad počtem; mluvili spolu o tom, jak veliký a obtížný úkol je svést otevřenou bitvu s tak velkým vojskem. Když Alexandr skončil obřady, přišli k němu a radili mu udeřit v noci, aby tma zakryla to nejstrašnější. Alexandr řekl ten proslulý výrok: „Vítězství nekradu.“ Jedněm to připadalo chlapecké a prázdné, že si zahrává tak velkým nebezpečím; druhým se zdálo, že v přítomnosti si dodal odvahy a správně počítal s budoucím: nedávat poraženému Dareiovi záminku k další zkoušce odvahy — stejně jako byla v minulosti noc, hory, úžiny a moře. „Dare-

ios se neuchýlí od války pro nedostatek zbraní a mužů z tak velké říše a tolik území; opustí smýšlení a naději až tehdy, když jasnou porážkou bude silou zřetelně odhalen."

32

Když druhové odešli, lehl si pod stan a prospal zbytek noci neobvykle hluboce. Velitelé v úsvitu se tomu divili; sami vydali rozkaz, aby vojáci posnídali. Jak se blížila doba bitvy, Parmenión přišel a dvakrát třikrát ho jménem oslovil u lůžka; Alexandr se probudil. Parmenión se divil: „Jak jsi mohl spát spánkem vítěze, když se chystáme k největší bitvě?" Alexandr se usmál: „Jak to? Zdá se ti, že už nejsme vítězové, když se nebudeme muset toulat a honit Dareia v pusté zbité zemi, kde se nikdy nestřetne?"

Nejen před bitvou, ale i uprostřed nebezpečí ukázal vznešenou mysl a sebevládu. Bitva se nejvíc dala do pohybu na levém křídle u Parmenióna: baktrijští jezdci do Makedonců s velkou silou pronikli; a Mazaios zároveň poslal mimo falangu jezdce, aby napadli zavazadla. Parmenión v nesnázi poslal Alexandrovi vzkaz: tábor i zavazadla jsou ztracena, pokud rychle nepošle silnou pomoc. Alexandr právě dával svým druhům signál k útoku. Když slyšel Parmeniónovu zprávu, prohlásil, že Parmenión asi není při smyslech — ztratil kalkul: „Když vyhrajeme, získáme i cizí; prohrajeme-li, nemusíme se starat o peníze ani otroky, ale o to, jak krásně a slavně padnout v boji."

Napsal Parmeniónovi tento vzkaz, nasadil přilbu — ostatní zbroj si vzal už u stanu — sicilský krátký kabát, přes něj dvojitý lněný kyrys z issónské kořisti. Přilba železná, ale leskla se jako čisté stříbro, dílo

Theofilovo. K ní patřil krční pancíř také železný s drahokamy. Měl obdivuhodný meč — perfektně kalený a lehký, dar krále Kittia; většinou zapojoval meč v bitvách. Spona na přes byla ještě okázalejší než ostatní výstroj; dílo starého Helikóna, dar města Rhodu — nosil ji při velkých bitvách. Dokud něco řídil, pobízel nebo poučoval, jel na jiném koni, šetříc staršího Búkefala; teprve když šlo o samu akci, Búkefalos byl přiveden a Alexandr přesedl, aby zahájil útok.

33

Toho dne Alexandr promluvil nejvíc k Thesaljanům a ostatním Řekům. Ti ho křikem pobídli vést je proti barbarům. Alexandr vzal kopí levičkou a pravicí volal k bohům, jak uvádí Kallisthenés: „Pokud jsem skutečně z Dia, přispějte mi na pomoc a posilte Řeky." Věštec Aristandros, v bílém plášti a zlatém věnci, projel kolem a ukazoval orla, který se vznášel nad hlavou Alexandrovou a letěl přímo na nepřátele. Všichni se tím pozvedli v odvaze. Jak vyrazili jezdci cvalem k nepřátelům, celá falanga se zvedla.

Dřív než se první zapletli, barbaři na křídlech couvli. Alexandr zahájil pronásledování a hnal poraženou část do středu — tam, kde byl Dareios. Z dálky ho poznal: velký krásný muž na vysokém voze, chráněn jezdci v krásné zbroji, hustě postavenými okolo vozu. Alexandr v blízkém pohledu byl děsivý; při nárazu zahnal prchající do stojících, zasil zmatek a rozprášil většinu. Nejlepší padli před králem, nahromadění jeden na druhého překáželi i pronásledovatelům.

Dareios viděl všechny strašné věci před očima, přední šiky se mu rozpadaly dovnitř. Vůz nemohl otočit a projet pryč — kola se zaseká-

vala v hromadách mrtvých, koně se dusili a kryjíce se za trupy mrtvých skákali bokem a vzpoura ztráceli vozataje. Nakonec Dareios opustil vůz i zbraně a — jak se vypráví — na čerstvě ohřebelené klisně prchl.

Mohl v té chvíli také Alexandr padnout, kdyby ne jezdci od Parmenióna znovu nezvolali — že tam je stále veliká síla a nepřátelé nepovolují. Vlastně Parmenióna v této bitvě vyčítají, že byl pomalý a bezradný, buď z stáří, které tlumí odvahu, nebo (podle Kallisthena) z toho, že moc a vznešenost Alexandra ho tížily a záviděl. Král se tedy mrzel; vojákům pravdu neřekl, zato dal zatroubit zastavení bitvy, že již stmívá a je čas skončit vraždění. Když přirazil k ohroženému místu, dozvěděl se cestou, že nepřátelé byli úplně poraženi a utíkají.

34

Tím skončila ta bitva a perská vláda se zdála být zcela zrušena. Alexandr prohlášen králem Asie, obětoval bohům s velkou okázalostí, přátelům daroval bohatství, domy, satrapie. V ctižádosti vůči Řekům dal usnést, aby všechny tyranidy byly zrušeny a obce dostaly samosprávu; a soukromě Plataijcům aby znovu zbudovali obec, protože jejich otcové nabídli zemi k boji Řeků za svobodu. Z kořisti poslal díl i Krotóncům v Itálii, aby uctil horlivost a ctnost atleta Faulla: za války s Peršany, když ostatní Italové Řeky opustili, Faullos se svou vlastní lodí plul k Salamině, aby měl podíl na nebezpečí. Tak byl Alexandr vnímavý ke každé ctnosti a strážcem a oceňovatelem krásných činů.

35

Pak Alexandr vtrhl do celé Babylónie, která se mu hned poddala. Nejvíc ho udivila ta propast, z níž jako z pramene nepřetržitě tryskal oheň, a vedle ní jezero nafty, který se podobá asfaltu, ale je tak ohni náchylný, že ho zapaluje už sám sousední vzduch — oheň přeběhne i vzduchem, než se dotkne hladiny.

Barbaři Alexandrovi ukázali jeho moc tak, že úzkou cestu, vedoucí k paláci, lehce potřeli naftou. Pak zvedli pochodně a první kapka vzplanula a plamen přeběhl po celé délce okamžitě.

Byl pak jistý Athenofanés, Athéňan, který Alexandrovi starostlivě pečoval o jeho tělo mazáním a lázněmi a odvracel jeho mysl k uvolnění. Když u Alexandra byl v lázni také chlapec zrozený jménem Stefanos, prostý a směšný tváří, ale pěkně zpívající, Athenofanés řekl: „Dovol, králi, aby to na Stefanovi zkusili. Pokud ho nafta vzplane a neuhasí se, přisám, že její síla je neporazitelná.“ Chlapec se ochotně vydal pokusu. Potřeli ho a dotkli zápalkou — a celým tělem se rozlétl plamen, zachvátil ho. Alexandr přišel v hrůzu; naštěstí bylo kolem dost lidí s nádobkami vody k lázni. Chlapce zachránili — ale těžce. Pak byl Stefanos v nebezpečí.

Někteří pak s tím srovnávají tragédii Médeiinu: snad takto natřela šat a věnec, kterými zabila nevěstu — hořelo to z blízkého plamene, ne „samo“. Paprsky ohně na obvyklá těla jen zahřívají; v tělech, která v sobě mají mastný výpar, se shromáždí a prudce mění hmotu. Zda nafta vzniká ze samého zdroje, nebo jen podpaluje, zůstává otázkou. V Babylónii je žhavo tak, že ječmen prý sám vyskakuje ze země, a lidé ve vedru spí na kožených měších plných vody.

Harpalos, správce té země, chtěl zdobit paláce a procházky řeckými rostlinami; všechny se mu podařily, kromě břečťanu — ten tam neza-

koření, protože půda je ohnivá, a břečťan miluje chlad.

36

Alexandr dobyl Súsy a získal v palácích čtyřicet tisíc talentů v mincích, mimo toho nespočetné zařízení. Prý se tam našlo pět tisíc talentů hermioneského purpuru, který byl uložen 190 let a kvetl stále svěží barvou. Důvod: barvili ho medem (purpur) a bílým olejem (bílé látky), což udržuje záři dlouho čistou a lesklou. Deinón uvádí, že perští králové ukládali ve své pokladnici i vodu z Nilu a Istru, aby tím stvrzovali rozsah své říše a vládu nad vším.

37

Persidu byla pro drsnost obtížně dostupná; strážili ji nejlepší Peršané (Dareios už uprchl). Alexandrovi se jako průvodce objevil dvojjazyčný muž, syn Lykijce a perské matky; prý už když byl Alexandr dítě, Pythie předpověděla, že „vlk“ povede Alexandra na výpravě proti Peršanům. (Lykij — vlk.) Mnoho zajatců zde Alexandr nechal povraždit — sám píše: „Myslím, že mi to prospívá, nařídil jsem muže pobít.“ Peněz tam našel tolik, co v Súsách; další zařízení a bohatství odvezli na deseti tisících mezčích a pěti tisících velbloudech.

Když Alexandr v paláci uviděl velikou sochu Xerxovu, povalenou tlakem lidí hrnoucích se dovnitř, zůstal nad ní stát a oslovil ji, jako by byla živá: „Mám tě tu nechat ležet pro tvou výpravu proti Řekům, nebo zvednout pro tvou jinou vznešenost a ctnost?“ Zůstal dlouho zamyšlen, mlčel a šel dál. Pak chtěl Makedonce dát si vydechnout — bylo zrovna zimní období — a zůstal v Persepolis čtyři měsíce.

Vypráví se, že když poprvé usedl pod zlatý baldachýn na královský trůn, Démarátos Korintský, přítel a dědičný host Alexandrův, se starci rozplakal a řekl: „Jaké rozkoše byli Řekové, kteří zemřeli před tím, než viděli Alexandra na Dareiově trůnu, zbaveni!“

38

Když se Alexandr chystal táhnout proti Dareiovi, oddal se pitce a hře s druhy; dokonce ženy — hetéry — přišly s milovníky na komos. Z nich vynikala Thaïs, hetéra pozdějšího krále Ptolemaia, Attičanka rodem. Vhodně chválila i vtipně žertovala; v opojení pak pronesla řeč, která se slušela mravům její vlasti, ale byla větší, než se dalo očekávat. Řekla: „Za svá putování po Asii dnes dostávám odměnu — hoduji v nadutých perských palácích. Ještě sladčeji by mi bylo, kdybych v komu zapálila dům Xerxa, který vypálil Athény, sama tu pochodeň vzala, zatímco by se král díval. Pak by lidé mohli říkat: ‚Ženy s Alexandrem potrestaly Peršany krutěji za Řecko než všichni ti admirálové a generálové.‘“

Při těch slovech vybuchl potlesk; druhové povzbuzovali, soupeřili v nadšení. Král se nechal strhnout a vyskočil s věncem a pochodní. Ostatní s pokřikem a hlahol průvodu se nahrnuli okolo paláce; i přispěchali ostatní Makedonci s pochodněmi. Mysleli: pokud Alexandr

paláce ničí a pálí, znamená to, že obrací mysl k domovu a nehodlá bydlet mezi barbary. Jiní říkají, že to bylo plán. Jisté je, že brzy toho litoval a nařídil oheň uhasit.

39

Byl od přírody nejvelkorysejší; v okamžiku, kdy jeho moc rostla, dával ještě víc, a s milostivou vlídností, bez níž nejsou dary pravými dary. Několik příkladů:

Ariston, náčelník Paionů, zabil nepřátelského muže a přinesl mu jeho hlavu: „Toto se u nás, králi, oceňuje zlatou číší." Alexandr se zasmál: „Prázdnou — a já tobě plnou dobré hořké." Jindy jeden Makedonec hnal mezka naloženého královským zlatem; zvíře bylo vyčerpáno, muž tedy náklad sám vzal a nesl. Král ho uviděl, ptal se, co se děje; muž se chystal břemeno složit. „Neustávej," řekl Alexandr, „pokračuj až do stanu — a nos si to pro sebe."

Vždycky se mu nelíbilo, kdo nic nepřijímal, víc než kdo prosil. Fókionovi napsal, že ho už nepočítá za přítele, pokud nebere dary. Serapiónovi, mladíkovi od míčových her, nic nedával — nic si nežádal. Serapión při hře házel míč jiným. Král: „A mně nehodíš?" „Nežádáš," řekl Serapión. Alexandr se zasmál a dal mu mnoho.

Jistý Próteás, žertéř v pitkách, dostal se do krále hněvu. Přátelé prosili, Próteás plakal; Alexandr řekl, že se smiřuje. „Dobrá, králi," řekl Próteás, „dej mi něco důvěryhodného jako záruku." Dal mu pět talentů.

O rozdílených přátelům a tělesným strážcům bohatstvích svědčí dopis Olympiady: „Jinak dobře pečuj o přátele, dělej je ctěnými; teď je

ale děláš všechny rovnými králi, dáváš jim mnoho přátel a sám se opouštíš do pustoty.“ Takové dopisy mu Olympias psala často a Alexandr je uchovával v tajnosti — jen jednou, jak bývalo zvykem, Hefaistión při rozbaleném dopise mu ho spolu četl. Alexandr ho nezastavil; sňal si svůj prsten a přitiskl pečeť na Hefaistiónova ústa.

Mazaiovi, nejvýznamnějšímu u Dareia, Alexandr nabídl ještě druhou větší satrapii. Mazaios odmítl: „Králi, dřív byl jeden Dareios; ted jsi ty udělal mnoho Alexandrů.“ Parmeniónovi dal Bagoiův dům u Sús — prý tam našli 1 000 talentů v šatech. Antipatrovi napsal, aby měl tělesnou stráž, protože je mu vybrán úklad.

Matce posílal mnoho darů, ale nedovoloval jí zasahovat do politiky ani vojska. Když to ona vyčítala, snášel to mírně. Jednou mu Antipatros napsal dlouhý dopis proti matce; Alexandr přečetl a řekl: „Antipatros neví, že deset tisíc dopisů smaže jediná slza matky.“

40

Když viděl, jak si jeho druzi zcela zvykli na přepych a jsou obhroublí v životě: Hagnón z Teu nosil stříbrné hřeby na sandálech, Leonnatos si nechával z Egypta vozit prach do gymnastik, Filotás měl na lov sítě o rozloze sto stadií, mastí se mazali, než šli do koupele, místo oleje; všude s sebou brali masíry a stlávači. Alexandr je mírně, filosoficky kárá: „Divím se, že po tolika a tak velkých bitvách si nevzpomínáte, že vítězové mají sladký spánek po práci, poražení nikoli; že porovnáte-li svůj život s životem Peršanů, uvidíte, že nejotrockější je mařit přepychem a nejkrálovštější je pracovat. Jak chcete, aby ten, kdo zapomněl

na nejmilejší vlastní tělo, pečoval o koně, cvičil se v kopí nebo přilbě? Nevíte, že měřítkem vítězství je nedělat totéž, co dělali poražení?“

Pak se sám ještě víc namáhal na výpravách i při lovech, snášel potíže a sám sebe vystavoval nebezpečí; dokonce lakedaimónský posel, který ho zastihl, jak sráží velkého lva, řekl: „Krásně, Alexandře, bojuješ s tím lvem o království.“ Tento lov Krateros dal uložit do Delf: bronzové sochy lva, psů, krále bojujícího se lvem a Krátera přispěchajícího. Jedny udělal Lysippos, druhé Leochares.

41

Alexandr sám sebe cvičil a druhé podněcoval k ctnosti i tím, že se dával do nebezpečí. Přátelé se zatím kvůli bohatství a vážnosti chtěli už jen bavit a odpočívat; vážilo jim pohyb a výpravy. Pomalu došli až k tomu, že Alexandra pomlouvali a špatně o něm mluvili. On to zpočátku snášel velmi mírně: „Snášet pomluvy při konání dobra je královské.“

Nejmenší věci dávaly jeho blízkým najevo jeho velkou přízeň a úctu. Pár příkladů: Peukestovi vyčítal, že když ho pokousal medvěd, napsal to jiným, jemu ne. „Ale teď,“ píše, „napiš, jak se máš, a jestli tě někdo ze spoluloveckých přátel opustil — ať je potrestán.“ Hefaistiónovi (který byl pro nějaké záležitosti pryč) napsal: „Při hře s krysičkou se Krateros vrhl na Perdikkovo kopí a poranil se v stehnech.“ Když se Peukestés uzdravil z nemoci, Alexandr napsal lékaři Alexippovi s poděkováním. Když stonal Krateros, Alexandr měl sen a nařídil oběti pro něho; i jemu dal přinést oběti. Pausaniovi, lékaři, který chtěl Kraterovi dát čemericový odvar, napsal — v obavě i radě — jak s lékem zacházet.

Prvního, kdo mu oznámil, že Harpalos utekl, dal spoutat (Efialtis a Kissos) jako lháře o příteli.

Když posílal nemocné a staré domů, Eurylochos z Egaí se zapsal mezi nemocné, ačkoli nic neměl. Když byl odhalen, přiznal, že miluje Telesippu a chce ji provázet na moře, protože ona odjíždí. Alexandr se ptal, čí je to žena. Když slyšel, že je mezi svobodnými hetérami, řekl: „S tebou, Eurylochu, mám soutěžit v lásce. Rozmysleme, jak Telesippu zdržíme — slovy nebo dary, protože je svobodná."

42

Je obdivuhodné, že se Alexandr věnoval i tak drobným dopisům přátelům. Například psal, aby zpět pochytali chlapce ze Seleukova domu, který utekl do Kilikie; chválí Peukestas, že chytil Nikona, Kraterova otroka; Megabyzovi dává instrukci, jak chytit prchlíka, který hledá azyl v chrámu — ať ho z chrámu vyláká, uvnitř ne. Vypráví se, že při soudech o život zpočátku při obžalobě si zacpával rukou druhé ucho, aby obviněnému zachoval čistotu a nedal se zcela pomluvit. Později se však stával tvrdým vinou mnoha pomluv, které si cestou k pravdě razily i nepravdy. A nejvíc, když o něm špatně mluvili, ztrácel rozvahu, byl krutý a nemilosrdný — slávu si zvolil nad život a království.

Zatímco táhl za Dareiem k nové bitvě, dozvěděl se, že ho Bessos zajal. Propustil tedy Thessaljany domů, k žoldu přidal 2 000 talentů daru. Pronásledování bylo úmorné a dlouhé: za jedenáct dní ujel 3 300 stadií. Většina mužů to vzdala, hlavně kvůli bezvodí. Tehdy ho zastihli nějací Makedonci, kteří vezli na mezcích vodu z řeky; viděli Alexandra o poledni krutě ztrápeného žízní, rychle naplnili přilbu a nabídli mu.

Ptal se jich, komu to vezou. „Vlastním synům," řekli, „ale pokud ty zůstaneš naživu, dalších se dočkáme, i když tyhle ztratíme."

Alexandr vzal přilbu do rukou. Rozhlédl se, viděl kolem sebe všechny jezdce se skloněnými hlavami upřeně hledícími na vodu. Vrátil ji, nenapil se, pochválil ty muže: „Kdybych pil sám, tihle by ztratili chuť." Při pohledu na jeho sebevládu a vznešenost jezdci křičeli: „Veď nás!" Bičovali koně: „Nejsme unavení ani žízniví, ani lidsky smrtelní — dokud máme takového krále."

43

Horlivost všech byla stejná. Prý jen šedesát prolomilo nepřátelský tábor. Když přešli hromady odhozeného stříbra a zlata, kolem vozů žen a dětí bez vozatajů prchajících dál, honili přední část — mysleli, že tam je Dareios. Nakonec ho našli: v jednom voze, tělo probodané mnoha oštěpy, těsně před smrtí. Dareios ještě poprosil o pití; voda studená mu byla dána od Polystrata. Řekl mu: „Člověče, to je mé největší neštěstí — nemoci se ti odvděčit za dobro. Ale Alexandr ti odplatí; a bohové Alexandrovi za laskavost k mé matce, ženě a dětem. Mu podávám skrze tebe svou pravici." To řekl, chytil Polystratovu ruku a skonal.

Alexandr přišel, viditelně zarmoucen; sňal svůj plášť a položil ho na mrtvolu, zahalil ji. Bessa, který Dareia zajal, později Alexandr vymrštil mezi dvěma skloněnými stromy: každou nohu přivázali ke stromu, stromy uvolnili — každý vymrštil svou polovinu. Dareiovo tělo s královskou nádherou poslal matce; jeho bratra Exathra přijal mezi své druhy.

44

S nejsilnější částí vojska sestoupil do Hyrkánie. Spatřil záliv moře nemenší než Pontos, ale sladčí než ostatní moře. Nic přesného se nemohl dozvědět; nejspíš pokládal za rameno Maiótského jezera. Ale přírodovědci — mnoho let před Alexandrovou výpravou — správně uvedli, že ze čtyř zálivů z vnějšího oceánu je tento nejsevernější, zvaný Hyrkánský nebo Kaspický.

Zde barbaři náhodně natrefili na ty, kdo vedli Búkefala, a ukradli ho. Alexandr se tím vážně zabýval: poslal herolda s hrozbou, že všechny i s dětmi a ženami vyvraždí, pokud mu koně nevrátí. Když ho přivedli a dokonce i obce vydali, Alexandr se k nim zachoval mírně a dal lidem, kteří Búkefala přivedli, výkupné.

45

Odtud táhl do Parthska. Když měl čas, poprvé si oblékl barbarský šat. Buď aby se připodobnil zemepisnejším zvyklostem (soucit a stejnost rodu vede k zkrocení lidí), nebo to byla zkouška: zda se Makedonci zvolna naučí uznávat „proskynezi“ — padnutí na kolena. Nicméně onu úplně barbarskou Médskou podobu si nedal: ani nohavice, ani kandys, ani tiáru. Zvolil kombinaci perského a médského stylu — méně honosnou než médský, honosnější než perský. Zprvu se tak oblékal jen při jednáních s barbary a mezi důvěrnými doma; postupně v tom vycházel i mezi lidi.

Makedonce to bolelo; ale pro ostatní jeho ctnosti si mysleli, že některé věci k jeho potěše a slávě mu mohou dopustit. Vždyť kromě všech ran z bitev měl i nedávné zranění: šípem v lýtku se mu zlomila kost (vřetenní, parera), a kamenem do krku tak silně, že se mu dlouho zatmívaly oči.

Přesto se bez ustání vrhal do nebezpečí: přešel řeku Oreksartés (ozmil ji za Tanais) a Skythy porazil, pronásledoval je 100 stadií — a to měl zrovna průjmy.

46

Zde za ním přišla Amazonka, jak uvádí Kleitarchos, Polykleitos, Onesikritos, Antigenés a Istros. Ale Aristobúlos, Chares (ředitel protokolu), Ptolemaios, Antikleidés, Filón Thébský, Filippos z Theangely, k nim ještě Hekataios z Eretrie, Filippos z Chalkidy a Dúris ze Samu říkají, že je to výmysl. Zdá se, že to podporuje i Alexandr: Antipatrovi napsal přesně, že skythský král mu nabídl svou dceru za ženu; Alexandr nabídku nepřijal. O Amazonce v listě nic. Mnoho let poté Onesikritos četl v hostí Lysimachu, teď už kralujícímu, čtvrtou knihu svých dějin, kde ta Amazonka vystupovala; Lysimachos se jemně usmál: „Kde já jsem byl?“ (Byl Alexandrovým blízkým.) Ani jak věřit, ani jak nevěřit — Alexandrova sláva to snese buď tak či tak.

47

Nicméně Alexandr se bál, aby Makedonce zastrašení z vlastního shromáždění nebo ze snění velkých věcí Asie nezatlačil k reptání. Vybral si tedy ty nejlepší a vedl je na výpravu; ostatní nechal spolu s Antipatrem na dohled. Všem, kdo s ním táhli, poskytl obvyklé zásoby bohatství z Dareiovy pokladnice.

Když viděl Hefaistióna „medizovat“ (přijímat perské šaty) a smýšlet jako Peršané — zatímco Kraterovi se to příčilo a držel se makedonských způsobů — užíval obou: s barbary se nosil s Hefaistiónem, s Řeky a Makedonci s Kraterem. Hefaistiónovi dával zvláštní lásku, Kraterovi větší úctu. Měl za pravidlo: „Hefaistión Alexandra miluje, Krateros krále.“ Jednou se Hefaistión a Krateros tasili meči a šli si po krku. Alexandr k nim přispěchal, oba otevřeně káral, Hefaistiónovi: „Jsi hloupý a šílený, kdybys dnes vzal zbroj proti mně — bez Alexandra bys byl nic.“ Potom na soukromí jim pak Kraterovi: „Ty také nejsi při smyslech.“ Spojil je a smířil, zapřisáhl Ammónem i ostatními bohy, že je oba miluje nejvíc, ale pokud ještě jednou k roztržce dojde, obou je zbaví. Tak se po dobu života drželi od sebe.

48

Filotás, syn Parmeniónův, měl vysoké postavení v Makedonii, dobrý v boji, štědrý, k přátelům pozornější — jen po Alexandrovi. Jeho jedna z milenek, Antigona z Pydny, získaná z zajatců u Damašku: Filotás se před ní chlubil, že všechny největší věci se dějí díky němu a jeho otci, a Alexandra si prý osmaložetého „chlapečka“, který jen díky nim nosí

„ten titul“. Antigona to pak povídala známým, odtud se to rozšířilo. Alexandr ji tajně předvolal, ptal se; ona vylíčila vše a Alexandr jí nařídil, ať je u Filota dál a vše, co řekne, mu nese. Filotás tak byl neustále informátorkou obklíčen; nic sám netušil.

Když vznikla konspirace proti Alexandrovi, kterou vedl Dimnos s nějakým milencem Nikomachem a Nikomachos ji vyzradil, byl zrazen i Filotás, protože mu Nikomachos osobně oznámil obvinění — a Filotás ho dva dny přešel bez slova; Alexandr se nedozvěděl nic. Když to vyšlo najevo, Alexandr dal Filota prohlásit vinným, vyslechl ho pod mučením v přítomnosti druhů; Filotás přiznal zločin. Byl popraven. Parmenión, který byl v Médii, přes vzdálenost přijal rozkaz — stařec, hodný díky mnoha službám, byl zabit. Alexandr nad tím později hodně truchlil, protože ztratil moudrého rádce. Ale otec za zrádcem synem — i otec musel, aby zůstala pevnost.

49

Těmito a mnoha podobnými věcmi se Alexandr stal pro mnohé Makedonce těžko přístupným a vyhrocený; obzvlášť když dal Alexandr brutálně popravit Attala za drzost při pitce. Víc o Attalu Plútarchos podrobně neuvádí; podstatné je, že Alexandra narůstající moc oddělila od staré druhů. Někteří byli předurčeni k dalšímu konfliktu — mezi nimi Kleitos, hrdina Granikova boje, Alexandrův zachránce.

50

V Marakandě (někdy v září) při pitce došlo k osudné roztržce. Vypravovalo se jednou o Dionysovi a jeho výpravě; druzí Alexandra povznášeli nad bohy. Kleitos nejprve pil mnoho, pak se postavil: „To už není ani slušné — podceňujete Filipa, přisuzujete všechno Alexandrovi. Vaše otce porazil Filip. Alexandr si přisvojuje Ammóna, pohrdá rodem makedonským.“ Alexandr se zuřil; po slovech sáhl po meči, kolem něho ho zdrželi. Pak chytl kopí a probodl Kleita. Kleitos padl mrtev.

Alexandr poznal, co udělal; chtěl se sám probodnout, přátelé ho zdrželi. Tři dny jedl ani nepil, nespal; naříkal nahlas, oplakával Kleita po jménu — ten mu zachránil život u Graniku. Kallisthenés a jeho pomoc; Anaxarchos přišel k němu v chvíli nejhlubší bolesti: „Hle Alexandr — Spravedlnost a Zákon jsou po jeho straně a vedle Dia; co udělal, je spravedlivé, protože vítěz-Král nemá dávat zákony, nýbrž tvořit je.“ Takové řeči Alexandrovi ulevily, ale do dalších dní zasely sémě pozdějšího pádu Kallisthena.

51

Kallisthenés, Olynthec, Aristotelův synovec, byl mezi Alexandrovými blízkými jako řečník a dějepisec. Alexandra chválil přemrštěně — ale neustoupil v otázce proskyneze: když dvořané chtěli, aby Řekové padali Alexandrovi na kolena jako před orientálním králem, Kallisthenés se postavil. „Alexandra můžeme ctít jako muže, ale ne jako boha; pro-

skyneze patří jen bohům.“ Nad tím se Alexandr zarmoutil; Kallisthena později odstranil, prý ho spoutal a odvedl v zavazadlech; zemřel v nemoci nebo byl zabit.

52

Pak nastal spor s královskými pážaty: několik z nich se spiklo, aby zabilo Alexandra v spaní. Odhaleni, mučeni; přiznání vedlo i ke Kallisthenovi, zda do spiknutí patřil, zůstává sporné. Alexandr Aristotelovi pak napsal zdrženlivé řádky. Aristotelés byl Alexandrovou pozdější chladnou náklonností nejvíc dotčen.

53

Nad propastmi tragédie Alexandr táhl do Indie přes Baktrii a Sogdianu. Překročil Oxos; měsíce prchavých bojů s místními kmeny; nikdy nedržel pouze zbraní, snažil se sňatky a spoluřídí ustanovit vládu. Nejdůležitější sňatek: Roxana (podle glosáře Róxana), dcera baktrijského šlechtice Oxyarta. V horských pevnostech Alexandr dobyl „Skálu Soghdskou“, lezoucí žebříky; při hostině uviděl Roxanu v průvodu zajatců, zamiloval se do ní a oženil si ji — v překvapivé úctě, protože neužíval zajatkyň. Druzi říkali: svatba posílila vazbu s podmaněnými.

54

Jak Alexandr přešel Indus a dostal se do krajiny indického krále Póro-va, uviděl u řeky Hydaspés jeho obrovský šik se slony. Pórovou před-chází zpráva: nad všechny Pórus, muž přes 2 metry vysoký, s velkou odvahou. Alexandr přesto přepravil se noci přes řeku, překvapil, bojo-val. V boji padl i jeho oblíbený Bukefalos — buď zraněn, nebo stářím. Alexandr nad ním postavil obec Bukefalia.

Zvítězil, dovezl zajatého Pórovu před sebe. Alexandr se ho zeptal: „Jak s tebou mám jednat?“ Pórus: „Královsky.“ Alexandr přidal: „Nic víc?“ „Všechno,“ řekl Pórus, „v tom jediném slově spočívá.“ Alexandra ta hrdost získala; vrátil mu království a navíc přidal nové kraje. — Ta-kové je mínění historie o indickém setkání dvou velkých mužů.

55

Dále táhl do Indie, přes Hyfasis chtěl dál. Ale vojsko se vzbouřilo: tolik let bitev, tak daleko od domu, že nechtějí už jít dál. Alexandr se tři dny zdržel ve stanu nahněvaný; nakonec povolil. Při přechodu zpět narazil na Mallovce, bojové kmeny u Hydaspu. Při obléhání jedné z jejich pev-ností Alexandr vylezl na zeď první se třemi: Peukestas, Leonnatos, Abreas. Pak se za ním žebřík zlomil; Alexandr skočil dovnitř pevnosti, bojoval sám proti davu, zasažen šípem pod hrudník; Peukestas ho kryl Achilleovým štítem, Leonnatos též; Abreas padl. Makedonci prolomili zeď, zachránili ho — šíp mu v ráně zůstal; vyňat lékařem Kritobulo-

sem, Alexandr téměř zemřel, ale zotavil se. Pak sestoupil po Indu k ústí, projel vítězně.

56

Ještě poslední části Indie: hady velké, kmeny podivné, filosofové (gymnosofisté) ho uchvátili. Dandamidés a Kalanos — poslední šel s Alexandrem do Persie, a tam, jak zestárl, odmítl žít dál: dobrovolně se nechal spálit na hranici před Alexandrem a jeho vojskem, s klidnou tváří, aniž pohnul úd, až umřel. Předtím Alexandrovi řekl: „Setkáme se v Babylóně.“ Když Alexandr v Babylóně umíral, vzpomněl si na ten výrok.

57

Při návratu z Indie Alexandr táhl přes Gedrosii — poušť s hroznou žízní a hladem; mnoho mužů i zvířat zahynulo. Když přišli k zelenější krajině, Alexandr se obklopil hostinami, které jedni popisují jako „triumfální tažení Dionysa“ — povozy s věnci a vínem, hudbou, bakchickými procesy — jiní to vyvracejí. V Karmanii se vrátila pořádnost.

Nearchos, který vedl flotilu podél pobřeží, nalezl Alexandra; ten ho obejmul s radostí nad šťastným návratem. Nearchos vyprávěl o velrybách a divokých mořích. Alexandr dal usnést návrat do Persidy, znovu

usedl na Dareiův trůn v Súsách a pak v Persepoli. Tam také v obrovské hromadné svatbě spojil 90 vysokých Makedonců s urozenými Peršankami: podle perského obřadu. Sám se oženil s Dareiovou dcerou Statejrou (někdy zvanou Barsiné). Chtěl spojit říši sňatky a tak zabránit budoucím odpadnutím.

58

Mnoho nebezpečí a mladistvá zranění ho zastihla v bitvách; ztráta vojska však vznikla hlavně nedostatkem potřeb a nepříznivým podnebím. Alexandr se snažil odvahou přemáhat náhodu a sílou ctnosti; věřil, že odvážnému nic není nedobytné, zbabělci že nic není dost pevné.

Při obléhání Sisimithrovy skály, nedostupné a strmé, kdy jeho vojáci upadli v beznaděj, se zeptal Oxyarta, co je Sisimithrés za člověka. Oxyartés řekl: „Nejzbabělejší z lidí.“ Alexandr: „Pak jsi mi řekl, že skála padne — vždyť její pán není pevný.“ A Sisimithra zastrašil a skálu dobyl. U další strmé pevnosti pobízel mladíky, mezi nimi jednoho jménem Alexandr: „Tobě sluší statečnost už kvůli jménu.“ Když mladík padl v boji, těžko to nesl.

U obce Nysa Makedonci váhali: před ní tekla hluboká řeka. Alexandr se zastavil a řekl: „Jsem já ten darebák, co se nenaučil plavat?“ Chtěl se se štítem brodit. Když obklíčení vyslali vyslance s prosbou, Alexandr se jich u sebe přijal — zprvu v hrudním oděvu, bez úpravy, v zbroji, čímž je polekal; pak nařídil, aby nejstaršímu (jmenoval se Akufis) donesli polštář a usadili ho. Akufis se podivil nad tou laskavostí a zeptal se, co od nich chce. „Jmenujte vás,“ řekl Alexandr, „jeho vládcem

a pošlete nám sto nejlepších mužů.“ Akufis se zasmál: „Lépe budu vládnout, králi, pošlu-li ti ty nejhorší, než nejlepší.“

59

Taxilés měl v Indii území nemenší než Egypt, s dobrou pastvou a nejkrásnějším ovocem. Byl to muž moudrý; pozdravil Alexandra: „Nač válka a bitva mezi námi? Pokud mi nejdeš vzít vodu ani nutnou potravu — jediné, kvůli čemu musí lidé bojovat, pokud mají rozum — bojovat nemusíme. O ostatní majetky: pokud jsem silnější, jsem připraven ti prospět; pokud slabší, nehanbím se za dobro svému dobrodinci děkovat.“ Alexandr se zaradoval, podal mu pravici: „Ty si myslíš, že se naše setkání z takových slov a laskavosti obejde bez boje? Nic ti to nepomůže. Budu s tebou soutěžit v laskavostech, abys mě svou dobrotou nepředčil.“ Vzal mnoho darů, dal mu víc, nakonec mu připil tisícem talentů v hotovosti. Přátele to pořádně zarmoutilo; mnoho barbarů ale změkčilo vůči němu.

Když se nejbojovnější Indové, zapsaní jako žoldnéři, usazovali v obcích a tvrdě odolávali, Alexandrovi dělali mnoho zla. Po smlouvě v jedné obci je pustil pryč — a pak je cestou pochytal a všechny pozabíjel. Tahle jediná skvrna přilnula k jeho vojenským činům; jinak vedl válku zákonně a královsky. Nejméně mu dělali potíže indičtí filosofové; haněli ty krále, kteří se k Alexandrovi přidávali, a popouzeli svobodné obce k odpadnutí. Mnohé z nich Alexandr dal pověsit.

60

Dění s Pórem sám Alexandr v dopisech vylíčil. Dareios Pórus držel na druhém břehu Hydaspu, nastavoval slony proti přechodu. Alexandr dny budil hluk a zmatek v táboře, aby barbary návykem oslabil. Jedné bouřlivé bezměsíčné noci vzal část pěších, nejlepší jezdce, popluli daleko od nepřátel a přenesli se na malý ostrov. Lijavec, blesky, hromy; viděl, jak někteří jeho muži hynou — přesto postupoval na druhý břeh. Hydaspés byl rozbouřený, hluboký. Vznikla v něm trhlina, mnoho vody tudy odtékalo. Prostor mezi dvěma větvemi nebyl pevný. Řekl prý: „Athéňané, uvěříte, jakým nebezpečím se vystavuji kvůli vaší slávě?“ (Alexandr v dopise říká, že vory nechali a brodili se se zbraněmi po prsa. Dvacet stadií jel vpřed s pěšáky.)

Když Pórus poznal, že Alexandr skutečně přechází, přitáhl se vší silou. Alexandr sám vrazil do jednoho křídla, Koinos do druhého. Nepřátelé ustupovali vždy k slonům, až se zapletli; jen stěží v osmé hodině nepřátelé polevili. Pórus prý měl pět a půl lokte, byl na slonovi jako jiní na koni. Slon byl obdivuhodně rozumný, chránil krále; dokud Pórus svedl, bránil ho; když viděl, že padá raněný, pomalu si klekl do země, chobotem vytahoval oštěpy z Pórus těla.

Zajatého Pórus Alexandr: „Jak s tebou mám jednat?“ „Královsky.“ „Nic víc?“ „Všechno v tom slově leží.“ Alexandr mu vrátil království, přidal nové kraje. V té zemi se udává 15 národů, 5 000 velkých obcí, mnoho vesnic. Jinou, třikrát větší, dal Filipovi.

61

Z té bitvy také Búkefalos zemřel — ne hned, ale později; podle mnoha z zranění, podle Onesikritosa stářím (asi 30 let). Alexandr se nad ním ztrápil, jako kdyby ztratil přítele; na jeho počest založil obec u Hydaspu Búkefalii. Prý také měl psa jménem Perita, kterého vychoval; při jeho smrti založil obec jeho jména. (Tak uvádí Sótión z Potamóna Lesbického.)

62

Boj s Pórem Makedonce otupil a nechtěli dál do Indie. Teprve s obtížemi vytlačili Pórus, který měl 20 000 pěších a 2 000 jezdců; teď se ohradili proti Alexandrovi, který je chtěl donutit přejít Gangu. Dozvěděli se: šířka 32 stadií, hloubka 100 sáhů, protější břehy skryté za oblaky zbraní, koní a slonů. Gandaritové a Praisové (Nandové) prý měli 80 000 jezdců, 200 000 pěších, 8 000 vozů, 6 000 válečných slonů. Nebyla to chlouba: Androkottos (Čandragupta), krátce po tom král, Seleukovi daroval 500 slonů a 600 000 vojska s nimiž dobyl Indii.

Zprvu si Alexandr z nelibosti a hněvu v stanu lehl: žádné dík za to, co získal, pokud nepřejde Gangu — návrat je jen přiznání porážky. Přátelé ho prosili, vojáci u dveří plakali a prosili; nakonec se dal; mnoho klamných a sofistických výmyslů dal pro slávu: větší zbraně, krmelce, těžší uzdy — nechal roztroušené; postavil oltáře bohů, které praištící králové dodnes při přechodu uctívají řeckými obětmi. Androkottos ještě jako mladík Alexandra viděl; prý později říkal, že nic nes-

cházelo tomu, aby Alexandr v Indii opanoval — král (Nandů) byl nenáviděn a opovrhován pro svou podlost a nízký původ.

63

Odtud se vydal uvidět vnější moře. Pořídil mnoho veslic a vorů a pomalu plul po řekách — ale ne nečinně a nebojovně. Napadal obce, vystupoval, dobyl všechno. U Mallů — prý nejbojovnější Indové — téměř zahynul: nejprve odrazil obránce střelami, pak první polezl po žebříku na zeď. Žebřík se zlomil. Alexandr zůstal jen s pár muži, barbaři na něho stříleli. On skočil dolů do města, obklíčen protivníky; náhodou dopadl na nohy. Když setřásl brnění, barbaři ztráceli odvahu — zdálo se jim, že před ním letí světlo. Pak uviděli, že je sám s dvěma hoplity, přispěchali. Mnoha ranami ho zraňovali, ale on se bránil. Jeden z větší dáli vystřelil tak silný šíp, že prorazil pancíř a zabodl se v Alexandrově prsní kosti. Alexandr se zhroutil pod ranou, přepadl. Útočník se k němu rozběhl s barbarským mečem; Peukestés a Limnaios se postavili vepředu. Oba ran: Limnaios padl, Peukestés vzdoroval; útočníka zabil Alexandr. Dostal mnoho ran, nakonec dostal palicí ránu do krku a opřel se o zeď, dívajíc se na nepřátele. Zatímco Makedonci na něho dorazili, odnesli ho bezvědomého do stanu.

Mezi vojáky se již rozšířila zpráva, že je mrtev. Vrchol šípu byl dřevěný, s obtížemi ho vyřezali; pancíř stěží sňat, pak teprve dostali hrot vězící v kosti ven. Byla tři prsty široká, čtyři prsty dlouhá. Alexandr přes mdloby přežil; po dlouhé rekonvalescenci slyšel za stanem, že Makedonci touží po něm. Natáhl plášť, vyšel a znovu obětoval; pak znovu podnikal výpravy a získával země a velké obce.

64

Z Gymnosofistů Alexandr zajal deset nejvíce ponoukajících Sabba k odpadnutí a nejvíce škodících Makedoncům; obtížné jim položil otázky, prohlásil, že toho, kdo odpoví nesprávně, zabije prvního, pak postupně další. Nejstaršího určil soudcem.

První otázka — zda je víc živých, nebo mrtvých. Odpověď: „Živých, protože mrtvých už není.“ Druhá — zda země nebo moře živí víc tvorů. „Země, protože moře je její část.“ Třetí — jaký je nejprohnanější tvor. „Ten, kterého člověk dosud nepoznal.“ Čtvrtá — jakým úvahou přesvědčil Sabbu k odpadnutí. „Chtěl jsem, aby buď dobře žil, nebo dobře zemřel.“ Pátá — zda byl den nebo noc dřív. „Den — o jediný den.“ A dodal, že na obtížné otázky musí být obtížné odpovědi. Šestá — jak se stát nejvíc milovaným. „Když jsi nejsilnější, nebuď hrozný.“ Sedmá — jak se z člověka stát bohem. „Dělej, co člověk nemůže.“ Osmá — co je silnější, život nebo smrt. „Život, který nese tolik zla.“ Devátá — do kdy je člověku dobré žít. „Dokud nepokládá smrt za lepší než život.“

Pak se Alexandr obrátil k soudci. Když ten řekl, že jeden odpověděl hůř než druhý, Alexandr: „Pak ty zemřeš první, že tak soudíš.“ Soudce: „Ne, králi — pokud nejsi lhář, když jsi řekl, že zemře první ten, kdo odpoví nejhůř.“ Alexandr je obdařil a propustil.

65

K slavným indickým filosofům, kteří žili klidně stranou, Alexandr poslal Onesikrita, Diogenova žáka. Onesikritos uvádí: Kalanos ho nestoudně dožadoval, aby svlékl chitón a nahý poslouchal — jinak s ním nebude mluvit, ani kdyby přišel přímo od Dia. Dandamis byl mírnější, slyšel o Sókratovi, Pythagorovi, Diogénovi; prohlásil je za dobře nadané muže, ale přemrštěně stydlivé před zákony. Jiní vyprávějí, že Dandamis jen řekl: „Proč sem Alexandr přišel takovou cestu?“

Kalanose přemluvil Taxilés, aby přišel k Alexandrovi. Jeho skutečné jméno bylo Sphiné; protože lidi zdravil místo řeckého „raduj se“ indickým „kalē“ (dobrý), nazvali ho Řekové „Kalanos“. Prý Alexandrovi ukázal vzor své vlády: položil doprostřed suchou vysušenou kůži a dupl na okraj — kůže se v jednom místě stlačila, v ostatních se zvedla. Chodil kolem, dupal na každou část — totéž se opakovalo. Pak vstoupil doprostřed a vše se zklidnilo. Chtěl ukázat, že Alexandr má co nejvíc tlačit na střed své říše a neutíkat daleko.

66

Spuštění po řekách k moři trvalo sedm měsíců. Z Oceánu plul na ostrov, který sám nazval Skillústis (jiní Psiltúkis). Obětoval tam bohům, prohlédl si oceán a pobřeží, nakolik to šlo. Pak se pomodlil, aby „nikdo z lidí po něm nepřekročil hranice jeho výpravy“, a vrátil se.

Nearcha pověřil loďstvem s Onesikritosem jako kormidelníkem; sám táhl pěšky zemí Óriôtů do velkého nedostatku. Mnoho mužů ztratil — z 120 000 pěších a 15 000 jezdců vrátila se z Indie necelá

čtvrtina. Těžké nemoci, hrozné podnebí, žhavé horko, hlad; krajina skrovných lidí s malým stádem špatných ovcí, které jedly mořské ryby a měly maso rybnaté a páchnoucí. Za 60 dní prošli, pak v Gedrosii hostitelská satrapie i okolí dala všechno v hojnosti.

67

V Karmanii se Alexandr sedm dní vezl v triumfu Dionýsovského rázu: na vysokém pódiu, taženém osmi koňmi, hodoval s druhy nepřetržitě dnem i nocí. Vozy následovaly, kryté purpurovými a pestrými rouchy, nebo pozlacené čerstvými zelenými větvemi, vezoucí druhé přátele a velitele s věnci a popíjející. Nikde štít, přilba, sarisa; všude „fiály“, rhyta a therikleia (poháry) — vojáci cestou se napouštěli ze velkých sudů a kráterů, pili na zdraví jeden druhému, buď v chůzi, nebo při odpočinku. Všude syringy, flétny, zpěv, psalma a bakchická extáze žen.

V nepořádném průvodu i hra bakchické divokosti — jako kdyby sám bůh byl přítomen a doprovázel komos. Když přišel do Gedrosie k paláci, znovu uspořádal hostinu. Vypráví se, že opilý sledoval soutěž sborů; jeho milenec Bagoas v tanci vyhrál a ozdobený prošel divadlem, usedl vedle něho. Makedonci křičeli a tleskali, aby ho políbil; a Alexandr ho objal a políbil.

68

Zde přišel Nearchos. Alexandr se zaradoval zpráv o plavbě. Umínil si: sám popluje po Eufratu s velkou flotilou, pak kolem Arábie a Libye přes Herakleovy sloupy do vnitřního moře (Středozemního). V Thapsaku se stavěly lodě, sháněli se námořníci. Horní tažení však bylo tak těžké, zranění u Mallů a ztráta vojska tak velké, že se podřízené kraje vzbudily k odpadnutí, satrapové a stratézi upadli do bezpráví, chamtivosti a výstřelků — celkový zmatek vznikl.

Olympias s Kleopatrou se dokonce vzbouřily proti Antipatrovi a rozdělily si vládu: Olympias Épeiros, Kleopatra Makedonii. Když to Alexandr slyšel, řekl, že lépe se rozhodla matka: Makedonci nesnesou vládu ženy.

Pak poslal Nearcha zpět na moře — chystal se dobýt celé pobřeží válkou. Sám sestupoval a trestal špatné stratégy. Z Abulétových synů Oxyarta probodl sarisou; Abulétovi, který mu nic nutného nepřipravil, jen 3 000 talentů v mincích přinesl, nařídil hodit stříbro koním. Když to nejedli, Alexandr: „Co nám tedy prospívá tvá příprava?“ Zavřel Abuléta.

69

V Persii nejprve vrátil mincím ženám — zvyk, podle něhož králové dávali každé perské ženě zlatou mincí, kdykoli přišli do Persie. (Proto někteří tam nejezdili často — a Óchos pro svou lakomost nikdy.)

Když našel Kýrův hrob otevřený (vyloupený), dal popravit viníka, Pellějce Polymacha. Nápis přečetl a nařídil k němu připsat řecky:

„Člověče, kdokoli jsi a odkudkoli přicházíš — že přijdeš, vím. Jsem Kýros, který Peršanům získal říši. Nezáviď mi tedy tuto trochu země, která kryje mé tělo."

Nápis Alexandra silně zasáhl, jak uvažoval o nejistotě a proměnlivosti.

Kalanos tehdy stěží měl potíže se střevy; požádal, aby mu udělali hranici. Dovezen na koni, prohlásil modlitbu, polil se, nastříkal ze svých vlasů; vystupující na hranici si potřásl rukou s přítomnými Makedonci. Vyzval je, ať se mají dobře a napijí se s králem — a prohlásil, že on sám Alexandra za nedlouho spatří v Babylóně. To řekl, lehl si, zahalil se a nehnul se, i když se oheň blížil. Zůstal v té poloze a vykonal se po otcovském zvyku svých sofistů. (Mnoho let později jiný Ind to učinil v Athénách u Caesara; dodnes se ukazuje jeho pomník nazývaný „Indův".)

70

Po pohřebu hranici Alexandr pozval mnoho přátel a vůdců na hostinu; vyhlásil soutěž v pití neředěného vína a věnec vítězi. Pil nejvíc Promachos — čtyři choy (asi 13 litrů). Dostal věnec za talent, ale za tři dny zemřel. Z ostatních, jak uvádí Chares, 41 zemřelo na následky pití za ostrého mrazu, který zrovna přišel.

Pak v Súsách Alexandr uspořádal svatby druhů: sám si vzal Stateiru, dceru Dareiovu; nejlepší ženy rozdělil nejlepším druhům. Společně hostil už dříve ženatých Makedonců — na hostině bylo prý 9 000 pozvaných, každý dostal zlatou fiálu k úlitbě. Ostatní pozornosti předči-

ly; dluhy, které byli Makedonci dlužni, zaplatil sám — za celkem méně než 10 000 talentů (přesněji 9 870).

Jistý Antigenés jednooký lhavě přiznal, že má dluhy, přivedl si důvěrníka, který předstíral, že mu půjčil, dostal peníze zpět. Když byl odhalen, král se rozhněval, vyhnal ho z dvora a zbavil velení. Antigenés byl ale skvělý válečník; jako mládenec v Filipově obléhání Perinthu si nedovolil vyňat katapultový šíp z oka, dokud nedotlačil nepřátele do hradby. Nyní tedy prohru nenesl mírně; viditelně se chtěl zabít ze zoufalství. Alexandr se obával, zlobu stáhl a nařídil mu peníze ponechat.

71

Třicet tisíc chlapců, které zanechal cvičit se, se k Alexandrovi vrátili vybroušeni a krásní, hbití, obratní. Alexandr se radoval; Makedonci však naopak upadli ve stísněnost a strach, že se jim král bude méně věnovat. Když Alexandr začal posílat domů slabé a mrzáky, Makedonci to pojali jako urážku: „Zneužil nás a teď nás s hanbou vyhazuje k otcům a dětem — a to v takové podobě, v jaké jsme nebyli, když nás bral.“ Žádali: „Pusť všechny, pokládaj nás za nepotřebné, máš své mladé pyrrhichisty.“

Alexandr se nad tím velmi rozzlobil, mnoho jim vynadal, odvolal stráže a dal je nahradit Peršany; z nich si vzal nosiče zbraní a nosiče holí. Když Makedonci viděli, jak Alexandra doprovázejí Peršané a oni sami jsou odrazováni, zahanbovali se; mysleli si, že by snad od zuřivosti a žárlivosti blázněli. Nakonec přišli se jedinou košilí a bez zbraní ke stanu, s pláčem se vydávali, prosili, aby s nimi nakládal jako se zlými

a nevděčnými. Alexandr je nepřijímal, i když už změkčil. Oni se nehnuli dva dny a dvě noci, nahlas truchlili, volali ho „pane“. Třetí den vyšel a při pohledu na jejich bídu a pokoru dlouho plakal. Pak je mírně pokáral, vlídně oslovil, nevhodné domů s velkolepým darem propustil; Antipatrovi napsal, aby v Řecku ve všech soutěžích a divadlech měli přední sedadla s věnci. Děti padlých prohlásil za „sirotky s žoldem“.

72

Když přišel do Ekbatany v Médii, znovu byl v divadlech a slavnostech — přijelo mu tři tisíce umělců z Řecka. Právě tehdy Hefaistión onemocněl horečkou. Jako mladý voják nesnášel pevnou dietu; jak lékař Glaukos odešel do divadla, k snídani snědl vařeného kohouta a vypil velkou vychlazenou nádobu vína. Dostal se do špatného stavu a za chvíli zemřel.

Alexandr to nemohl snést rozumem. Nařídil ostříhat všem koním a mezkům hřívu na znamení smutku; z okolních obcí dal strhnout cimbuří; nešťastného lékaře dal ukřižovat; umlčel flétny a všechnu hudbu v táboře, dokud z Ammóna nepřišla věštba „ctít Hefaistióna a obětovat jako hrdinovi“. Útěchu smutku hledal ve válce. Jako na lov vyšel proti kmeni Kossaiů; vyvraždil všechny dospělé — toto nazval „oběť Hefaistiónovi“.

Chystal Hefaistiónovi hrob a pohřeb za 10 000 talentů, chtěl v okázalosti překonat výdaje: oblíbil si především sochaře Stásikrata, který se chlubil velikášstvím a odvahou. Ten mu dříve nabídl, že by z thráckého Athosu dovedl vytesat sochu v lidské podobě — levou rukou objímající „ve městě obydlené“ 10 000 obyvatel, pravou vylévající bohatý

proud řeky do moře. Tenhle nápad Alexandr tehdy odmítl; teď s umělci vymýšlel ještě podivnější a nákladnější kousky.

73

Když postupoval k Babylónu, Nearchos — opět připlouvající po Eufratu z velkého moře — uvedl, že ho oslovili jacísi Chaldejci a radili Alexandrovi, aby Babylónu se vyhnul. Alexandr toho nedbal a pokračoval. U hradeb spatřil krkavce bijící se mezi sebou, někteří padli u jeho nohou.

Pak byla podána zpráva na Apollodora, satrapu Babylónu, že si pořídil oběti na Alexandra. Alexandr povolal věštce Pythagora. Ten nezapřel. Alexandr se ptal po způsobu obětí; Pythagoras řekl, že játra byla bez laloku. „Jaké znamení!“ řekl Alexandr. Pythagorovi však neublížil. Mrzel se, že neposlechl Nearcha; většinu času trávil mimo Babylón, při plavbě po Eufratu.

Trápilo ho mnoho dalších znamení: krotký osel kopl a zabil největšího a nejkrásnějšího z královských lvů. Jindy, když se svlékl na mazání a hru v míč, chlapci-míčaři, když si Alexandr šel pro šat, uviděli muže sedícího tiše na trůně — v královské koruně a šatě. Vyslýchali ho; dlouho nemohl mluvit; nakonec řekl, že se jmenuje Dionysios z Messéné, že ho sem přivezli po moři a dlouho byl vězněn. Před chvílí mu zjevil Sarapis a sňal mu okovy, přivedl ho sem a nařídil: „Vezmi oděv a diadém a usedni a mlč.“

74

Alexandr muže dal odstranit, jak nařídili věštci; sám upadl v beznaději a nedůvěru k bohům i k přátelům. Nejvíc se bál Antipatra a jeho synů — Iolás byl vrchní číšník, Kasandros teprve přijel. Když Kasandros uviděl barbary dělat proskynezi a — jako řecky vychovaný a ničeho takového předtím neznaje — přisměje se, Alexandr se rozzuřil, uchopil ho oběma rukama za vlasy a tloukl mu hlavu o zeď.

Jindy, když Kasandros chtěl mluvit proti žalobníkům Antipatra, Alexandr: „Co to říkáš? Lidé, kterým nebylo ublíženo, podstoupili tak dlouhou cestu, aby zle pomluvili?“ Kasandros: „Právě to, že musili urazit tak dlouhou cestu — vzdálenost od důkazů — je známkou pomluvy.“ Alexandr se zasmál: „Tak to jsou ta Aristotelova sofismata k oběma stranám řeči — budete naříkat, pokud se ukážete byť jen trochu provinilými.“

Celkově prý ten strach do Kasandrovy duše tak hluboko vniknul a zabarvil ji, že dávno později, když už byl Kasandros králem Makedonie a pánem Řecka, v Delfách při procházce mezi sochami náhle uviděl sochu Alexandra, polekal se, otřásl se, chvěl se, tělem a jen stěží se vzpamatoval ze závratě při tom pohledu.

75

Alexandr se v tomto rozpoložení bez rozmyslu stal otrokem všeho mimořádného a strašidelného. Palác byl plný obětí, očist a věštění.

Tak strašná je nedůvěra v bohy a jejich pohrdání; a také strašná je pověrčivost, která jako voda sbíhá k tomu, co je skloněno, naplnila nerozumnost strachem. Jak však věštby o Hefaistiónovi přišly od boha, Alexandr odložil smutek a vrátil se k obětem a pitkám.

Hostil Nearcha a jeho muže; po koupeli, jak už hodlal spát, se dal Médiem přemluvit a šel ke komu k němu; pil tam celý následující den, pak začal mít horečku. Nevypil Hérakleovu číši, ani ho náhle neráně probodla bolest, jako kdyby ho kopí probodlo zad — tak si někteří přejí psát: tragické vyvrcholení velkého dramatu. Aristobúlos uvádí, že měl zuřivou horečku, žíznil tak, že pil víno; na to upadl do deliria; zemřel 30. měsíce Daisiá.

76

V deníku je o nemoci psáno toto: 18. Daisiá spal v lázni, byl v horečce. Druhý den po koupeli přešel do spalny; den trávil s Médiem hrou v kostky. Pak pozdě po koupeli, obětoval bohům, večeřel a v noci horečkoval. 20. den po koupeli obětoval obvyklou oběť; ležel v lázni a bavil se s Nearchem; poslouchal o plavbě a velkém moři. 21. den totéž, horečka se zhoršila, noc trpěl, následující den silná horečka; přenesen k velké kolymbethře (bazénu) jednal s veliteli o uprázdněných místech ve velení. 25. den silná horečka, byl pozdvižen k obětem; velký velitelé seděli v paláci, taxiarchové a pentekontarchové nocovali venku. 26. den přenesen do protějších paláců, trochu spal, horečka trvala. 27. den při vstupu velitelů byl bez hlasu, i 28. den — Makedonci mysleli, že je mrtev, přišli k dveřím křičíce a vyhrožovali druhům; nakonec se ve-

hnali do místnosti v chitonech a všichni jednotlivě procházeli kolem lůžka.

Pythón a Seleukos byli poslaní do Sarapeia, zda tam mají Alexandra přenést — bůh odpověděl, aby zůstal na místě. 28. den k večeru zemřel.

77

To všechno je většinou doslovně v deníku. Podezření z otravy se v tu dobu neobjevila; prý šestý rok potom udání vyšlo, Olympias dala mnoho popravit, kosti zemřelého Iola byly vyhozeny — podle tvrzení, že on jed nasypal.

Ti, kdo říkají, že Aristotelés byl Antipatrovi při činu rádcem a jed sehnal, uvádějí: Hagnothemis vyprávěl, co slyšel od krále Antigona. Jed byla studená, ledová voda ze skály u Nónakridu; sbírali ji jako jemnou rosu do oslího kopyta — žádná jiná nádoba ji nevydrží, všechno rozežere studeností a ostrostí.

Většina však o celém příběhu otravy pochybuje. Jako důkaz uvádějí, že během mnoha dní nerozhodnosti velitelů ležel Alexandr v horkých dusných místech neošetřen a tělo neneslo žádný náznak otravy — zůstalo čisté a svěží.

Roxana byla těhotná a proto u Makedonců ctěna; v žárlivosti vůči Stateiře ji vylákala podvodným dopisem, dala ji a její sestru zabít, těla hodila do studny a zasypala; věděl o tom i Perdikkás a pomáhal jí. Byl totiž už tehdy v mocné pozici: Arrhidaia vlekl s sebou jako „záštitu království“. Arrhidaios se zrodil Filipovi s neurozenou ženou Filinné; měl porušený rozum pro tělesnou chorobu — ne vrozenou, ale podle

některých zavinění Olympiady, která ho jako dítěti podala jed, který mu zkazil mysl.

* * *

Caesar

1

Jakmile Sulla zvítězil, chtěl donutit Caesara, aby propustil Kornélii, dceru Cinny — někdejšího jediného vládce. Nemohl ani nadějí, ani strachem Caesara zlomit; zabavil mu tedy její věno. Caesarova nenávist k Sullovi vyvěrala z příbuzenství s Mariem: Caesarova teta Julia byla manželkou staršího Maria; z toho vzešel mladší Marius, Caesarův bratranec.

Zprvu si ho Sulla při spoustě poprav a vlastním zaneprázdnění nevšímal. Caesarovi to nestačilo: šel k lidu kandidovat na kněžský úřad, ještě ani ne mladík. Sulla to zmařil. Když se radil o jeho zavraždění a někteří tvrdili, že nemá smysl zabíjet takového chlapce, Sulla řekl: „Nemáte rozum, jestli v tom chlapci nevidíte mnoho Mariů.“ Tato věta se donesla k Caesarovi. Dlouho se potuloval mezi Sabíny a schovával se. Pak při přesunu v noci do jiného domu kvůli nemoci narazil na Sullovy vojáky, kteří tam prohlíželi okolí a chytali uprchlíky. Jejich velite-

le Kornélia podplatil dvěma talenty a byl propuštěn; hned sešel k moři a odplul do Bithynie ke králi Nikomédovi.

U Nikomeda strávil krátkou dobu; při zpáteční plavbě byl u ostrova Farmakús zajat piráty, kteří tehdy ovládali moře velkými flotilami.

2

Když mu nabídli výkupné dvacet talentů, Caesar se zasmál, že nevědí, koho zajali, a sám prohlásil, že dá padesát. Rozeslal pak své lidi do různých měst, aby peníze sehnali. Zůstal sám s jedním přítelem a dvěma sluhy mezi těmi nejkrvavějšími Kiličany. Choval se k nim tak povýšeně, že když si chtěl odpočinout, vzkazoval jim, aby byli zticha. Osmatřicet dní prožil tak, jako by nebyl zajatcem, nýbrž pod jejich stráží. Hrál a cvičil se s nimi, psal básně a řeči, kterých jim přednášel; kdo se neobdivoval, nazýval ho rovnou „nevzdělancem a barbarem“ a se smíchem jim vyhrožoval, že je oběsí. Pirátům se líbila jeho otevřenost; brali ji jako prostotu a žertík.

Když z Milétu dorazilo výkupné, pirátům zaplatil a byl propuštěn. Hned naplnil lodě v milétském přístavu a vyplul za nimi; zastihl je ještě u ostrova, většinu z nich zajal; peníze si vzal jako kořist, piráty uložil v Pergamu do vězení a šel k Juniovi, správci Asie — vedle něho byla výkon trestu věcí stratéga. Junius hleděl spíš na peníze a říkal, že se o zajaté postará, až bude mít čas. Caesar ho nechal být, šel do Pergamu, předvedl piráty a všechny ukřižoval — jak jim na ostrově často se smíchem sliboval.

3

Pak už Sullova moc chřadla a Caesarovi přátelé ho z Říma volali zpět. Plul však ještě na Rhodos ke slavnému sofistovi Apollóniovi, synu Molonovu, u kterého se učil i Cicero. Byl pokládán za muže řádného, Caesar prý měl vrozenou výjimečnou nadání k politickému řečnění a horlivě ho pěstoval, takže se bez odporu stal druhým; prvenství nedosáhl, protože se zaměstnával mocí a zbraněmi. V pozdějším antistáriu proti Ciceronovi (O Catonovi) si sám omlouvá: „Nemá se vojákův řeč posuzovat vedle talentovaného řečníka, který k tomu má mnoho volna."

4

Po návratu do Říma zažaloval Dolabellu z vydírání v provincii, mnoho obcí z Řecka přišlo svědčit. Dolabellu sice osvobodili, ale Caesar na oplátku pomohl Řekům a žaloval Publia Antonia z úplatkářství u Lucullova, který spravoval Makedonii. Dosáhl toho, že se Antonius utekl k tribunům lidu s omluvou, že nemůže v Řecku dostat spravedlnost proti Řekům. V Římě z jeho obhajob vzešla velká sláva, a lidsky si zavděčil davu laskavostí a společenskostí nad svůj věk.

Měl i rostoucí politickou moc z hostin a stolu, a z celkového lesku života. Zprvu si závistníci mysleli, že — jak dojdou peníze — jeho vliv rychle pomine; proto si ho nevšímali, zatímco mezi davem vzkvétal. Pozdě si uvědomili, že jeho moc je už velká a těžko vratná, že míří pří-

mo k převratu všech věcí: žádný počátek věcí nelze mít za malý, pokud se nebrzdí a díky nedbání roste.

První, kdo ho pochopil a bál se, byl Cicero. Pod přívětivou a veselou tváří poznal strašlivost povahy: „Ve všem jeho konání vidím tyranskou mysl; ale když vidím, jak si pečlivě upravuje vlasy a škrabe se jedním prstem, nemyslím si, že by tenhle člověk mohl pomyslet na tak velké zlo — zrušení římské republiky.“ To ovšem řekl později.

5

První důkaz lidu jeho náklonnosti: v závodě s Gaiem Popiliem o vojenský tribunát ho prohlásili dřív. Druhý: když zemřela Juliá, žena Mariova (a Caesarova teta), přednesl na agoře skvělý pochvalný projev a při jejím pohřbu se odvážil nést masky Maria — poprvé spatřené po Sullovi, kdy byli muži prohlášeni za nepřátele. Někteří proti tomu reptali, ale lid pochválil nahlas potleskem a obdivem — jako by Caesar po dlouhé době vyvedl Maria z podsvětí a vrátil mu v obci čest. Pohřební řeč nad staršími ženami byl u Římanů zvyk; nad mladými ne — Caesar začal, když mu zemřela žena. I to mu přineslo přízeň a pomohlo získat davy soucitem s člověkem citlivým a mírným.

Po pohřbu šel jako kvestor s praetorem Veterem do Hispánie. Veterovi i jeho synovi vždy prokazoval úctu a sám později jako konzul jmenoval syna kvestorem. Z toho úřadu se vrátil, oženil se potřetí — s Pompeií; z Kornélie měl dceru, později provdanou za Pompeia Magna.

Peníze utrácel bez míry; mnozí mysleli, že svůj věhlas vyměňuje za krátkodobé pominutí slávy. Ve skutečnosti kupoval největší za malé.

Prý ještě než dostal úřad, dlužil 1 300 talentů.

Když byl ustanoven správcem Via Appia, utratil ze svého mnoho peněz. A jako aedil poskytl 320 párů gladiátorů; divadelními hrami, průvody a hostinami přetrumfl veškerou dřívější ctižádost. Lidé začali vyhledávat nové úřady, nové pocty, kterými by mu to oplatili.

6

V obci byly dvě strany: Sullova, mocná, a Mariovská, dosud sražená a rozdělena. Caesar ji chtěl rozdmychat a získat. Jako aedil tajně vyrobil Mariovy sochy a Vítězné trofejové figury; v noci je vynesl na Kapitol a postavil. Když se ráno divily zlaté lesklé věci — nápisy líčily Kimberské vítězství — všichni se k nim sbíhali. Jedni křičeli, že Caesar zavádí tyranii, že obnovuje pocty zákony a usneseními zrušené; druzí, mariovci, si navzájem dodali odvahy, překvapivě množství se jich objevilo, zaplnili Kapitolium a tleskali. Mnohé obraz Maria rozplakal radostí. Caesara stavěli nad všechny — hoden Mariova příbuzenství.

Před senátem Katulus Lutatius, muž tehdy u Římanů ctěný, povstal, obvinil Caesara a vyslovil pamětný výrok: „Caesare, už ne podkopy, ale přímo stroji dobýváš republiku.“ Caesar se obhájil, přesvědčil senát; jeho obdivovatelé ho ještě víc vyzdvihli, povzbuzovali ho, ať nikomu neustupuje: získá vše — všechen lid půjde za ním.

7

Mezitím zemřel velekněz Metellus. Úřad velekněžství se soupeřilo o něj Isauricus a Katulus — nejpřednější mužové se největší mocí v senátě. Caesar jim neustoupil, sešel k lidu a kandidoval sám. Zdálo se, že síly jsou vyrovnané; Katulus, jenž pro vyšší postavení více se obával nejistoty, poslal Caesarovi vzkaz: ať se za velké peníze stáhne. Caesar řekl, že si naopak ještě víc půjčí a bude bojovat. V den voleb matka ho s pláčem doprovodila ke dveřím. Políbil ji: „Matko, dnes uvidíš buď velekněze, nebo vyhnance."

Hlasování se protáhlo, závod byl vyrovnaný; Caesar zvítězil a nahnal senátu a aristokratům strach, že lid dovede k všelijaké drzosti. Proto Piso a Katulus později vyčítali Ciceronovi, že se za Katilinovy záležitosti nedržel Caesarovy chyby.

Katilina se chystal republiku ne jen změnit, ale celou říši zrušit a všechny věci rozvrátit. Pro drobné důkazy byl zahnán z Říma dřív, než se odhalily jeho nejhorší plány; v Římě ponechal Lentula a Cethega jako nástupce spiknutí. Zda jim Caesar poskytoval tajnou podporu, zůstává nejisté. Když ale v senátu byli silně usvědčeni a konzul Cicero vyzýval k vyjádření o trestu, všichni až k Caesarovi hlasovali pro smrt. Caesar vstal a dlouho a promyšleně mluvil: zabít bez soudu muže slavné rodem a postavením není otcovský ani spravedlivý zvyk, leda v krajní nouzi. Nechť jsou spoutáni střeženi v obcích Itálie — kterých si vybere Cicero —, dokud nebude Katilina poražen; pak až v pokoji o každém zvlášť senát rozhodne.

8

Projev se jevil laskavý a silně proslovený; nejen po něm vystupující se k němu přidávali, ale i mnozí z předchozích vyjádření ustoupili. Nakonec však Cato a Katulus se mladicky postavili proti; Cato dokonce Caesarovi vyslovil podezření a strhl senát. Muži byli předáni k smrti.

Když Caesar vycházel ze senátu, mnoho mladých, kteří tehdy střežili Cicerona, naň zaútočili s obnaženými meči. Curio ho prý zahalil svou togou a vyvedl ven; Cicero sám, jak se mladíci podívali, zavrtěl hlavou — buď že se bál lidu, nebo že vraždu pokládal za bezprávnou. Pokud to je pravda, nevím, proč to Cicero sám ve své „O konzulátě" nenapsal. Pozdější mu vyčítali, že nejlepší příležitost tehdy mít zbavit se Caesara, nevyužil — zbaběl se před lidem, který se Caesara neobvykle zastával.

Když Caesar za pár dní přišel do senátu obhájit se z podezření a byl ohlucen zuřivostí, lid dlouho venku čekal, nakonec s pokřikem obklíčil senátorskou budovu a žádal ho vydat. Cato se nejvíc bál vzpoury chudých, kteří své naděje vložili do Caesara; přesvědčil senát, aby jim každý měsíc dával zrní — ročně to stálo 7,5 miliónu drachem k ostatním výdajům. Toto opatření však tehdy strach veřejně uhasilo a většinu Caesarovy síly odseklo a rozprášilo včas — zrovna když se chystal získat praeturu a stával se nebezpečnějším.

9

Nedošlo však k žádnému zmatku; naopak Caesara zasáhla nemilá náhoda doma. Publius Clodius byl patricij, bohatý a mluvčí; drzostí a ne-

stoudností nejhorší pověsti. Měl rád Caesarovu manželku Pompeii — a nebyla proti; ale ženský pokoj byl přísně hlídán a Caesarova matka Aurelie, žena cudná, snachu neustále doprovázela, takže setkání byla obtížná a riskantní.

Je u Římanů bohyně, kterou nazývají Bona Dea (dobrá bohyně), jako u Řeků Gynaikeia. Frygové tvrdí, že byla matkou krále Midy, Římané — že nymfa Dryada, žena Faunova; Řekové ji ztotožňují s nejmenovanou matkou Dionysovou. Oslavuje se v chýžích pokrytých révovými pruty, u bohyně leží posvátný had. Muž se nesmí přiblížit k domu, kde probíhají obřady. Ženy je prý konají mnoho orfických prvků.

Když tedy přijde čas svátku a konzul nebo praetor pořádá svou manželkou, sám odejde z domu — jako i veškerá mužská část. Žena převezme dům, zdobí ho; nejvyšší obřady se dějí v noci, s herní a muzikou po celou noc.

10

Právě tenkrát Pompeia pořádala slavnost. Clodius ještě nevousatý, mysleli, že projde nepoznán, oblékl si šat a náčiní loutnistky, přišel k domu podoben mladé ženě. Dveře nalezl otevřené, zasvěcená otrokyně ho tajně vpustila. Když ona šla napřed oznámit to Pompeii a prodlévala, Clodia netrpělivost přemohla: potuloval se po velikém domě a vyhýbal se světlu. Narazila na něj Aureliina otrokyně a — jakoby žena ženu — ho k hostině vyzvala. Když se nechtěl dát, zatahla ho doprostřed a ptala se, kdo je a odkud. Clodius: „Čekám na Habru Pompeiinu," — ta se tak jmenovala. Hlas ho prozradil. Otrokyně skočila s křikem ke světlu a davu: „Chytila jsem muže!" Ženy se vylekaly;

Aurelia obřad bohyně přerušila a zakryla posvátné předměty; nařídila zavřít dveře, chodila po domě při pochodních a hledala Clodia. Toho našli v místnosti otrokyně, kam utekl. Byl vyhnán ven dveřmi. Ženy to v noci vyprávěly svým mužům; ráno šla po Římě zpráva, že Clodius se dopustil bezbožnosti a dluží trest nejen uraženým, ale i obci a bohům.

Jeden z tribunů Clodia žaloval z bezbožnosti; nejmocnější senátoři se k tomu přidali s dalšími obviněními včetně cizoložství se sestrou (Lucullovou manželkou). Lid se proti nim postavil a bránil Clodia; soudci byli jeho množstvím zastrašeni.

Caesar hned Pompeii zapudil. Jako svědek obžaloby řekl, že o žádném z obvinění Clodia nic neví. Když se obžaloba divila: „Proč jsi tedy ženu zapudil?“ Caesar odpověděl: „Protože má žena nesmí ani být podezřívána.“ Někteří říkají, že to řekl upřímně; jiní, že se chtěl zavděčit lidu, který Clodia chtěl zachránit. Clodius žalobě unikl: většina soudců odevzdala rozmazané hlasovací lístky — aby se mezi davem nevyznali, ale ani před aristokraty si nehanili.

11

Caesar hned po praetuře dostal za provincii Hispánii. Věřitelé mu kladli překážky a hlasitě protestovali. Caesar se obrátil k Krassovi, nejbohatšímu Římanovi, který měl mimo jiné zájem na mladické energii Caesara proti Pompeiovi. Krassus převzal za nejhorší věřitele záruku za 830 talentů; teprve pak Caesar odjel do provincie.

Když přešel Alpy a šli kolem barbarské pouhé osady několika chudých obyvatel, druhové si prý se smíchem říkali: „Snad i tady se někdo

pře o úřady a první místo?“ Caesar vážně řekl: „Já bych raději byl mezi těmihle lidmi první než u Římanů druhý.“

Jindy v Hispánii, když měl volno a četl něco o Alexandrovi, dlouho byl zasmušilý v sobě a nakonec se rozplakal. Přátelé se divili. „Nemyslíte, že je nad čím truchlit, když Alexandr v mém věku už byl král tolika zemí, a já jsem ještě nic skvělého nevykonal?“

12

Jak jen vstoupil do Hispánie, byl v akci: za pár dní přibral deset kohort k dřívějším dvaceti, táhl na Kallajky a Lúsitany, zvítězil a pronikl až k vnějšímu moři, podrobil národy dosud neposlouchající. Válku vedl, mír spravoval neméně dobře — nastolil svornost v obcích, zvláště urovnal spor dlužníků a věřitelů: nařídil, aby věřitel ročně bral dvě třetiny příjmů dlužníka a třetinu nechal majiteli, dokud se dluh nesplatí. Z provincie odjel ctěn, bohatý — a vojáci ho zvolili imperátorem.

13

Kdo chtěl triumf, musel čekat venku z Říma; kdo chtěl konzulát, musel kandidovat osobně v městě. Caesar v tomto rozporu — a hned při konzulských volbách — poslal senátu žádost, aby mu bylo dovoleno

kandidovat na konzulát nepřítomně skrze přátele. Cato nejprve se dovolal zákona, pak když viděl, že mnozí jsou již Caesarem ošetřeni, protáhl věc řečněním celý den. Caesar se tedy triumfu vzdal a šel po konzulátě.

Vstoupil s politickým krokem, který kromě Catona oklamal všechny: smířil Pompeia a Krassa, dva nejmocnější v obci, které spolu byli v různici, soustředil jejich sílu k sobě. Pod jménem lidskosti se jim podařila proměna politiky. Ne — jak si většina myslí — Caesarova a Pompeiova rozkřížka vyvolala občanské války, nýbrž jejich přátelství: nejprve se spojili na zrušení aristokracie, pak si rozešli mezi sebou. Cato často prorokoval budoucí; tehdy působil jako „nepříjemný všetečka", později se mu dávalo za pravdu — ale za rádce bez štěstí.

14

Caesar se tedy, chráněn přátelstvím Krassovým a Pompeiovým, dostal do konzulátu. Jeho spolukonzulem byl Calpurnius Bibulus. Hned prosazoval zákony, které spíš slušely tribunu lidu — rozdělování půdy a dávky lidu k vůli davu. V senátu „řádní a dobří" se proti nim postavili. Caesar se dávno hledal záminku: vyskočil, zavolal za svědky, že senát svou urážlivou tvrdostí ho nutí k lidu. Postavil Krassa z jedné, Pompeia z druhé strany a ptal se: „Souhlasíte s zákony?" Řekli, že ano. Prosí je, aby mu pomohli proti těm, kdo mečem hrozí. Oba slíbili. Pompeius dodal, že přijde proti mečům s mečem a štítem. Aristokraty to zasáhlo jako nemužná a mladická řeč, lid se radoval.

Caesar se víc opíral o Pompeiovu moc: dceru Julii, zasnoubenou se Servilia Caepionem, zasnoubil Pompeiovi, Pompeiovu dceru dal Ser-

viliovi (přestože už byla přislíbena Faustovi, synu Sully). Krátce poté se Caesar sám oženil s Calpurnií, dcerou Pisona; Pisona ustanovil konzulem pro budoucí rok. Cato křičel: „Není únosné, že se vedení republiky pasuje svatbami a že si přes ženy předávají provincie, vojska a moc!“

Bibulus, Caesarův kolega, bránil zákony marně a byl často s Catonem na agoře v nebezpečí smrti. Zavřel se doma a tam strávil zbytek úřadu. Pompeius hned po sňatku zaplnil agora zbraněmi; Caesar s lidem schválil zákony, Caesarovi dali Hispánii uvnitř Alp i celou Keltskou (zaalpskou), Illyricum, čtyři legie, na pět let. Catona, který se vzpíral, dal Caesar zatknout, čekal, že se dovolá tribunů. Když Cato mlčky kráčel, Caesar viděl, jak nejenom nejlepší jsou pobouřeni, ale i lid z úcty k Catonovi tiše a sklíčeně následuje; tajně požádal jednoho z tribunů, aby Catona uvolnil.

Z ostatních senátorů jen několik k němu chodilo do senátu; většina mrzuta vzdálila. Když jistý Considius, velmi starý, řekl, že se bojí zbraní a vojáků, Caesar: „Proč tedy taky ty — bojíš se — nezůstaneš doma?“ Considius: „Stáří mi dovoluje nebát se; málo zbývajícího života nepotřebuje mnoho opatrnosti.“

Nejhorší skutek z té doby — za Caesarova konzulátu byl zvolen tribunem Clodius, ten, který se vloupal do slavnosti. Zvolen byl pro zničení Cicerona; Caesar na pole do války vyrazil, až Cicerona s Clodiovou pomocí vyhnal z Itálie.

15

Jak už řečeno, tolik se stalo před galskými válkami. Doba válek, které pak vedl, a tažení, kterými podmanil Galii, jsou — jako kdyby začal jiný život — natolik velké, že žádný z obdivovaných velitelů mu nemůže konkurovat. Ať někdo porovná Fabie, Scipiony, Metelly, nebo tehdy souvěké Sullu, Maria, oba Luculli, dokonce Pompeia — jehož sláva tehdy zářila k nebi — Caesar jim překoná: jeden drsností terénu, druhý rozsahem získané země, třetí počtem a silou nepřátel, čtvrtý podivuhodnými mravy, pátý vlídností k poraženým, šestý dary spolubojovníkům, všechny počtem svedených bitev a pobitých protivníků. Během necelých deseti let dobyl v Galii více než 800 obcí, podmanil 300 národů; v třech milionech protivníků postupně v bitvách zabil milión a tolik zajal.

16

Vojsko ho ve veliké oddanosti milovalo. Ti, kdo v jiných výpravách nijak nevynikali, v boji za Caesarovu slávu stávali nepřemožitelnými. Takoví byli:

Akilius: v bitvě u Massalie na nepřátelskou loď vylezl, pravou ruku mu uťali mečem; v levé držel štít, bil nepřátele do tváří, všechny obrátil a lod ovládl.

Cassius Scaeva: u Dyrrhachia přišel o oko, byl probodnut v rameni oštěpem i v stehně, štít měl se 130 zásahy šípů; volal nepřátele, že se vzdá. Dva k němu přišli — jednomu usekl rameno, druhého udeřil do obličeje a obrátil; sám byl zachráněn, protože ho stihli jeho druhové.

V Británii, když nepřátelé přepadli první centuriony v bažinaté krajině, prostý voják, zatímco Caesar sledoval bitvu, se vrhl doprostřed, předvedl mnoho a zřejmých statečných činů, zachránil centuriony. Barbaři utekli. Sám se nakonec jen těžko dostal přes bažinaté proudy, do kterých se vrhl — jednou plaval, podruhé šel —, bez štítu, který ztratil. Caesar a jeho přátelé ho s potleskem vítali; ale on se se slzami vrhl před Caesara a prosil o odpuštění, že štít opustil.

V Libyi Scipionovi muži zajali Caesarovu loď, na které plul kvestor Granius Petro. Ostatní zabrali jako kořist; kvestorovi nabídli život. Ale Granius řekl: „Caesarovým vojákům sluší dávat život, ne přijímat." A probodl se mečem.

17

Takovou odvahu a ctižádost u svých vojáků Caesar sám vychoval. Jednak štědrou odměnou a oceněním: ukazoval, že bohatství z válek nespotřebovává na soukromý přepych a požitky, že je uchovává jako společné ceny za statečnost; jeho vlastní bohatství je to, co dává zaslouženým vojákům. Dále tím, že se dobrovolně vystavoval každému nebezpečí a žádnou námahu neodmítal.

Jeho statečnost obdivovatelé přičítali ctižádosti; obdivuhodné však bylo, jak snášel námahu nad svou tělesnou sílu. Byl totiž hubený, bělé jemné pleti, zdravotně nejistý hlavou, trpěl padoucnicí. (Poprvé ho záchvat postihl v Córdobě.) Nedělal z nemoci alibi na slabost, nýbrž pokládal výpravu za její léčbu — neutuchajícími pochody, prostým životem, nepřetržitým pobytem venku a námahou se nemoci bránil a tělo tvrdil. Spal nejčastěji ve vozech nebo nosítkách, aby odpočinek pro-

měnil v jednání. Přes den jezdil na stanoviště, do měst a táborů; vedle něj seděl chlapec zvyklý psát za jízdy, vzadu voják s mečem.

Jel tak rychle, že z prvního výjezdu z Říma dojel za osm dní k Rhoně. Jezdit uměl od dětství: zručně odhazoval ruce dozadu a jel plným cvalem. V galské válce se k tomu naučil diktovat dopisy na koni současně dvěma písařům, podle Oppia i více. Prý také on první zavedl zvyk psát přátelům dopisy — osobní setkání u naléhavých věcí nemůže čekat v tak zaneprázdněné době a tak velkém městě. O jeho skromnosti svědčí anekdota: v Mediolanu ho hostitel Valerius Leo dal servírovat chřest a místo oleje jej polil mastí. Caesar snědl bez poznámek a své druhy, kteří se nad tím pohoršili, pokáral: „Stačí nejíst to, co se nelíbí; kdo takovou vesnickou nevkusnost napadá, sám je venkovanem." Jindy cestou byl zahnán bouří do chatrče chuďasovy; byl tam jediný pokojík sotva pro jednoho. „V poctách musí mocnější mít přednost, v potřebnostech slabší," řekl, a dal spát Oppiovi; sám s ostatními přespal pod přístřeškem.

18

První z keltských válek byl proti Helvetiům a Tigurinům. Spálili svých dvanáct obcí a čtyři sta vesnic a táhli po římské Galii — jako kdysi Kimbrové a Teutoni, ne nižší v odvaze, celkem třicet myriád (300 000), bojujících dvacet myriád mínus jedna. Tigurinské zlomil ne sám Caesar, ale Labienus u řeky Arar. Helvetie napadl Caesar; při pochodu k spřátelenému městu ho Helvetie přepadli. Rychle se stáhl na pevné místo, seřadil vojsko. Když mu přivedli koně, řekl: „Toho použiji po vítězství k pronásledování; teď jdeme pěšky." A pěšky vrazil do boje.

Dlouho a těžko potlačil bojovou linii; největší námaha byla u vozů a tábora: nejenom muži bojovali, ale i jejich děti a ženy se do krve bránily. Bitva skončila kolem půlnoci. K slavnému vítězství přidal krásný čin: ty, kdo z barbarů přežili (více než 100 000), přinutil, aby se vrátili na opuštěnou půdu a znovu vybudovali zničené obce — bál se, že by Germáni přešli Rýn a oblast zabrali.

19

Druhá válka byla proti Germánům přímo za Keltovy — třebaže král Germánů Ariovist byl v Římě prohlášen za spojence. Ale pro poddané byli nesnesitelnými sousedy a při příležitosti by neseděli nečinně, nýbrž si Galii přisvojili.

Caesar viděl, že jeho velitelé v mládí poklesli duchem — ti mladí vznešení, kteří s ním vyšli, čekali spíš bohatství a hostiny. Svolal shromáždění, nařídil jim odejít, protože nestatečně smýšlí, a sám prohlásil, že vezme jen desátou legii a půjde proti barbarům: „Ani Kimbrů silnější mi nenastaví; nejsem horší velitel než Marius.“ Desátá legie poslala posly s poděkováním, ostatní legie si nadávali na své velitele a plné odhodlání následovali, až se utábořili 200 stadií od nepřátel.

Ariovist také na pohled Caesarova příchodu, který nečekal, se ulekl. Dívky-věštkyně mu zkoumaly víry řek a hluky vodopádů a radily: před novoluním bitvu nedávat. Caesar, slyše to a vida, že Germáni čekají, chtěl zaútočit, dokud byli ještě bezradní. Dělal nájezdy proti jejich pozicím a kopcům, dráždil je. Když se stáhli dolů, prohrál. Caesar je pronásledoval 400 stadií až k Rýnu, pole bylo plné mrtvol a kořisti. Ario-

vist přešel Rýn s nemnoha. Prý padlo 80 myriád (800 000) — spíše velké zveličení; Caesar sám v Zápiscích uvádí mnohem méně.

20

Vojsko zanechal v Sekvanech, aby zimovalo; sám se vydal do zaalpské Galie u Pádu, které bylo mu svěřeno. Řeka Rubikon totiž odděluje přisalpskou Keltiku od zbytku Itálie. Tam se zdržoval a politicky působil: lidé k němu přicházeli, dával každému, co prosili; všichni odjížděli s plnými rukama nebo s nadějí. Během celé té války Pompeia tajně překračoval: jedny nepřátele podmaňoval zbraněmi občanů, druhé občany podmaňoval penězi z nepřátel.

Když slyšel, že nejmocnější z Keltů, Belgové, kteří obsadí třetinu Galie, odpadli — shromáždili mnoho desítek tisíc ozbrojených — vrátil se rychle a vrazil do nich, zrovna když plenili spojenecké Galy. Nejhustší a největší hordu rozbil, hanebně bijíc; jezera a hluboké řeky byly pro Římany prokročitelné přes hromady mrtvol.

Z odpadlíků se oceánoví všichni bez boje přidali; proti nejdivočejším a nejbojovnějším tam, Nerviům, vytáhl. Ti žili v hustých lesích, rodiny a majetek ponechali v hlubinách lesa; na Caesara, který teprve zřizoval tábor a bitvu v té chvíli nečekal, zaútočilo šedesát myriád nervijských bojovníků náhle. Jezdce zahnali; dvanáctou a sedmou legii obklíčili, všechny centuriony zabili. Kdyby Caesar neuchopil štít, neprotlačil se předními liniemi a nevpadl do barbarů, kdyby desátá legie neposkočila dolů z výšin a nerozsekla nepřátelskou formaci, nikdo by nebyl zachráněn. Pro Caesarovu odvahu se ta „nad lidské síly“ bitva

vyhrála. Nervijce povraždili i přes jejich obranu; z šedesáti myriád prý zachráněno jen 500, z 400 radních 3.

21

Když to senát slyšel, usnesl 15 dní obětí a prázdnin — tolik nebylo pro žádné vítězství předtím. Nebezpečí se zjevilo jako veliké, zároveň odpadlo tolik národů; a vítězství bylo slavnější, že vítězil Caesar — lid ho miloval. Caesar sám uspořádal Galii, pak zimoval v Padu a připravoval obec.

Nejen uchazeči o úřady používali jeho jako finančního dárce a tím znemravňovali lid — vše pracovalo pro zvětšení jeho moci. I přední muži se k němu scházeli do Lucy: Pompeius, Krassus, Appius velitel Sardinie, Nepos místodržitel Hispánie. Lictorů tam bylo 120, senátorů přes 200. Dohodli: Pompeius a Krassus budou konzuly; Caesarovi peněz a dalších pět let strategie přidělit. Zdálo se to nejnehorázně rozumným: ti, kdo tolik peněz od Caesara dostávali, přesvědčovali senát (lépe řečeno nutili ho), aby mu „nejako nic nedal“ dal. Cato nebyl přítomen — poslali ho na Kypr; Favoniovi, horlivému Catonovci, se nedařilo odporu; vyletěl ze dveří a křičel do davu. Nikdo nedbal: některé zahanboval Pompeius a Krassus, většina se chtěla zavděčit Caesarovi.

22

Caesar se vrátil k vojsku v Keltské. Nalezl velikou válku: dva velké germánské národy, Usipeti a Tencteri, právě přešli Rýn. V bitvě s nimi Caesar v Zápiscích uvádí: barbaři přišli v příměří ustavenou s poselstvím, ale po cestě na jeho muže zaútočili — osm set jejich jezdců proti jeho pěti tisícům zahnalo (byli nepřipraveni na zradu); pak poslali další poselstvo, aby ho oklamalo, Caesar je zadržel a sám napadl barbary; věrnost k zrádcům nazval naivitou.

Tanusius vypravuje, že Cato při hlasování senátu o děkovných slavnostech navrhl, aby byl Caesar vydán barbarům jako obět tím smytí přísežního zločinu obce. Z přešedších 400 000 bylo pobito; málo přešlo zpět — ty Sugambrové, germánský kmen, pojali.

Caesar z toho učinil záminku: také hledal slávu, být první, kdo přešel Rýn s vojskem. Postavil most přes široký, rozvodněný, bouřlivý tok, do něhož nárazy stromů a klad ničily základy. Nicméně velikými kůly v proudu a chytrými odrážeči zabrzdil tlak vody. Most postavili za deset dní — podívaná nad všechnu důvěru.

23

Caesar převedl vojsko; nikdo se neodvážil mu postavit. I nejmocnější Suebové se stáhli do hlubokých lesnatých údolí. Spálil krajinu nepřátel, posílil ty, kdo jsou k Římanům přátelští, a za dvaadvacet dní odtáhl zpět do Galie.

Výprava proti Britům měla slavnou odvahu: první se vylodil s flotilou ve Západním oceánu a atlantským mořem převezl vojsko. Ostrov

byl pochybován pro svou velikost a vedl mnoho sporů historiků (zda jméno a pověst není jen výmysl); Caesar jej dobyl a tak hranici Římské říše vyvedl za hranice obydleného světa.

Přeplavil se dvakrát z protilehlé Galie; mnohými bitvami nepřátele poškodil víc, než sám získal — z chudých tam lidí nebylo co brát hodnotného. Nedovedl válku ke konci podle svého plánu, ale vzal rukojmí od krále a nasadil tribut. Pak odplul.

V Galii zastihl dopisy od přátel z Říma: zemřela mu dcera Julie — zemřela při porodu u Pompeia. Nad tím velký žal zasáhl Pompeia i Caesara, přátelé se zalekli: vazba, která v jinak nemocné politice držela mír, se rozpadla. Děcko po několika dnech zemřelo za matkou. Julii vzali tribunové násilím a odvezli ji na Martovo pole, kde byla pochována.

24

Caesarovo vojsko bylo velké a muselo se rozdělit do mnoha zimních stanovišť; Caesar sám odjel, jak bylo zvykem, do Itálie. Zatím se Galové znovu vzbouřili. Velká vojska obcházela a napadala zimoviště a tábory Římanů. Nejvíc odpadlíci s Ambioriktem zničili Cottu a Tituriovi celý tábor; další legii pod Ciceronem (bratrem řečníka) obléhali šesti myriádami, těsně před dobytím; všichni byli zranění, ale bojovali nad své síly.

Jak se o tom Caesar dozvěděl, byl daleko. Rychle se vrátil, shromáždil sedm tisíc všech dohromady a spěchal Cicerona z obléhání vysvobodit. Obléhatelé si ho všimli a šli ho zajmout, pohrdajíc malým počtem. Caesar lstivě ustupoval, zabral si místo vhodné k boji málo-

mnoho a opevnil tábor. Vojákům zakázal utkat se, nařídil zvýšit valy a stavět brány, jako kdyby se bál — chtěl, aby jím nepřátelé pohrdli jako špatným velitelem. Když se k němu samostatně po malých skupinách blížili, vyrazil ven, obrátil je a mnoho jich zabil.

25

To uklidnilo mnohé vzpoury místních Galů. V zimě Caesar všude objížděl, bystře pozoroval každé nové hnutí. Z Itálie mu přibyly místo ztracených tři legie — dvě z Pompeiových (který mu je půjčil), jedna nově naverbovaná z cisalpské Galie.

Daleko však v nejbojovnějších rodech dávno zasévané a mocnými muži pěstované počátky největší a nejnebezpečnější války propukly. Veliké mládeže s zbraněmi odevšud sestoupilo, veliká bohatství spojena, pevné obce, nedobytné kraje. Zima — zamrzlé řeky, sněhem skryté lesy, roviny zalité přívaly, místy nerozlišitelné cesty, místy neurčité brody — všechno dělalo zdánlivě nepřístupným to, co odpadníci dělali. Odpadlo mnoho kmenů; v čele byli Arvernové a Karnutové. Celkově zvolen vrchním velitelem Vercingetorix, jehož otce Galové zabili pro zdání o tyranii.

26

Ten rozdělil svou sílu na mnoho dílů, pod mnohé velitele, a získal celou okolní zemi až k Araru; chystal se, protože v Římě proti Caesarovi stály úklady, pozdvihnout celou Galii proti němu. Kdyby to udělal o něco později, když se Caesar propadl do občanské války, strach nemenší než ten Kimberský by byl zachvátil Itálii. Teď však Caesar — který uměl využívat všech prostředků války, nejvíc však pravého okamžiku — hned při zprávě o odpadnutí vyrazil zpět stejnou cestou, prudkostí a rychlostí uprostřed takové zimy ukázal barbarům, že proti nim táhne nepřemožitelné a neporazitelné vojsko. Tam, kde ani posel či kurýr dlouho nebyl schopen projít, teď byl Caesar viděn s celým vojskem — plenil jim krajinu, vysekával opevnění, podrobil obce, přijímal ty, kdo přestoupili na jeho stranu — až nakonec i národ Aeduů mu vypověděl válku. Oni se dřív nazývali bratry Římanů, byli zvlášť ctěni; teď přidáni k odpadlíkům a vrhli velkou skleslost na Caesarovo vojsko. Caesar odtud přešel Lingonské pohoří, chtěl se dostat k Sekvanům — přátelům, ležícím před Itálií proti ostatní Galii. Tam na něj nepřátelé napadli v mnohých desítkách tisíc; Caesar se postavil k rozhodné bitvě. Celkově zvítězil, dlouho a s velkým krveprolitím zdolal barbary. Zpočátku prý v něčem i vrávoral: Arverňané ukazují malou dýku na chrámu zavěšenou — prý je to „Caesarova kořist“. Když ji později viděl, usmál se; přátelé chtěli sejmout, ale Caesar zakázal — pokládal ji za posvátnou.

27

Většina uprchlíků s králem se stáhla do obce Alésie. Při obléhání (zdálo se dobytelná pro velikost zdí a množství obránců) přišlo zvenčí veliké nebezpečí: co nejlepší v Galii, 30 myriád ozbrojených, přitáhlo na Alésii. Uvnitř bylo 17 myriád bojovníků. Caesar musel postavit dvojité valy — jeden proti obci, druhý proti vnějším. Kdyby se síly spojily, byl by ztracen.

Alesie byla pro mnoho důvodů slavná — nikde Caesar neukázal takové odvahy a chytrosti. Nejvíce se obdivuje, že obklíčeným uvnitř unikla jeho bitva s desítkami tisíc venku — ba i Římanům u vnitřních zdí. Teprve když z Alésie slyšeli pláč mužů a nářek žen (uviděli zajaté štíty zdobené stříbrem a zlatem, od krve zbrocené pancíře, číše a galské stany, dovezené Římany do tábora), poznali vítězství. Tak náhle se tolik vojska jako obraz nebo sen rozplynulo a rozlétlo — většina padla v boji.

Alesia se po mnoha strastech vzdala. Vrchní velitel Vercingetorix vzal své nejkrásnější zbraně, upravil si koně a vyjel branami. Objel sedícího Caesara, pak slezl, odhodil zbroj a sedl si Caesarovi k nohám. Mlčel, dokud ho neodvedli střežit do triumfu.

28

Caesar dávno zamýšlel svrhnout Pompeia — a také naopak Pompeius jeho. Po Krassově smrti v Partii (byl jim oběma protiváhou) zbývalo: pro Caesara, aby se stal největším, svrhnout toho, kdo tím je; pro Pompeia, aby neutrpěl totéž, zahubit toho, koho se bál.

Pompeius k Caesarovi dřív pohrdal, že ho sám vyzdvihl — snadno ho zase svrhne. Caesar s tím od začátku počítal; jako atlet se od soupeře stáhl do výcviku galskými válkami posílil moc i slávu. Čin po činu ho vyzvedlo na úroveň Pompeia; mezitím využíval záminek — jak od Pompeia samého, tak od okolností a špatné politiky v Římě, kde uchazeči o úřady roztahovali stoly a bezostyšně kupovali davy; lid chodil placen k volbě ne hlasem, ale luky, meči a praky. Krví a mrtvolami často hanobili řečiště; obec jako loď bez kormidelníka. Rozumní začali říkat, že politiku je možno napravit jen monarchií — a lék, byť trpký, musí přijít od nejmírnějšího z lékařů; naznačovali Pompeia.

Pompeius slovem se zdráhal, skutkem všemu pomáhal, aby se stal diktátorem. Catonovci přesvědčili senát, aby ho jmenovali jediným konzulem — zákonitější jedinovláda —, aby se nevnutil diktátorem. Dali mu i prodlouženou provincii (dvě: Hispánie a celá Libye), kterou spravoval přes legáty a vojska; ročně dostával z pokladnice tisíc talentů.

29

Caesar poslal uchazet se o konzulát a stejně prodloužení provincie. Zpočátku Pompeius mlčel; Marcellus a Lentulus mu překáželi — nenáviděli Caesara zbytečně a přidávali ponížení. Novokomští, které Caesar v Galii osadil, byli zbaveni občanství; konzul Marcellus jednoho z jejich radních, který přišel do Říma, dal zbičovat rozprodávacími pruty a řekl, „aby tyhle „značky“ ukázal Caesarovi, že nemůže být Římanem“.

Caesar po Marcelovi, jak už nechával galské bohatství rozlévat na všechny politiky, Curiona tribuna osvobodil z mnoha dluhů, Paulovi konzulovi dal 1 500 talentů, z nichž ten postavil slavnou „basiliku“ na agoře — místo stavby Fulvie. Pompeius se tedy zalekl soustředění Caesarových sil, otevřeně začal jednat a snažil se jmenovat Caesarovu nástupce; poslal pro vojáky, které mu půjčil. Caesar je poslal zpět, každému dal 250 drachem (asi 25 denárů).

Vojáci po návratu k Pompeiovi mezi lid rozpouštěli nevlídné řeči o Caesarovi, Pompeia marnými nadějemi zahltili: „Caesarovo vojsko po tobě touží, Pompeie; tam co u tebe doma politiku stěží držíš při zdravém rozumu kvůli závisti, tam ta tvoje — Caesarova — vojska jsou ti připravena, jen přejdou do Itálie, hned budou tvá“ — Caesarovi už tak odbývali jeho mnohá vojska, že z strachu před monarchií ho pokládali za podezřelého. Pompeius se tím povznesl, zanedbal vojenskou přípravu — mysleli, že nemá se bát. Jen řečmi a usnesením politicky si Caesara vyhýbal — a Caesar o to nedbal. Vypráví se, že jeden Caesarův centurión stojící před senátem, když slyšel, že senát Caesarovi neprodloužil úřad, poklepal na jílec meče: „Tenhle mu dá prodloužení.“

30

Caesarova nabídka však měla krásný rouch spravedlnosti: aby složil zbraně on, a to samé Pompeius; jako soukromníci se oba podrobí vůli občanů. „Když tomu, kdo zbraně složí, berete moc, a tomu, kdo je drží, moc stvrzujete — jednoho pomlouváte, druhého stavíte tyranem.“ Curio to v lidu přednášel v Caesarově prospěch; dav mu tleskal, házeli věnce jako na atleta. Antonius jako tribun lidu vynesl na

agoru Caesarův dopis a přečetl ho proti vůli konzulů. V senátě pak Scipio, Pompeiův tchán, navrhl: pokud do stanoveného dne Caesar neodloží zbraně, bude prohlášen nepřítelem. Konzulové se ptali, zda souhlasí, aby Pompeius propustil vojáky — řeklo málo; aby Caesar — řeklo skoro všichni. Antonius pak žádal, aby propustili oba — tomu souhlasili všichni. Scipio však tlačil, Lentulus konzul křičel: „Proti lupiči potřebujeme zbraně, ne hlasy." Rozešli se, oblékli smuteční šaty pro rozkol.

31

Pak přišly Caesarovy dopisy — zdály se umírněné: nabízí vzdát se všeho, s dvěma legiemi mu nechat zaalpskou provincii a Illyricum, dokud nenastoupí druhý konzulát. Cicero, zrovna z Kilikie vrátivší se a snažící se o smír, uklidňoval Pompeia; ten ve všem polevil, kromě vojáků. Cicero se snažil přesvědčit Caesarovy přátele, aby přistoupili i na provincie i pouhých 6 000 vojáků. Pompeius se dával, dával. Konzul Lentulus však nedovolil; v senátě potupně vyhnali Antonia a Curiona. Tak sami nejkrásnější záminku Caesarovi vyrobili, kterou vojáky nejvíce rozdráždil: ukazoval slavné muže a úředníky, kteří utekli v otrockém oblečení na najatých vozech. Takto se ze strachu z Říma potají stáhli.

32

U Caesara nebylo víc než 300 jezdců a 5 000 hoplitů; zbytek vojska zůstal za Alpami, poslaní jim ho měli přivést. Viděl, že počátek plánovaných věcí a první útok nepotřebuje velký počet, nýbrž údiv z odvahy a rychlosti; nejsnáz zasáhne a vyvede z míry, pokud přijde dříve než s plnou přípravou. Rozkázal velitelům a centurionům, aby s meči a bez další zbroje obsadili Ariminum, velikou obec Keltiky, pokud možno bez vraždění a vřavy. Hortensiovi odevzdal vojsko.

Sám přes den byl otevřeně vidět — sledoval výcvik gladiátorů, díval se. Krátce před večeří se umyl, přešel do mužského sálu, krátce pobyl s pozvanými k večeři; za soumraku vstal, srdečně se se všemi rozloučil a nařídil jim čekat, že se vrátí. Několika přátelům předem řekl: ne všichni touž cestou, každý jinudy. Sám nasedl na najatý vůz, jel nejdřív jinou cestou, pak zahnul k Ariminu.

Když přišel k řece oddělující zaalpskou Galii od Itálie (Rubikon), přišel k němu rozum — čím blíž byl hrozbě, tím víc. Zpomalil, zastavil, dlouho mlčky uvažoval, mínění se měnilo mnohokrát; s přítomnými přáteli (včetně Pollióna Asinia) dlouho projednával, kolik zel pro všechny lidi způsobí přechod a jak velkou pověst pro budoucí za sebou nechá.

Nakonec s jakýmsi vzrušením, jako by se vzdal rozmyslu a dal se budoucnosti, pronesl obvyklé předmluvy těch, kdo se vrhají do nejistých dobrodružství: **„Alea iacta est — Kostky jsou vrženy.“** A vrhl se k přechodu; dále už jen cvalem, dorazil do Ariminu před úsvitem a obsadil ho. Prý v předchozí noci měl neslušný sen: zdálo se mu, že obcoval s vlastní matkou — nevyslovitelným způsobem.

33

Když bylo zabráno Ariminum, válka jako by se otevřela širokými branami pro celou zem i moře; hranice provincie se spolu s zákony obce rozpustily. Zdálo se, že se ne jen muži a ženy pohybují v panice po Itálii — jako jindy — ale celé obce vstávají a utíkají jedny přes druhé. Řím zaplavovali uprchlíci okolních démů; úředníci je neuměli ovládnout, žádná řeč je nekrotila. Město se málem samo o sobě převrátilo. Opačné vášně a prudká hnutí pohltila každé místo.

Ani ti, kdo se radovali, nezůstali v klidu; se vyděšenými a sklíčenými se v velkém městě přirozeně setkávají a vyvolávají hádky nad budoucím. Pompeia samého rozrušoval každý z jiné strany: jedni za to, že vyvzdělal Caesara proti sobě a nejvyšším úřadům; druzí, že slevil a nabízel vlídné kompromisy, a dovolil Lentulovi urážet.

Favonius mu nadále nařizoval, aby „dupl nohou do země“ — Pompeius totiž před senátem hlasitě tvrdil, že se nemusí ničím zabývat ani starat o válku, protože „jen dupnu — a Itálie bude plná vojsk“. Tehdy mu v množství převyšoval Pompeius Caesara. Nikdo ale Pompeia nenechal řídit se vlastním rozumem; byl vyveden z míry mnoha falešnými zprávami a strachy, jak kdyby už válka doléhala. Dal se strhnout obecným hnutím, dal usnesení, že vidí „zmatek“, opustil obec a nařídil senátu jít za ním. Žádný ze zastánců otčiny a svobody nesměl zůstat.

34

Konzulové tedy prchli, aniž vykonali před odjezdem obvyklé oběti. Prchla většina senátorů, dalo by se říci chaoticky — brali ze svého, co jim přišlo pod ruku, jako kdyby to bylo cizí. Někteří, i předtím pevně stranící Caesarovi, teď v panice šli s proudem. Nejlítostnější byl pohled na obec: při takovém bouřlivém čase jako kdyby kormidelníky odhodili a loď se ponechala nárazu. Útěk pokládali za vlast kvůli Pompeiovi; Řím opouštěli jako „Caesarův tábor". Dokonce Labienus, nejvíce důvěrný Caesarův přítel a legát ve všech keltských válkách, tehdy od Caesara utekl k Pompeiovi. Caesar mu i tak poslal jeho peníze a zavazadla.

Domitiovi, který vedl třicet kohort a držel Corfinium, se Caesar položil táborem. Domitius, zoufalý, požádal svého lékaře, otroka, o jed; vypil ho a čekal smrt. Krátce poté slyšel, že Caesar se k zajatcům chová s obdivuhodnou lidskostí; sám sebe lamentoval a vyčítal si prudkost rozhodnutí. Lékař ho uklidnil: dal mu uspávadlo, ne jed. Domitius se radostně zvedl a šel k Caesarovi; dostal milost a opět utekl k Pompeiovi. Zpráva o tom učinila Řím radostnějším; někteří uprchlíci se vrátili.

35

Caesar přijal Domitiovo vojsko a ostatní, které v obcích Pompeius verboval. Byl již velký a hrozný; jel na Pompeia. Ten útok nepřijal, utekl do Brundísia; nejprve poslal konzuly s vojskem do Dyrrhachia, sám

o něco později při Caesarově příchodu odplul. — Tyhle věci jsou vylíčeny v jeho životopise.

Caesar chtěl hned pronásledovat, ale neměl lodi. Vrátil se do Říma; za šedesát dní byl pánem celé Itálie bez prolévání krve. Nalezl obec klidnější, než čekal; mnoho senátorů tam zůstalo. Promluvil k nim vlídně, demokraticky, vyzval, aby i oni poslali k Pompeiovi muže o dohodu. Nikdo neposlechl — buď ze strachu z Pompeia, kterého opustili, nebo si mysleli, že Caesar to nemyslí vážně a používá krásná slova.

Tribun Metellus mu bránil brát peníze z pokladnice, poukazoval na zákony. Caesar odpověděl: „Zbraně a zákony mají každý svou dobu. Jestli se ti to nelíbí, teď jdi z cesty: válka nepotřebuje volnost projevu. Až po smíru odložím zbraně, budeš mluvit k lidu — a to“, dodal, „již od svých práv ustupuji; moje jsi ty i všichni, které jsem z povstalců proti mně zajal.“ Když to řekl, šel ke dveřím pokladnice; klíče nebyly, nechal přivést kováře a dal je rozsekat. Metellus se znovu ohradil, někteří ho chválili; Caesar mu vyhrožoval smrtí, pokud neustane: „A tohle, mládenče, přesně víš, že jsem těžší říci než udělat.“ To slovo Metella přimělo odejít; všechno pak šlo rychle a snadno v Caesarově prospěch.

36

Caesar táhl nejdřív do Hispánie — rozhodl se vyhnat Pompeiovy legáty Afrania a Varrona, podmanit si tamní síly a provincie; teprve pak jet na Pompeia, aby neměl v zádech nepřátele. Mnohokrát se v nástrahách sám vystavil nebezpečí, vojsko trpělo hladem, ale neustoupil, dokud nepřinutil nepřátele k podrobení. Velitelé utekli k Pompeiovi.

37

Po návratu do Říma Piso tchán Caesara pobízel vyslat posly k Pompeiovi smluvit mír; Isauricus proti tomu bránil, aby Caesarovi vyhověl. Caesar zvolen diktátorem senátem: vrátil vyhnance, synům obětí Sullovy éry vrátil občanská práva, dlužníkům ulevil z úroků. Takových několik politik se dotkl, ne mnoho; po jedenácti dnech se vzdal diktatury, jmenoval sebe a Servilia Isaurica konzuly, vrátil se k válce.

Ostatní vojska nechal cestou; vzal 600 vybraných jezdců a pět legií, uprostřed zimy, v lednu (který Athéňanům odpovídá měsíci Poseideónu), odplul přes Jónské moře, dobyl Oricus a Apollonii; lodi poslal zpět do Brundísia pro ty, kdo zůstali vzadu. Těm z vojáků, kteří tam dosud byli, se zdáli obtíže Caesarovy: „Kam nás ten muž ještě povede? Zacházet s námi jako nehynoucími a bezduchými! Železo přestane zasahovat; i štít má míru v tolikaletém opotřebování. Nehledí Caesar k našim ranám, i když musí uznávat, že jsme smrtelní? Zimní bouře a časy větrů v moři ani bůh nemůže zdolat; a on to zkouší, jako kdyby neprchal, ale pronásledoval nepřátele.“ Takto si stěžovali a pomalu pochodovali do Brundisia.

Když zjistili, že Caesar už vyplul, hned se vrhli do opačné nálady: vyčítali si, že jsou „zrádci velitele“; nadávali svým velitelům, že nepopohnali pochod. Seděli na pobřeží a dívali se přes moře na Épeiros po lodích, které měly je odvézt za ním.

38

V Apollónii Caesar neměl dostatečné síly a opoždění oněch z Brundísia ho rozčilovalo; vymyslel odvážný plán: tajně se nalodil na dvanáctivesličku a chtěl se dostat zpátky do Brundísia, i když moře hlídala obrovská nepřátelská flotila. V noci v otrockém oděvu nastoupil na loď, lehl si jako bezvýznamný cestující a čekal.

Řeka Aous nesla loď k moři. Jak kořistní ranní vítr, který ustavoval klid u ústí a zahnal vlnu, byl v noci přemožen velkým větrem od moře, řeka se rozdivila, náporová vlna moře do ní bila; loď těžko ovladatelná, kormidelník nařídil obrátit se zpět. Caesar se tedy odhalil, chytil kormidelníka za ruku a řekl: „Jdi, odvahu, nic se neboj: vezeš Caesara a Caesarovu Štěstěnu plující s tebou." Námořníci na zimu zapomněli, pevně se opřeli do vesel; nepodařilo se — moře je zalilo. Caesar s odporem souhlasil otočit. Vrátil se; vojáci k němu v početí chodili, vyčítali mu, trápili se, že nespoléhá na ně samotné, aby zvítězil, nýbrž se vystavuje nebezpečí pro nepřítomné, jako by nevěřil přítomným.

39

Pak Antonius z Brundísia dovezl vojska. Caesar nabyl odvahy a vyzýval Pompeia, který seděl v dobrém postavení s dostatkem zásob z moře a souše. Caesar měl ze začátku málo; později ho tak tížil hlad, že vojáci vykopávali jakousi kořínek, mísili s mlékem a jedli ho. Jednou z toho udělali chleby, zaútočili na předsunuté stráže Pompeia a hodili je dovnitř: „Dokud země takovou kořínku rodí, nepřestaneme Pompeia ob-

léhat.“ Pompeius nechtěl chleba ani slova pouštět k své většině: vojáci klesali duchem, divokost a necitlivost nepřátel je děsila jako šelmy.

U Pompeiových opevnění byly stále různé lokální střety; Caesar vyhrával ve všech, kromě jednoho: v němž utrpěl velkou porážku a málem ztratil tábor. Pompeius útočil, nikdo nestál, příkopy byly plné mrtvol; prchali na valy a stavby, byli pobíjeni. Caesar se postavil proti prchajícím a snažil se je zastavit; nedařilo se — ti, kdo nesli odznaky, je odhazovali; nepřátelé jich zajali 32. Caesar sám málem padl. Chytil jednoho velkého, silného prchajícího vojáka za ruku a nařídil mu zůstat a čelit nepřátelům. Ten, v panice, zdvihl meč, aby ho setnul; Caesarův zbrojnoš ho předběhl a sťal mu paži.

Caesar byl tak zoufalý, že (když Pompeius z opatrnosti nebo štěstěny neuzavřel věc velkým činem, nýbrž zahnal poražené do tábora a stáhl se) řekl přátelům: „Dnes mohlo být vítězství u nepřátel, kdyby měli vítěze.“ Pak šel do stanu, lehl si a tu noc strávil nejtrudnější v bezvýchodných úvahách: zle velel, přestože mu byla po ruce velká země a bohaté makedonské a thesalské obce — zůstal u moře, nepřátelé vládli moři, byl obléhán nedostatkem místo zbraněmi. Takto zoufalý rozhodl: zvedl vojsko a šel na Scipiona do Makedonie. Buď Pompeia přitáhne tam, kde nebude tak snadno zásobován z moře, nebo se zbaví Scipiona o samotě.

40

To Pompeiovo vojsko a jeho velitele povzbudilo: pokládali Caesara za poraženého a prchajícího, chtěli ho dohnat. Pompeius sám byl opatrný, nechtěl riskovat velkou bitvu; byl výborně připravován na dlouho-

trvající čas a chtěl tím opotřebovat sílu nepřátel, kterých bylo nejbojovnější jádro ověřeno v boji, ale v pochodech a utahaným zdmi už staré ve zbrani, těla už nestačila stejně. Mluvilo se o jakési nákaze mezi Caesarovými muži; peněz neměl, zásoby nebyly bohaté — v krátkém čase se zdálo, že se sám rozpadne.

41

Proto Pompeia, který nechtěl bojovat, chválil jen Cato — ze šetrnosti vůči občanům: viděl padlé v Pompeiově bitvě (tisíc nepřátel, většinou spolu občanů), zakryl si tvář a odešel v slzách. Ostatní všichni Pompeia haněli, že se bitvě vyhýbá, a nazývali ho Agamemnonem a „králem králů“ — nechce prý vzdát jedinovládu. Favonius s Catonovou otevřeností zuřil, že toho roku nebude mít fíky z Tusculanu kvůli Pompeiově ctižádosti. Afranius (čerstvě z Hispánie, kde špatně velel, obviňovaný, že za peníze zradil vojsko) se ptal, proč nebojují proti „obchodníkovi“, který od něho provincie koupil.

Z toho všeho hnán proti své vůli Pompeius vyrazil za Caesarem. Caesar se vedl obtížně — nikdo mu neposkytoval tržiště, všichni pohrdali po nedávné porážce. Když dobyl Gomfy, thesalskou obec, nejenom vojsko nakrmil, ale i jeho nemoc nenadále zahnal. V nálezu bohatém vína se vojáci opili, pak komosem a bakchickou extází po cestě — opilost je převedla do jiného tělesného stavu a nemoc překonala.

42

Když oba vstoupili do Pharsalie a utábořili se, Pompeius se opět vracel k původnímu úmyslu — ještě k tomu měl zlé přízraky a ve snu viděl, jak ho římský lid v divadle tleská. Jeho okolí však bylo odvahou plné, vítězství předjímali v mysli, soupeřili o Caesarovo velekněžství: Domitius, Spinther a Scipio. Mnozí posílali do Říma, aby jim najali domy vhodné pro konzuly a praetory — ihned po válce chtěli nastoupit úřady. Nejvíc hrdili jezdci: 7 000 proti 1 000 Caesarovým, nápadně nablýskaní zbraněmi a koňmi, s krásnými těly. Počet pěších nebyl zdaleka vyrovnaný: 45 000 proti 22 000.

43

Caesar svolal vojáky, oznámil jim: dvě legie pod Corninem jsou blízko; patnáct kohort s Calenem je u Megary a Athén. Zeptal se, chtějí-li počkat, nebo zariskovat teď. Křičeli: „Nečekáme! Rychle!“ Při obětech za očistu vojska mu věštec řekl, že do tří dní dojde k rozhodnutí bitvou. Caesar: „A o výsledku jsou nějaká znamení?“ Věštec: „Lépe si odpovíš sám. Bohové hlásí velikou proměnu k opaku dosavadního; takže pokud se máš dobře, čekej horší osud; pokud se máš špatně, lepší.“

Noc před bitvou kolem půlnoci se objevila pochodeň nebeského ohně; prošla nad Caesarovým táborem, planoucí, zdálo se, že padá do Pompeiova. Při ranní stráži bylo slyšet paniku v nepřátelském táboře. Caesar nečekal, že bitva bude ten den; chystal přesun k Skotusse.

44

Když už byly stany složeny, průzkumníci přijeli oznámit, že nepřátelé táhnou k bitvě. Caesar se zaradoval, pomodlil k bohům a seřadil falangu v troji; středu velel Domitius Calvinus, křídla Antonius vlevo, Caesar sám vpravo (chtěl bojovat s desátou legií).

Vida nepřátelské jezdce šikující se proti němu, polekán jejich počtem a leskem, nenápadně vybral z zadní linie šest kohort a postavil je za pravým křídlem s pokynem, co dělat, až přijde jezdecký útok. Pompeius sám velel na pravém křídle, vlevo Domitius, uprostřed tchán Scipio. Všichni jezdci se nakupili na levém křídle Pompeiově, aby obklopili pravé Caesarovo křídlo a slavnou porážku způsobili u samotného velitele: žádná hloubka těžké pěchoty neodolá tolika jezdcům najednou.

Když měli oba velitelé dát signál, Pompeius nařídil pěchotě stát na místě v obraně, pevně, čekat na nepřátelský útok, dokud nebudou v dostřelu kopí. Caesar říká, že toto Pompeius chybil — nevěděl, že při prvním srážce v běhu a náporu je síla úderu největší a hněv ze všech stran rozdmychaný. Sám se chystal uvést falangu v pohyb, předstoupil, uviděl jednoho z centurionů, muže věrného a zkušeného — Gaia Krassinia — jak povzbuzuje své a vyzývá je k závodu. Caesar ho oslovil jménem: „Co doufáš, Krassinie, a jakou máš odvahu?“ Krassinius natáhl pravici a hlasitě: „Zvítězíme skvěle, Caesare — a mě dnes buď živého, nebo mrtvého pochválíš.“ To řekl, první vrazil do nepřátel během, strhl s sebou 120 vojáků. Prolomil první řadu, pokračoval dál a bil; byl zasažen mečem ústy — hrot vyšel za uchem.

45

Když se pěchoty srazily, Pompeiovi jezdci z křídla slavnostně vyrazili obklíčit pravé Caesarovo křídlo. Dřív než zasáhli, vyběhly ty šest kohort, které Caesar předem zařadil. Nemetali kopí jako obvykle, ani netrefovali stehna a holeně nepřátel — mířili obličejům, bodali do tváří, jak je Caesar poučil: očekával, že vojáci málo zkušení v boji, mladí a dlouhovlasí, hrdí na krásu, se budou těchto ran bát a nevydrží — ze strachu z nebezpečí v daném okamžiku a studu později. Tak se stalo. Nevydrželi — nemohli snášet pohled oceli u očí, otáčeli se, zakrývali si tvář. Nakonec se v panice obrátili na útek, a tím vše pokazili. Vítězové hned obklíčili pěchotu Pompeiovu z boku a zabíjeli ji ze zadu.

Když Pompeius uviděl, že jeho jezdci se rozprchli, nebyl už on sám; nepamatoval se, že je Pompeius Veliký; jako muž ve stavu, kdy ho bůh zranil v mysli, odešel beze slov do stanu a seděl, čekal na konec. Teprve když se celý tábor zhroutil a nepřátelé pronikli do valu, Pompeius jakoby přišel k sobě a vyřkl prý tuto jedinou větu: „Tak oni až do tábora?“ Odhodil generálský šat, oblékl si šat vhodný pro útěk a zmizel. — Jeho další osud a smrt v Egyptě líčíme v jeho životopise.

46

Caesar vstoupil do Pompeiova tábora, viděl padlé i ty, kteří ještě byli pobíjeni, a zasténal: „To chtěli — toho mě přinutili: aby Gaius Caesar, který vyhrál největší války, byl odsouzen, pokud bych pustil vojska.“

(Polion Asinius uvádí, že tyto věty Caesar řekl latinsky, ale sám je zapsal řecky.) Padlých bylo zabito většinou služebníci, při útoku na tábor; vojáků ne víc než šest tisíc. Zajaté zařadil Caesar z větší části do svých legií; mnohým vznešeným dal amnestii — mezi nimi i Brutovi, který ho pak zabil. Prý když se Brutus v bitvě ztratil, Caesar o něj úzkostlivě dbal; když ho uviděli naživu, radoval se.

47

Mnoho znamení Vítězství bylo zaznamenáno; nejnápadnější u Tralles: v chrámu Vítězství stála socha Caesarova; místo bylo pevně v tvrdém kameni, přesto se u paty sochy objevila palma, která tam vyrostla. V Patavii Gaius Cornelius, muž proslulý věštectvím, soukromník Livia dějepisce: toho dne seděl pozorovat ptáky; nejprve, jak uvádí Livius, oznámil chvíli bitvy a řekl přítomným: „Právě se to děje, muži se střetli.“ Pak zase hleděl, pozoroval znamení, vyskočil s nadšením: „Vítězíš, Caesare!“ Přítomní žasli; sňal si věnec a přisahal, že si ho nenasadí, dokud věc nebude potvrzena. Livius se za to zaručuje.

48

Caesar v odměnu udělil Thesalům svobodu a šel za Pompeiem. Dotkl se Asie, Knidským udělil svobodu k vůli Theopompovi, který sepsal

báje; všem obyvatelům Asie slevil třetinu daní. Do Alexandrie se dostal po Pompeiově smrti; odvrátil hlavu, když mu Theodotos nabídl Pompeiovu hlavu, přijal však jeho pečetní prsten a plakal. Všechny přátele Pompeiovy, kteří se v Egyptě toulali a byli zajati králem, zahrnul laskavostí a získal je. Přátelům do Říma psal: „Z vítězství mám největší a nejsladší to, že vždy zachraňuju některé z občanů, kteří proti mně bojovali."

O místní válce někteří říkají: nebyla nutná, ale pro lásku k Kleopatře Caesarovi nepřinesla slávu a byla nebezpečná. Jiní vinu dávají královským — zvláště eunuchu Potheinovi, který, mocný u krále, Pompeia zavraždil a Kleopatru vyhnal; teď potají strojil úklad proti Caesarovi. Od té doby prý Caesar nocoval při pitkách, aby se chránil. Potheinos otevřeně mluvil urážlivě: vojákům dával nejhorší starý obilí, nechal je snášet; při hostinách používal dřevěné a hliněné nádobí, prohlašoval, že všechno zlaté a stříbrné má Caesar jako dluh. Současný král (Ptolemaios XIII.), jehož otec dlužil Caesarovi 17,5 milionů drachem, odpustil Caesar dětem částečně; chtěl pak 10 milionů na výživu vojska.

Potheinos ho posílal pryč: „Odejdi teď a staraj se o velké věci; později s pochvalou dostaneš splátku." Caesar: „Egypťanských rádců nejméně potřebuji." Tajně si poslal pro Kleopatru.

49

Kleopatra vzala jediného z přátel — sicilského Apollodora, nasedla do malého člunku a přistála u paláce za soumraku. Protože by jinak nemohla projít tajně, vlezla do pytle na postel, Apollodoros ji svázal řemenem a vnesl dveřmi k Caesarovi. Caesar byl prý tímto Kleopatři-

ným kouskem první zajat — pěkně odvážná a drzá se mu zdála; podlehl jejímu půvabu rozmluvy a smířil ji s bratrem jako společnou vládkyni.

Při hostině na smíření Caesarův holič, nejbázlivější ze všech lidí, který však vše vysledoval poslouchavýma ušima, zjistil, že proti Caesarovi plánují úklad vojevůdce Achillás a eunuch Potheinos. Caesar nachytal, obsadil hostinu stráží, Potheina zabil. Achillás utekl k vojsku a Caesarovi obstaral těžkou válku, protože Caesar s málo muži bránil se velkému městu i obraně. V ní se mu nejdřív zavřely vodovody — kanály nepřátelé zazdili. Potom byl obklíčený na flotile, musil ohněm odrazit nebezpečí — oheň se rozšířil a strávil velkou knihovnu ze dok. Třetí nebezpečí: v bitvě u Faru skočil ze mola do malé lodi, aby pomohl bojovníkům. Lodě ho z různých stran napadly; vrhl se do moře, těžko a málem doplaval. Prý nesl mnoho papírů; neopustil je — zasažen a potápějící se, zvedal je nad hladinu druhou rukou, zatímco plaval. Lodka se potopila. Nakonec, když se král přidal k nepřátelům, Caesar zaútočil, zvítězil, mnoho padlo i sám král zmizel. Kleopatru nechal jako královnu Egypta — brzy mu porodila syna, kterého Alexandrijci zvali Caesarion. Pak Caesar táhl do Sýrie.

50

Odtud, procházejíc Asií, se dozvěděl, že Domitia porazil Farnakés, syn Mithridatův, a Domitius s pár muži utekl z Pontu; Farnakés nenásytně užíval vítězství: držel Bithynii a Kappadokii, chystal se na malou Arménii, všechny tamní krále a tetrarchy vyháněl.

Caesar s třemi legiemi na něj okamžitě vytáhl. U obce Zela svedl velkou bitvu, zahnal Farnaka z Pontu, celou armádu zahladil. Rychlost a prudkost té bitvy oznámil příteli Amantiovi v Římě třemi slovy: **„Veni, vidi, vici — přišel jsem, viděl jsem, zvítězil jsem.“** Latinsky mají tato slova stejnou koncovku — slabičný rýmový klenot stručnosti.

51

Caesar přešel do Itálie a šel do Říma. Rok, pro který byl jmenován diktátorem podruhé, končil (předtím diktatura nebývala roční). Pro příští rok byl zvolen konzulem. Vyčítali mu, že když se vojáci vzbouřili a zabili dva muže praetorského postavení (Cosconia a Galbu), on je potrestal jen tolik, že je nazval „občany“ místo „vojáky“, a každému dal 1 000 drachem a půdu v Itálii.

Měl i další výčitky: Dolabellova zuřivost, Amantiova lakota, opilý Antonius, Corfinius přestavující Pompeiův dům jako nedostatečný. To Římany pobuřovalo. Caesar si byl vědom, ale musel pro svůj politický projekt tyhle služebníky používat.

52

Po bitvě u Pharsalu Cato a Scipio utekli do Libye; král Juba jim pomáhal a shromáždili významné síly. Caesar se rozhodl na ně táhnout.

V zimním slunovratu přešel na Sicílii; chtěl odseknout nadějím velitelů o pomalu a tahání, postavil svůj stan přímo u pobřeží. Jak se zdvihl vítr, nalodil se se třemi tisíci pěších a málo jezdci. Vyložil je nenápadně, znovu vyplul (bál se o větší síly). Setkal se s nimi na moři a všechny přivedl do tábora.

Dozvěděl se, že nepřátele povzbuzuje jakási starodávná věštba: v Libyi vždy musí zvítězit rod Scipionů. Zda si tím Caesar v žertu z nepřátelského velitele dělá legraci, nebo oznovu věří, těžko říci: ale měl u sebe muže jménem Scipio Sallustius z libyjského rodu Scipionů; toho stavěl v bitvách jako „velitele“, protože byl nucen při nouzi často na nepřátele útočit a bojovat.

Nebylo totiž dost zrna pro muže ani píce pro dobytek; vojáci se museli živit kořínky mořských řas, které promývali od soli a mísili s trochou pleveli jako chuťovou přísadou pro koně. Numídané se objevovali v hojnosti a rychlosti, drželi krajinu. Jednou, když Caesarovi jezdci odpočívali (Libyjec jim předváděl tanec a jednoduchou hru na flétnu; mládenci drželi koně a seděli pobaveni), nepřátelé zezadu udeřili, zabili některé a s těmi, kdo prchli, vrazili do tábora. Kdyby Caesar sám s Polliónem Asiniem nevyrazili z valu, válka by skončila. Jindy v bitvě ztráceli; Caesar prý uchopil orlonoše za krk, otočil ho a řekl: „Tamhle jsou nepřátelé.“

53

Scipio těmito úspěchy povznesen se rozhodl bitvu určit. Afranius a Juba tábořili zvlášť kousek od sebe; Scipio stavěl u obce Thapsos nad jezerem pevný tábor jako východisko a útočiště k boji. Caesar prošel

neskutečnou rychlostí lesnatými nepřístupnými místy, obklopil některé, čelně napadl ostatní. Vyhnal je a využíval okamžiku i Štěstěny: na první útok vzal Afraniův tábor, na první útok plenil Numiďanův tábor, když Juba utekl. V menší části jediného dne byl pánem tří táborů; 50 000 nepřátel pobil, sám ztratil ani ne 50.

Někteří uvádějí, že Caesar v boji nebyl: zasáhla ho obvyklá nemoc, když formoval šik. Hned, než se bezbranný ztratil, byl dopraven do blízké věže, kde v klidu strávil záchvat. Z uprchlých konzulárních a praetorských mužů někteří se zabili při zajetí, mnohé Caesar po zajetí popravil.

54

Catona chtěl zajmout živého, spěchal do Utiky, kam Cato opustil obec a bitvy se nezúčastnil. Když se dozvěděl, že se zabil, zjevně se zasmušil; v jakém pocitu, zůstává nejasné. Řekl: „Catone, závidím ti smrt — protože i ty jsi mi záviděl mou záchranu.“ Pozdější Caesarova spis proti Catonovi není známkou jemné smířlivosti: vždyť nemohl ušetřit živého, když vylil tolik hněvu na mrtvého. — Jeho shovívavost k Ciceronovi, Brutovi a tisícům bojovníků svědčí však o opaku: ta kniha nevznikla z nenávisti, nýbrž z politické ctižádosti. Cicero totiž složil chvalozpěv na Catona (nazval ho „Cato“); mnoho se o něj zajímalo, protože nejslavnější řečník si vzal nejkrásnější téma. Caesarovi to vadilo, pokládal to za pomluvu na sebe. Napsal mnoho obvinění proti Catonovi — kniha se jmenuje „Anti-Cato“. Oba spisy mají mnoho čtenářů, kvůli Caesarovi a Catonovi.

55

Po návratu z Libye do Říma se Caesar u lidu nejprve chlubil vítězstvím: získal takovou zem, že ročně bude veřejnému do pokladnice dávat 200 000 attických medimnů obilí a 3 miliony liber oleje. Pak slavil triumfy: egyptský, pontský, libyjský — ne nad Scipionem, ale „nad Jubou". Juba (syn krále, ještě docela malé dítě) byl v triumfu předváděn — nejšťastnější ze zajetí: z barbarského Numiďana se stal jedním z nejčtenějších řeckých dějepisců. Po triumfech dával vojákům veliké dary, lid hostil hostinami a hrami: najednou hostil 22 000 trikliniů; dal gladiátorské a námořní hry na památku své dcery Julie, dávno zemřelé.

Při pak následném censu místo dřívějších 320 000 (snad myšleno obyvatel Říma) bylo zjištěno jen 150 000. Takové škody napáchal občanský rozkol a tolik lidí ztratila obec — ne počítaje v to neštěstí ostatní Itálie a provincií.

56

Pak byl Caesar jmenován konzulem počtvrté a táhl do Hispánie proti Pompeiovým synům, kteří byli ještě mladí, ale shromáždili obdivuhodné vojsko a prokázali vlohy k velení — až Caesarovi připravili nejvyšší nebezpečí.

Velká bitva byla u obce Munda. Caesar, vida své lidi tlačené a zle vzdorující, křičel procházeje mezi řadami: „Nestydíte se dát mě do ru-

kou těmto klukům?“ S velikým úsilím zatlačil nepřátele; 30 000 jich zahynulo, Caesar ztratil tisíc svých nejlepších. Po bitvě řekl přátelům: „Mnohokrát jsem bojoval o vítězství, teď poprvé o život.“ Vítězství padlo na den Dionýsií, kdy prý Pompeius Veliký kdysi vyrazil do války — po čtyřech letech. Mladší Pompeiův syn utekl, staršího hlavu po pár dnech přinesl Didius.

To byla poslední Caesarova válka. Triumf za ni Římany víc trápil než cokoli jiného: ne nad cizími veliteli nebo barbarskými králi, nýbrž nad potomky nejlepšího z Římanů (Pompeia), celý rod zahlazen — vítězství nad neštěstími vlasti vystavovat na odiv se nesluší. Předtím neposílal ani zprávu, ani dopis o vítězství v občanských válkách a odstrkoval slávu „ze studu“ — teď triumfoval.

57

Nicméně obec, poražená osudem toho muže, přijala uzdu; občanské války pokládala jedinovládu za „oddech“. Jmenovali ho diktátorem doživotně — otevřená tyranida, protože k nezodpovědnosti diktatury přidali trvalost. První pocty mu v senátě napsal Cicero: byly jaksi lidské. Jiní dodávali přemrštěné věci, soupeřili spolu, až i nejmírnějším lidem Caesara zprotivili — s mysli, že jeho nejcitelnější „pochlebovatelé“ k zároveň jeho nepřátelům pomáhají: tak získají co nejvíce záminek proti němu, aby mohli obvinění klást co nejtíživější. Jinak byl Caesar, poté co skončily občanské války, bez výtky. I svatyni Milosti (Clementia) mu právem postavili na památku jeho mírnosti. Mnohé propustil, kteří proti němu bojovali; některým dal úřady a pocty — jako Brutovi a Cassiovi, oba praetory. Pompeiovy sochy, které byly svrženy,

dal zpět postavit; Cicero prohlásil: „Postavením Pompeiových soch si Caesar zajistil své vlastní.“

Když mu přátelé radili tělesnou stráž, odmítl: „Lepší zemřít jednou, než trpět neustálým očekáváním.“ Dobrou vůli občanů získával hostinami a dávkami zrní; vojákům kolonie — nejnápadněji Karthágo a Korint. Ironie: týž rok tyto obce byly obě dobyty a obnoveny.

58

Mocným předem sliboval konzuláty a praetury; jiné těšil pravomocemi a poctami; všem dával naději — uchrazoval si vládu dobrovolných. Když konzul Maximus zemřel, Caesar jmenoval na zbývající jediný den konzula Caninia Rebila. Cicero (když ho mnozí šli vítat a provázet): „Pospěšme — ať nám ten muž neuteče z úřadu dřív.“

Jeho přirozená velkolepost a ctižádost z mnoha úspěchů neobracely k požitku z vykonaného; naopak byla to palivo a odvahou mu rodily nové, větší plány a touhu po nové slávě — jako kdyby dosavadní měl za vypotřebovanou. Chystal se táhnout proti Parthům; po jejich podmanění přes Hyrkánii, kolem Kaspického moře a Kavkazu obejít Pontos, vpadnout do Skythie, procházet pak Německo a přes Keltskou se vrátit do Itálie — spojit tak kruh říše oceánem ze všech stran. Mezitím chtěl rozkopnout Korinthskou šíji (Aniena pověřil), přeložit Tiber hlubokým kanálem, aby ho obešla od Říma k Cirkeiím a vlila se do moře u Tarraciny — pro bezpečí a snadnost obchodu; vysušit pomptinské a setijské močály a udělat z nich úrodnou pláň pro desetitisíce lidí; nejbližší moře ohradit hrázemi, vyčistit skryté nebezpečné přístavy ostijského

pobřeží a vybudovat tam hojné bezpečné kotviště. Takové věci se připravovaly.

59

Uspořádání kalendáře a oprava nepravidelností času jím elegantně propracovaná a dokončená přineslo půvabnou užitečnost. Nejen dávno Římané trpěli zmatkem měsíců proti slunečnímu roku, takže se oběti a slavnosti zvolna posouvaly do opačných ročních období; i tehdy ještě většina to vůbec nepočítala. Kněží jediní znali čas; náhle, aniž by to kdo tušil, přidávali vložený měsíc, zvaný „Mercedonius“. Numa prý to první zavedl — jako nedostatečnou opravu nepřesnosti návratů (jak jsem psal v jeho životopise).

Caesar zadal problém nejlepším filosofům a matematikům; z stávajících metod sestavil vlastní, přesnější opravu; Římané ji používají dodnes a méně se v nepravidelnostech mýlí. Ale i to závistníkům a odpůrcům jeho moci poskytlo záminku. Cicero: někdo řekl „zítra vyjde Lyra,“ Cicero: „Ano — podle výnosu.“ (Jako kdyby i to lidé přijímali z nutnosti.)

60

Nejvíce zjevnou a smrtelnou nenávist k Caesarovi probudila touha po království. Pro většinu to byla první příčina, pro skryté dávno vhodná záminka. Ti, kdo pro Caesara tu čest usilovali, dokonce rozhýbali ten důvod: podle sibylských knih prý jsou Parthové dobyvatelní pro Římany, kteří proti nim táhnou s králem; jinak nedobyvatelní.

Když Caesar sestupoval z Alby do města, odvážili se ho pozdravit „králem“; dav se zarmoutil. Caesar se ohradil: „Nejmenuji se králem, ale Caesarem.“ Všichni mlčeli; Caesar šel dál bez radosti a bez vlídnosti.

V senátě mu odhlasovali nějaké přemrštěné pocty; seděl právě nad rostry. Když přišli konzulové, praetoři a celý senát, nevstal; jednal s nimi jako se soukromníky. Odpověděl, že si zasluhují spíš zmenšení poct než rozšíření. To rozmrzelo nejen senát, ale i lid: senát byl obcí ponížen. V hlubokém sklíčení odešli ti, kdo odejít směli. Caesar se vzpamatoval, šel hned domů, strhl si plášť z krku a volal přátele: „Jsem připraven, komu libo, vystavit hrdlo!“ Pak se omlouval nemocí: „Kdo trpí tím, čím já, nedokáže klidně stát a mluvit k davu — kolísá a jeho pozornost se zavírá v závrati.“ Ale to nebyla pravda; chtěl prý vstát, ale Cornelius Balbus, pochlebovač, ho zadržel: „Nepamatuješ, že jsi Caesar? Nepožadáš, aby ti sloužili jako nadřazenému?“

61

K těmto urážkám přibyla urážka tribunů. Byla slavnost Lupercalií; mnoho autorů píše, že je to prastarý zvyk pastýřů, souvisí s arkad-

ským Lykaia. Z urozených mladíků a úředníků mnozí běží po městě nazí a bijí každého, kdo přijde, kožichy do smíchu a ze hry; mnohé ženy úředníků se před nimi náhodně stavějí a nastavují ruce bití, protože věří, že těhotným to zajišťuje snadný porod a neplodným plodnost.

Caesar se díval seděl v triumfálním oděvu na zlatém sedátku na rostrech. Mezi běžícími byl Antonius (byl totiž konzul). Když vběhl na forum a lid se rozdělil, přinesl diadém zdobený vavřínovým věncem a nabídl ho Caesarovi. Potlesk byl malý, nikoli jasný — předem připravený. Caesar ho odmítl: celý lid zatleskal. Nabídli znovu — tleskal málokdo; Caesar odmítl zase — potleskalo všichni. Když se tak zkouška obrátila, Caesar vstal a nařídil, aby se věnec přenesl na Kapitol. Pak byly viděny jeho sochy s královskými diadémy. Dva tribuni Flavius a Marullus přišli, strhli je a první ty, kdo nazvali Caesara králem, odvedli do vězení. Lid je následoval s potleskem a nazýval je „Brutové" — Brutus totiž svrhl královskou dynastii a vládu předal senátu a lidu. Caesar se rozzlobil, zbavil Marulla a jeho úřadu; v obžalobě je zároveň urážel a lid vyčítal — nazval ty muže „Brutové a Kymajové" (Kymajové = hlupáci podle místní pověsti).

62

Lid se obrátil k Marku Brutovi. Otcem byl potomkem onoho Bruta; matkou z rodu Serviliů, jiné slavné rodiny; byl švagrem a synovcem Catona. Z vlastní vůle by se k svržení jedinovlády Brutus nevydal — tlumily ho Caesarovy pocty a milosti: Caesar ho nejenom zachránil v Pharsalu z Pompeiova útěku, nejen zachránil mnohé jeho přátele na

jeho prosbu, ale měl u něho velkou důvěru. Dostal nejslavnější praeturu té doby, chystal se být konzulem za čtyři roky — proti kandidujícímu Cassiovi dostal přednost. Caesar prý řekl: „Spravedlivěji mluví Cassius, ale Bruta nemohu přejít."

Když někdo Bruta pomlouval při konspiraci, Caesar nedal na to: dotkl se rukou své kůže a řekl pomlouvačům: „Toto kůže počká na Bruta" — jako kdyby byl pro svou ctnost hoden vlády, nikoli nevděčný a špatný kvůli vládě.

Ti, kdo si přáli změnu, hleděli jen na něho; neodvažovali se s ním mluvit, ale v noci mu zasypávali řečniště a sedátko, kde jako praetor úřadoval, nápisy: „Spíš, Brute," a „Nejsi Brutus." Cassius to tušil a tiše ho popoháněl ještě víc, protože měl sám osobní nenávist k Caesarovi (popsáno v Brutově životopise).

Caesar měl i Cassia v podezření: řekl prý někdy přátelům: „Co podle vás chce Cassius? Mně se moc nelíbí, že je tak bledý." Jindy, když o Antoniovi a Dolabellovi říkali, že se chystají k převratu: „Těchhle tlustých a dlouhovlasých se nebojím; spíš těch bledých a hubených" — myslel Cassia a Bruta.

63

Osud není tolik nečekaný jako nechránitelný. I znamení se objevila: nebeské záblesky, hluky v noci, pusté ptáky padající na agoru — snad nic z toho při takovém osudu zvláštního nestojí za zmínku. Filosof Strabón uvádí: mnoho ohnivých mužů bylo vidět; otrokovi vojáka z ruky vyšlehly plameny a zdálo se, že hoří — když přestalo, nic mu nebylo. Při Caesarově oběti bylo zjištěno, že srdce obětního zvířete

chybí: hrozné znamení. V přírodě totiž nemůže vzniknout tvor bez srdce.

Vypráví se, že věštec Caesarovi oznámil, aby se v březnu v „Idách“ hodně střežil. Když ten den nastal, Caesar šel do senátu, pozdravil věštce a žertem: „Idy březnové přišly.“ Věštec klidně odpověděl: „Ano, přišly, ale neskončily.“

Den předtím Marcus Lepidus ho hostil u sebe. Caesar právě při psaní dopisu — lehký — upadla rozmluva, který ze smrtí je nejlepší; Caesar všechny předběhl voláním: „Ta nečekaná.“

Pak spal u své manželky. Všechny dveře a okna najednou otevřeny — probuzen hlukem a svitem měsíce — všiml si, že Kalpurnia spí hluboce, ale vydává nezřetelné zvuky a stony ze sna: zdálo se jí prý, že drží ho zabitého v náručí a pláče. Jiní říkají, že to vidění nebylo o něm, nýbrž o ozdobě svatyně na jeho domě (dekret senátu dal Caesarovu domu zbudovat „ozdobní štít“ pro posvátnost); ten štít Kalpurnii zdálo, že se zřítil. Ráno Kalpurnia prosila Caesara, pokud možno, aby nevyšel; odložit senát; pokud nedbá jejích snů, aby věcí věštectví přezkoumal budoucnost.

Caesarovi také přišlo nějaké podezření a strach. Předtím nevyčítal Kalpurnii pověrčivou „žskou slabost“; teď viděl, jak je rozrušená. Když věštci po mnoha obětech řekli, že obětní znamení jsou zlá, rozhodl se poslat Antonia odvolat senát.

64

V tu chvíli Decimus Brutus přezdívaný Albinus — Caesarovi důvěryhodný tak, že ho ustanovil druhým dědicem; ale ke spiknutí přidružen

— se bál, aby, pokud Caesar ten den odloží, věc nevyšla najevo. Posmíval se věštcům a káral Caesara: „Nabízíš senátu, který už jen čeká na tvůj příchod, záminky k pomluvě; všichni byli už jednohlasí hlasovat, abys byl prohlášen králem mimoitalských provincií a mohl nosit diadém, když vyjdeš jinam; a teď jim má někdo říci, že se mají rozejít a vrátit, až Kalpurnie bude mít lepší sny? Jaké řeči o tobě budou tvoji nepřátelé? A kdo z přátel bude trpět, aby jim říkali, že to není otroctví a tyranide? Pokud ti to tedy padne — vyhlásit den za svatý — lépe sám vejdi, pozdrav senát a odlož zasedání.“ Při tom Brutus vzal Caesara za ruku a vedl ho ven.

Kousek od dveří jeden cizí otrok mu chtěl něco říct, ale v tlaku davu k Caesarovi nemohl projít; vrazil tedy do domu a vydal se Kalpurnii: „Hlídej mě, dokud se Caesar nevrátí: mám mu říci velké věci.“

65

Artemidóros z Knidu, sofista řeckých věd a tak známý s některými z Brutova okruhu, že se dozvěděl většinu z plánu, přišel s papyrem, na kterém chtěl vše oznámit. Když viděl, že Caesar všechny poslední papíry předává svým pomocníkům, přiblížil se těsně a řekl: „Toto, Caesare, přečti sám a rychle: jde o velké věci, které tě týkají.“ Caesar převzal; chtěl mnohokrát číst, ale překážel mu dav lidí. Papír držel v ruce a sám ho střežil, až vešel do senátu. (Někteří říkají, že papír podal ještě jiný, Artemidor se vůbec nedostal blízko — byl smáčknut lidmi po celé cestě.)

66

Tyhle věci snad už nese „sám osud“. Místo, kde Caesar padl v boji — kde se tehdy senát sešel — mělo sochu Pompeia (byla to Pompeiova příloha zdobící divadlo); zcela zjevně nějaký démon tam vedl a volal čin. Vypráví se, že Cassius pohlédl před aktem k soše Pompeia a tiše ji vzýval, přestože nebyl cizí Epikúrovým naukám. Blízkost strašné chvíle vyvolává extázi a vášeň místo rozumu.

Antonia, věrného a silného Caesarovi, Albinus Brutus úmyslně zdržel venku dlouhou rozmluvou. Když Caesar vešel, senát vstal na jeho poctu; Brutovci ho obklopili zezadu (někteří se postavili za jeho sedátko, jiní šli naproti jako na podporu žádosti Tillia Cimbra kvůli bratrovi ve vyhnanství, k sedátku ho jen doprovázeli). Když si Caesar sedl a žádost odmítl a před jejich tlakem se rozzlobil, Tillius mu uchopil togu oběma rukama a stáhl mu ji z krku: to byl smluvený signál. První udeřil Casca mečem u krku — rána nebyla smrtelná ani hluboká, protože byl zděšen začátkem velikého činu. Caesar se otočil, chytil dýku a zadržel ji.

Zároveň oba vykřikli: raněný latinsky „Krvavý Casco, co děláš?“, úderník řecky k svému bratrovi: „Bratře, pomoc!“ Takto se to začalo. Nevědoucí byli zděšeni a strach jim bránil utéct i bránit, ba i promluvit. Všichni spiklenci tasili meče. Caesar byl obklopen jako zvíře; kamkoli obrátil tvář, trefovaly ho rány, zbraně mu bodaly do obličeje a očí; všichni se musili trefit, všichni ochutnat vraždu. Dokonce i Brutus mu zasadil jedinou ránu do třísla.

Vypráví se, že Caesar odolával ostatním a házel sem a tam tělem, křičel; teprve když uviděl Bruta s taseným mečem, zavinul si plášť přes hlavu a nechal se padnout — ať již náhodou, nebo tím, že ho vrazi dotlačili, k podstavci Pompeiovy sochy. Krev ji silně zbrotila — zdálo

se, že Pompeius dohlíží na pomstu nad svým nepřítelem, který mu padá u nohou a svíjí se v množství ran. Caesar jich prý dostal 23. Mnoho útočníků se navzájem zranilo, bodali do stejného těla tolik ran.

67

Po dokonání činu Brutus vystoupil doprostřed, chtěl něco říci o tom, co se stalo. Senát ho nedočkal, dveřmi vyběhl ven; útěk je naplnil hrůzou a nedosahem k lidu — někteří zavřeli domy, druzí opustili stoly a banky, běželi — někteří na místo činu, aby viděli, druzí z místa, protože už viděli.

Antonius a Lepidus, nejbližší Caesarovi, se tajně schovali v jiných domech. Spiklenci ještě vzrušení vraždou, tasené meče ukazovali, společně se shromáždili od senátorské budovy a šli na Kapitol. Ne jako prchající, naopak rozjaření a odvážní, vyzývali dav ke svobodě a čekali, až se k nim přidají nejlepší muži. Někteří se přidali, dokonce se vlísali, aby pak získali slávu „účastníka činu“ — mezi nimi Gaius Octavius a Lentulus Spinther. Oba později zaplatili za drzost: Antonius a mladší Caesar je dali popravit, aniž by ta sláva, pro kterou zahynuli, byla přijata — ti, kdo je trestali, netrestali čin, nýbrž záměr.

Druhý den Brutovci sestoupili a promluvili. Lid je ani nekáral, ani nechválil; mlčenlivý vyslechl projevy — litoval Caesara, ale styděl se za Bruta. Senát hlasoval o amnestii a smíru: Caesara ctít jako boha a nic nezměnit z jeho opatření; Brutovcům přidělil provincie a náležité pocty. Všichni mysleli, že věc se usadila nejlepším smírem.

68

Ale pak byla otevřena Caesarova závěť: našlo se v ní, že každému Římanovi odkázal pořádnou částku; tělo bylo neseno fórem a lid uviděl pořezaného. Lid ztratil pořádek. Hranicí z lavic, soudních mřížek a stolů ho spálili na fóru. Vzali hořící klády a běželi k domům vrahů, aby je zapálili. Jiní obcházeli město, chtěli vrahy chytit a roztrhat. Nikdo z nich však nebyl k dosažení — všichni se opevnili.

Jistý Cinna, přítel Caesarův, měl prý v předešlé noci nemístný sen: zdálo se mu, že ho Caesar zve na večeři a Cinna se brání, Caesar ho táhne za ruku. Když slyšel, že se Caesarovo tělo pálí, přes své podezření a horečku se zvedl a šel k uctění. Mezi davem někdo řekl jeho jméno; jiný to řekl dalšímu — a brzy se rozneslo: „Tenhle je ten z vrahů Caesara!“ (Byl totiž mezi spiklenci jistý jmenovec Cinna.) V klamu ho dav na místě roztrhal.

To zděsilo Brutovce a Cassia: po pár dnech odešli z Říma. Co dále činili a čím zahynuli, je psáno v Brutově životopise.

69

Caesar umírá v 56 letech, Pompeia přežil ne víc než o čtyři roky. Z vlády a moci, kterou celý život přes tolik nebezpečí získával, nakonec sklidil nic víc než jméno a nenáviděnou slávu u svých občanů.

Jeho velký démon, jehož za života užíval, ho sledoval i po smrti jako mstitel vraždy: hnal se po celé zemi i po moři, dokud nikoho z vrahů

nenechal naživu — a i ti, kdo se jen zúčastnili rukou nebo myslí, byli potrestáni. Nejdivočejší z lidských věcí: Cassius se po porážce u Filipp zabil tou samou dýkou, kterou použil na Caesara. Z božských věcí: velká kometa — jasně svítila sedm nocí po Caesarově zavraždění a pak zmizela; sluneční jas se zatměl. Celý ten rok sluneční kotouč vycházel bledý a bez třpytu, slabé a chladné teplo z něho sestupovalo, vzduch byl těžký — plody nebyly zralé, hynuly z chladu.

Nejvýrazněji se Brutovi ukázal přízrak, že vražda Caesarova neuspokojila bohy. Takto: když chtěl Brutus převést vojsko z Abydu na druhý břeh, odpočíval v noci ve stanu, ne spal, ale přemýšlel o budoucím (byl nejméně náchylný ke spánku ze všech velitelů a nejvíce bděl). Zdálo se mu, že u dveří zaslechl hluk; podíval se ke světlu lampy, která už vyhasínala, a uviděl děsivou postavu — muž cizí povahy, velikého vzrůstu a tvrdé podoby. Byl ohromen; viděl, že postava nic nedělá ani neříká, jen stojí mlčky u lehátka. Zeptal se, kdo je. Přízrak odpověděl: „Já jsem tvůj zlý démon, Brute. Uvidíš mě u Filipp.“ Brutus odvážně: „Uvidím.“ A přízrak zmizel.

Potom se Brutus u Filipp postavil proti Antoniovi a Caesarovi (Octavianovi); v první bitvě vyhrál své křídlo, prošel a plenil Caesarův tábor. V noci před druhou bitvou k němu přišel přízrak znovu, neřekl nic; Brutus poznal, co osud chce — vrhl se do nebezpečí. Nepadl v boji, ale po útěku se opřel o hrot taseného meče a — s pomocí jednoho z přátel, který ránu posílil — zemřel.

* * *

Cicero

1

Ciceronova matka se jmenovala Helvia; prý byla urozená a dobře žila. O otci se nic přijatelného říci nedá: někteří tvrdí, že se Cicero narodil a byl vychován u valchy; jiní odvozují jeho rod od Tulla Attia, slavného vládce Volsků a válečníka proti Římanům. První z rodu, kdo dostal přízvisko „Cicero", byl, zdá se, muž vážný; proto to jeho potomci neodhodili, nýbrž přijali, přestože se mu někteří smáli. „Cicer" znamená latinsky cizrna, a onen předek měl prý na konci nosu tupou prohlubeň jako cizrnový zub.

Sám Cicero, o kom tu píšeme, když chtěl prvně kandidovat na úřad a zapojit se do politiky, přátelé mu radili jméno změnit. Mladicky řekl, že se bude snažit učinit „Cicerona" slavnějším než Scaury a Katuly. Jako kvestor na Sicílii dal zhotovit stříbrný posvátný dar bohům; předepsal na něj první dvě jména — „Marcus" a „Tullius" — a místo třetího si pro vtip nechal vyrýt obrázek cizrny. — Takovou tedy mají historii jeho jména.

2

Prý se Cicero narodil třetího dne po nových kalendách, bez bolestí a námahy porodu matky; dnes zrovna úředníci v ten den obětují za vládce. Chůvě se zjevil obraz a předpověděl, že vychová „velké dobro" pro Římany. Vypadalo to jako sny a nesmysly, dokud se sám brzy neprokázal jako pravá věštba: v dětském věku zazářil pro svou bystrost a získal mezi dětmi věhlas. Otcové nahlíželi do škol, aby viděli Cicerona a seznali tu vzpomínanou pronikavost. Nevzdělanější rodiče se zlobili na své syny, když viděli, že na ulicích berou Cicerona uprostřed sebe a vzdávají mu úctu.

Jak Platón by řekl, filosofická a vzdělaní-milovná povaha vítá každou vědu a nic z řeči a vzdělání nepohrdá; Cicero se víc přiklonil k poezii. Zachovala se jedna básnička z dětství — „Pontios Glaukos", v tetrametrech. Postupem času se k Múze přiklonil mnohotvárněji a zdálo se, že je ze všech Římanů nejen nejlepším řečníkem, ale i nejlepším básníkem. Jeho řečnická sláva trvá dodnes, i přes velkou obměnu v stylu řečí; jeho poezie však — mnoho dalších nadaných se objevilo — upadla do zapomnění.

3

Jak odrostl dětem, poslouchal Filóna z Akademie: Římané ho mezi Kleitomachovými žáky nejvíc obdivovali pro jeho řeč a milovali pro jeho povahu. Zároveň s okruhem Muciových (politiků a předních se-

nátorů) se učil zákonům; čas také strávil ve vojsku pod Sullou v Marsické válce. Pak uviděl, jak věci sklouzávají do rozkolu a z rozkolu k nemírné jedinovládě; obrátil se k vědeckému klidnému životu, přátelil se s řeckými filology a oddal se studiu, dokud Sulla nezvítězil a obec se neuklidnila.

V té době Chrysogonus, Sullův propuštěnec, oznámil, že jakýsi majetek — vlastníka na proskripci zabili — koupil za 2 000 drachem. Roscius, syn a dědic zabitého, protestoval a dokazoval, že majetek měl hodnotu 250 talentů. Sulla rozzuřen postavil proti Rosciovi obvinění z vraždy otce (Chrysogonus to osnoval). Nikdo nepomohl — všichni se Sullovy tvrdosti báli. V té osamocenosti se Roscius obrátil na Cicerona. Přátelé Cicerona pobízeli: skvělejší začátek slávy a lepší příležitost nemůže mít. Vzal případ, uspěl, byl obdivován. Ze strachu před Sullou se vzdálil do Řecka pod záminkou péče o zdraví.

Byl totiž vskutku vyhublý a bez tělnatosti; chorobou žaludku jedl málo a velmi pozdě. Hlas měl silný a dobrý, ale drsný a nevycvičený; prudkost a vášeň jeho řeči ho stále hnala do výšky — budil obavu o jeho zdraví.

4

Do Athén přišel k Antiochu z Askalónu; proudem a půvabem jeho řečí byl okouzlen, ale jeho novoty v naukách neschvaloval. Antiochos totiž odstupoval od tzv. nové Akademie a opouštěl Karneadovu linii — ať už přesvědčen smyslovou evidencí, nebo (jak někteří říkají) z ctižádosti a sporu s Kleitomachovými a Filónovými žáky nakláněl se k stoické nauce. Cicero však ty věci oblíbil a víc k nim přihlížel; uvažoval, že po-

kud bude úplně vytlačen z veřejného života, přenese sem život z fóra a politiky, bude žít klidně s filosofií.

Když mu oznámili, že Sulla zemřel, a tělo si gymnastikou nabralo do mladistvého stavu, hlas získal pěknou úpravu — sladký na poslech a přiměřený ke stavu těla — mnozí přátelé z Říma psali a prosili ho, Antiochos ho pobízel věnovat se veřejným věcem. Znovu si vyzbrojil jako nástroj svou řečnickou řeč a probudil politickou sílu. Pracoval na sobě cvičeními a chodil za slavnými řečníky.

Odplul do Asie a na Rhodos. Z asijských řečníků se učil u Xenokla z Adramyttia, Dionýsia z Magnesie a Menippa z Karie; v Rhodu u řečníka Apollonia (syna Molonova) a filosofa Posidonia. Vypráví se, že Apollonios nerozuměl latinsky a prosil Cicerona, aby cvičil řeč řecky; Cicero rád poslechl — myslel, že tak oprava bude lepší. Když procvičil, všichni byli ohromeni a soupeřili v chvále; jen Apollonios neprojevil nadšení, po jeho konci dlouho mlčky seděl zamyšlen. Když Cicero projevil nelibost, Apollonios řekl: „Tebe, Cicerone, chválím a obdivuji. Litovat se musí Řecko: jediné, co nám z krásných věcí zbylo — vzdělání a řeč — teď díky tobě přechází i k Římanům."

5

Cicero se chystal plný nadějí do politiky, ale věštba ho otupila. Zeptal se v Delfách, jak se stane nejslavnějším; Pythie mu odpověděla, že si má za vůdce života brát vlastní povahu, ne mínění davu. Zprvu v Římě žil opatrně, k úřadům přistupoval zdráhavě a byl přehlížen. Slyšel ta hesla římských nejneurozenějších: „Řekowan" a „učenec". Z lásky k slávě a pod tlakem otce i přátel se postupně dal na obhajování; ne-

stoupal pozvolna, hned zazářil slávou a předčil ostatní řečníky na foru.

Prý ne méně než Démosthenés churavěl v herectví a staral se o přednes. Zabýval se u komického herce Roscia a tragického Aisopa. O Aisopovi se vypráví, že při hře Atrea rozmýšlejícího trest nad Thyestem, když kdosi z sloužících náhle probíhal mimo, Aisopos byl mimo sebe vášní a žezlem ho srazil mrtvého.

Cicerona pěkně umocňovala jeho hra. Řečníci, kteří si pomáhali křikem, prý říkal, že „ze slabosti sahají ke křiku jako chromí na koně". Jeho obratnost v žertech a hrách byla soudnímu klání vhodná, ale přeháněl ji — hodně lidí urazil a získal pověst zlomyslného.

6

Zvolen kvestorem (při hladu) a losem na Sicílii, zprvu obyvatele dráždil, protože byli nuceni posílat obilí do Říma. Pak však si lidé vyzkoušeli jeho pečlivost, spravedlnost a mírnost — ctili ho jako žádného z předchozích správců. Když mladí urození Římané byli obviněni z nedbalosti ve vojenské službě a posláni před sicilského praetora, Cicero je slavně obhájil a zachránil.

Byl na sebe hrdý a při cestě do Říma zažil směšnou příhodu. Potkal v Kampánii známého a — jak si myslel — přítele; zeptal se, co o jeho činech Římané říkají, s nápadem, že naplnil celé město svou slávou. Dotyčný odpověděl: „A kde jsi, Cicerone, celou tu dobu byl?" Cicero se zcela zklamal; jako kdyby jeho řeč padla do bezbřehého moře. Později si dal rozumovou úvahu a snížil svou ctižádost: sláva se honí za neo-

hraničenou věc bez dosažitelného cíle. Zůstala mu však vášeň pro pochvalu — a často mu to kazilo zdravé úvahy.

7

Když se vážně dal do politiky, pokládal za hanbu, aby řemeslník znal každý nástroj; politik, který veřejnou věc utváří přes lidi, by neměl být lhostejný k poznání svých spoluobčanů. Nejenže si pamatoval jména, ale i místo, kde kdo z známých bydlí; kde má statek, s kterými přáteli obcuje, kdo jsou jeho sousedé. Po celé Itálii uměl ukázat pole a vily svých přátel.

Majetku měl málo, ale dost na výdaje. Obdivovali ho, že nebere mzdu ani dary za obhajoby. Nejvíc po přijetí procesu proti Verrovi: tenhle praetor Sicílie se spoustou lupů byl žalován Sicilci; Cicero ho porazil — ne tím, že mluvil, ale v jistém smyslu tím, že nemluvil. Praetoři Verrovi vycházeli vstříc, protahovali případ do posledního dne; bylo jasné, že čas nestačí a soud neskončí. Cicero vstal, prohlásil, že řečí netřeba, předvedl svědky a vyzval soudce k hlasování. Nicméně se zachovaly i vtipné výroky z toho procesu:

„Verres“ v latině znamená „vykastrovaný kanec“. Jistý propuštěnec Caecilius, podezřelý z „judaizování“, chtěl Sicilce odstrčit a žalovat Verra. Cicero řekl: „Co má Žid co dělat s kancem?“ Verrův syn, nikoli zcela mužný, zvedal chlapcovy sukně. Verres Cicerona pomluvil jako změkčilého; Cicero: „Napomínat syny se má za dveřmi.“

Řečník Hortensius se neodvážil Verra obhájit přímo; za honorář slonovinovou Sfingu vedl „taxaci“. Cicero mu něco řekl nepřímo; Hortensius: „Hádanky neumím.“ Cicero: „A máš doma Sfingu!“

8

Verres odsouzen; Cicero ohodnotil pokutu na 750 000 (nějakých sester) a pak se zdálo, že si část nechal — pomluva. Sicilci však se mu v jeho aedilství odvděčili: posílali z ostrova velký náklad; Cicero z toho neudělal žádný zisk, jen snížil ceny na trhu, využívaje jejich dobré vůle.

Vlastnil pěkný statek v Arpinu; u Neapole měl pole, u Pompejí další, oba malé. Jako věno od Terentie dostal 100 000; dědictvím 90 000 denárů. Z toho žil ušlechtile a uměřeně, obklopen řeckými i římskými filology. Zřídka před západem slunce ulehal — ne tolik ze zaneprázdnění, jak kvůli trápení žaludku. Byl i jinak pečlivý o tělo — používal masáže a procházky podle počtu. Takto si udržel zdraví a schopnost na dlouhé a velké souboje. Otcovský dům přenechal bratrovi; sám bydlel u Palatinu, aby ti, kdo ho navštěvují, nemuseli chodit daleko.

Lidé mu každý den přicházeli ke dveřím, ne méně než Krassovi (pro bohatství) a Pompeiovi (pro moc nad vojsky) — nejobdivovanějším a nejmocnějším Římanům. Pompeius dokonce Cicerona respektoval; a Ciceronova politika mu velmi prospěla v moci a slávě.

9

Z mnoha kandidátů byl na praeturu zvolen první. Rozsudky vedl čistě a dobře. Vypráví se, že Licinius Macer, muž mocný v obci a chráněnec Krassa, obžalován z krádeže, se spolehl na vliv. Dokud se počítaly hla-

sy, odešel domů, dal se ostříhat, oblékl si čistý šat jako vítěz; chtěl se vrátit na forum. V átriu ho potkal Krassus a oznámil, že byl odsouzen všemi hlasy. Macer se vrátil, lehl si a zemřel. Tím Cicero získal pověst, že řídí soudy přísně.

Vatinius, muž drsný a k úředníkům nedbalý při obhajobách, s krkem obaleným „skrofulózami“, žádal od Cicerona něco; Cicero nedal a dlouho se rozmýšlel. Vatinius: „Já, jak budu praetor, bych o tom nevahal.“ Cicero: „Já ale nemám tak velký krk.“

Dva nebo tři dny před koncem jeho úřadu mu někdo přivedl Manilia pro žalobu z krádeže. Manilius měl u lidu přízeň; pokládali ho za pronásledovaného kvůli Pompeiovi (byl jeho přítelem). Prosil o jeden den; Cicero mu dal jen nadcházející. Lid se rozzlobil, protože praetoři obvykle dávají deset dní. Tribuni Cicerona předvedli před rostra a žalovali. Cicero: „Vždy k ohroženým se chovám mírně, pokud zákony dovolí. Bylo by hanbou Manilia o totéž připravit; a tenhle poslední den, pro který jsem ještě praetorem, jsem úmyslně určil. Předat případ jinému praetorovi by znamenalo nechtít pomoci.“ Lid se obrátil, naléhavě ho prosil Manilia obhájit. Rád přijal — nejvíc kvůli nepřítomnému Pompeiovi; znovu v obhajobě mladicky napadal oligarchy a Pompeiovy závistníky.

10

Na konzulát ho prosazovali ne méně aristokraté než lid, kvůli obci — ze zvláštního důvodu. Změna, kterou Sulla provedl, se zprvu zdála nemístná; za ta léta se zavedla a mnozí ji už pokládali za přijatelnou. Byli však lidé, kteří ji chtěli otřást a změnit kvůli vlastnímu prospěchu.

Pompeius ještě válčil s Pontem a Arménii; v Římě nebyla žádná schopná síla proti novátorům.

V čele měli muže odvážného, velikášského a mnohotvárného charakteru — Lucia Katilinu. Byl obviněn ze styku s pannou dcerou, i ze zabití bratra; aby se vyhnul soudu, přesvědčil Sullu, že bratra ještě žijícího zapíše do proskripčních seznamů. Jako vůdce ho vzali ničemové; dali si sobě přísahy, dokonce obětovali člověka a jedli maso. Zkazil mnohou mládež v obci — každému nabízel rozkoše, pitky, ženy, lásky, štědře hradil všechny výdaje. Celá Etrurie byla hotová k revoluci, i velká část cisalpské Galie.

Řím byl nejvíce nestabilní pro nerovnoměrnost majetků: slavní zchudli z divadel, hostin, politiky, staveb; bohatství se stáhlo k lidem bezcenným a nízkým. Stačil malý impuls, aby celý politický stav sám o sebe rozsypal.

11

Katilina si chtěl zajistit silnou základnu — kandidoval na konzulát. Doufal, že se stane spolukonzulem s Gaiem Antoniem, který sám o sobě nevedl ani k dobrému, ani k zlému, ale jako přívěsek k jinému mohl něco získat. Toto nejpřednější občané prohlédli; Cicerona pozvedli ke konzulátu. Lid rád přijal; Katilina padl, zvoleni Cicero a Gaius Antonius. Z kandidátů jen Cicero byl z otce rytíře, ne senátora.

12

Katilinovy záměry byly ještě skryty; na Cicerona však čekaly veliké předběžné zápasy. Ti, kterým Sulla zákonitě úřadu zabraňoval (nebyli slabí ani málo), kandidovali a vedli demagogii — mnohé vzpomínky na Sullovu tyranii pravdivě a spravedlivě vyčítali, ale politický život nenaklánili v pravý čas. Tribunové navíc navrhovali zákony: ustanovit decemvirát mužů s plnou mocí, kteří by prodávali veřejné pozemky v Itálii, Sýrii a všude, co Pompeius nedávno získal, odsuzovali, koho uznají za vhodné, vyháněli vyhnance, zakládali obce, brali peníze z pokladnice, cvičili a odváděli, kolik vojáků chtějí.

Zákonu se blížili i někteří přední; mezi nimi Antonius, Ciceronův spolukonzul: chtěl patřit mezi deset. Katilinovy záměry znal a díky mnoha dluhům ho nedráždily. To nejvíc děsilo nejlepší. Cicero mu nejprve nabídl provincii Makedonii, sám se zřekl přidělené Galie; získal tím Antonia jako „nájemného herce“, který mu bude říkat druhá slova pro vlast. Jak byl ten jednou lapen a poddán, Cicero se postavil proti novátorům. V senátě ty zákony veřejně napadl, až se jeho navrhovatelé polekali a nikdo neprotestoval. Když to tribunové zkoušeli znovu a před lid, Cicero se nebál: nařídil senátu, aby ho následoval, vyšel ven. Nejenže zákon zrušil, ale přesvědčil tribuny vzdát se dalších — tak byli jeho řeč rozdrtila.

13

Víc než kdokoli ukázal, jakou moc dodává k přesvědčování jak krásná slova, tak krása a půvab ušlechtilého vystoupení; že spravedlivé je samo o sobě sladké i vážené, pokud se mluví vlídně. Myslím například, že v jeho konzulátě, když šel na divadlo, nebyla ani praxe sedadel přednostních pro rytíře — všichni se mísili se davem — až Marcus Otho jako praetor poprvé rytíře oddělil přednostními sedadly. Rytíři tím získali čest, lid pokládal za urážku. Když Otho vystoupil do divadla, lid ho pískal, rytíři tleskali; lid pak ještě víc, rytíři ještě víc; nakonec v divadle pokřik a nadávky.

Cicero, jak se o tom dozvěděl, přišel a lid vyvolal k chrámu Bellony; po přednášce lidu znovu rytíře s potleskem vedl zpět do divadla. Otho byl obdarován výroky a potleskem.

14

Katilinovo spiknutí, poprvé zastrašené a potlačené, se znovu zdvihlo s odvahou. Mužové se spolu scházeli, vybízeli, aby předešli Pompeiovu návrat (zpráva, že se vrací s vojsky). Katilinovi tajní vojáci byli bývalí Sullovi — jádro v Etrurii — pod velením Manlia. Jim se chystali v Římě předvést druhé straně mocí.

Katilina se úpěnlivě přihlásil ke konzulátu po druhé. Chtěl Cicerona a svého soupeře zabít přímo v senátě. Zdálo se, že i boh dal znamení: v několika krajinách byla zemětřesení a blesky. Cicero se ale postavil otevřeně: Katilinu v senátě napadl známou řečí: „Quousque tan-

dem abutere, Catilina, patientia nostra?“ („Jak dlouho ještě, Katilino, budeš zneužívat naší trpělivosti?“) Katilina odešel z Říma za Manliem.

15

Tribunové chtěli Katilinovy spoluspiklence v Římě (Lentulus, Cethegus, Gabinius, Statilius, Caeparius) chytit; nedařilo se. Lentulus však začal plán vylhávat před posly Allobrogů, kteří měli pomoci v Galii. Oni to oznámili svému příznivci; řetězec vedl k Ciceronovi. Když byly dopisy Lentulova a dalších přistiženy u poslů Allobrogů, Cicero je svolal do senátu. Spiklenci byli obviněni a usvědčeni.

16

V senátě proběhla rozprava o trestu. Caesar — podle své politické linie — navrhoval: nezabíjet bez soudu, uvěznit v italských obcích, dokud nebude Katilina poražen. Tím zněl jeho projev lidsky, mnozí se k němu klonili. Pak vystoupil Cato: zuřivě obžaloval Caesara ze spoluviny, obhajoval potrestání smrtí. Senát byl přesvědčen. Lentulus, Cethegus, Statilius, Gabinius a Caeparius byli stejnou noc popraveni (uškrceni ve vězení Tullianu). Cicero zavedl obžalované sám: šli pod ozbrojenou stráží. Vyšel z vězení, hlasitě oznámil lidu, který čekal: „Žili.“ (Vixerunt.)

Dav bouchal, oslavoval ho, nazývali ho „otcem vlasti“ (prvního z Římanů). Mnozí mu nabízeli pochodně a doprovod domů; ženy mu z vrchů házely věnce.

17

Nedlouho poté, Katilinu u Pistoie Antonius a Petreius porazili v bitvě; Katilina sám padl, srazil se se svými nejlepšími. Spiknutí bylo zcela potlačeno.

Cicerona pocty zahrnuly: první, kdo se nazýval „otcem vlasti“ (titul pater patriae); senátorům se zdálo, že si vysloužil. Nicméně závist a nenávist budila jeho ustavičná sebechvála. Pořád vzpomínal na své činy, do spisů je vkládal, v řečech ne a ne přestat; dokonce i do rozmluv o jiných věcech vrzal zmínky o Katilinovi a Lentulovi. Nakonec i své knihy a díla naplnil chválou sebe sama; styl, který by jinak mohl být klidný, se mu stal „zarputilejším“.

Ale i tak byl nad lakotu a chamtivost — v tom i obec k němu měla mimořádnou vděčnost. Nikomu neublížil pro peníze. V konzulské pokladně nic nenechal zpronevěřeno. Vrátil se k soudnímu životu; dál braň obec.

18

Lentulus nic malého ani nenápadného nechystal. Rozhodli: zabít celý senát i ostatní občany, které by mohli; obec zapálit; nikoho ušetřit kromě Pompeiových dětí — ty uchvátit a držet jako rukojmí ke smiřování s Pompeiem (šířily se už zprávy, že Pompeius se vrací z velkého tažení). Noc útoku byla stanovena na jednu ze Saturnálií. Meče, koudel a síru snesli do Cethegova domu. Určili 100 mužů a 100 částí Říma — losem — aby najednou mnoho míst hořelo. Jiní měli ucpat akvadukty a zabíjet lidi u vody.

Právě tehdy byli v Římě přítomni dva poslové Allobrogů, národa nejhůře se cítícího pod římskou nadvládou. Lentulus a druzi pokládali je za užitečné k rozdmychání převratu v Galii; získali je ke spiknutí. Dali jim dopisy k galské radě a Katilinovi: první slibovali svobodu, Katilinu povzbuzovali, aby osvobodil otroky a táhl na Řím. Zároveň s nimi poslali k Katilinovi Krotóňana Tita s dopisy.

Cicero taková nestálá jednání (opilost, ženy), když se spiklenci střídali, pronásledoval s nápadnou pracovitostí a bystrostí. Měl venku lidi, kteří hlídali; s mnohými ze spiklenců potají mluvil a získal důvěru. Zjistil ten kontakt s cizinci; v noci přepadl Krotóňana a dopisy mu zabavil — Allobrogové mu tajně pomáhali.

19

Za úsvitu shromáždil senát v chrámu Concordia. Přečetl dopisy a vyslechl udavače. Mluvil i Silanus Iunius: slyšel někoho říkat Cethegovy slova, že tři konzulové a čtyři praetoři budou zabiti. Totéž vyznal kon-

zulár Piso. Gaius Sulpicius, jeden z praetorů, poslán do Cethegova domu, našel mnoho šípů, zbraní, nejvíc mečů a dýk právě přibroušených. Krotóňanovi se slíbila beztrestnost za udání; usvědčený Lentulus odstoupil z úřadu (byl totiž praetor), svlékl purpurovou togu před senátem a oblékl se do odpovídajícího neštěstí. On a jeho druzi byli předáni praetorům pod volnou domácí stráž.

Večer, při přetrvávajícím davu, Cicero vyšel, oznámil občanům událost a byl doprovozen; vešel do domu souseda, protože jeho vlastní dům právě okupovaly ženy při tajném kultu bohyně, kterou Římané zovou Bona Dea, Řekové Gynaikeia. Oběť se jí koná každý rok v konzulově domě manželkou nebo matkou, za přítomnosti vestálek.

Cicero sám se zavřel; s několika lidmi uvažoval, co s muži udělat. Vyhýbal se krajnímu trestu z laskavosti povahy; nechtěl také působit, že moc svou příliš užívá a vrhá se tvrdě na muže z nejpřednějších rodů s mocnými přáteli. Mírnější postup se obával — hněv by přerostl, s dávnou zlobou nový.

20

Jak Cicero váhal, ženám při oběti se zjevilo znamení: oltář, ohni už téměř uhasnuvší, náhle z popela a shořelých slupek vyslal silný jasný plamen. Ostatní ženy se zděsily; posvátné panny Terentii vzkázaly: ať rychle jde k svému muži a nabádá ho, aby jednal za vlast — bohyně mu dává světlo pro záchranu i slávu. Terentia (nebyla jemná ani bez odvahy, naopak ctižádostivá; sama, jak Cicero píše, víc přejímá politickou starost než mu předává domácí) ho pobídla k akci. Totéž bratr Quintus a Publius Nigidius, přítel z filosofie.

Druhý den v senátě bylo řečněno o trestu. První byl tázán Silanus: krajní trest, do vězení. Všichni s tím souhlasili až po Gaia Caesara. Caesar — pozdější diktátor, ještě mladý v politice, ale už na cestě, která Řím proměnila v monarchii — doposud ostatní nerozpoznali; Ciceronovi dával mnoho podezření, žádný důkaz k usvědčení. Někteří říkají, že Cesar byl blízko odhalení, ale Cicero ho pustil ze strachu z jeho přátel a moci: bylo jasné, že by se oni (spiklenci) stali spíš podporou Caesarovi k záchraně, než Caesar nástrojem k jejich trestu.

21

Když přišel na Caesara, vstal: nechť nebudou popraveni, nýbrž majetek bude veřejný; sami odvedeni do italských obcí, které Cicero určí, a tam v okovech chování, dokud nebude Katilina poražen. Projev byl laskavý a řečník mocný; Cicero mu dodal nemalou váhu. Vstal a mluvil pro oba návrhy — něco pro první, něco pro Caesarovo. Jeho přátelé si mysleli, že Caesarův návrh Ciceronovi prospěje; zvolili druhé mínění.

Nakonec Silanus se změnil: řekl, že ani on nenavrhoval smrt — poslední římský senátor může trpět nejvíc vězením. Pak proti návrhu první vystoupil Katulus Lutatius; po něm Cato — tvrdě podepřel podezření proti Caesarovi a naplnil senát zuřivostí, až odhlasovali smrt. Caesar se postavil proti konfiskaci majetku: nechtějme z návrhu vybrat jen nejkrutější a opustit lidské. Když mnozí tlačili, odvolal se k tribunům; ti neposlechli; Cicero ustoupil a návrh konfiskace stáhl.

22

Šel se senátem na muže. Nebyli všichni spolu — každého hlídal jiný praetor. Nejprve z Palatinu přivedl Lentula a vedl ho sakrální cestou a středem fora. Nejmocnější muži ho obklopovali a chránili. Lid se třásl před tím, co se děje, a mlčky kráčel vedle, zvlášť mládež — jako by se účastnila nějakého otcovského aristokratického obřadu s úctou a hrůzou.

Prošel forum, u vězení předal Lentula katovi s rozkazem zabít; postupně i Cethega a ostatní. V závěru řekl mnoha spiklenců, kteří ještě na foru stáli pohromadě a čekali, že jejich mužové ještě žijí a mohou být uchvátím zachráněni, zvolal: „Vixerunt“ („Žili“). Takhle Římané šetrně říkají o smrti.

Večer už bylo. Vracel se přes forum domů — ne tiše, jak lid dřív doprovázel, ale s výkřiky a potleskem, nazývali ho „zachránce a zakladatel vlasti“. Pochodně svítily v uličkách. Ženy ze střech ukazovaly plaménky k poctě a pohledu na toho muže, kterého doprovází nejlepší muži obce. Většina z nich bývalých vojevůdců s triumfy, se vzájemně mezi sebou doznávali, že lid Římský za bohatství, kořist a moc dluží mnoha vojevůdcům; ale za bezpečí a záchranu v tomto případě jen Ciceronovi — tím, že odstranil tak veliké nebezpečí. Nejobdivuhodnější nebylo pouze potrestání vrahů, ale že největší spiknutí se podařilo potlačit s minimálními ztrátami, bez rozkolu a vřavy. Katilinu totiž většina těch, kdo se k němu stekli, opustila jak se dozvěděli o Lentulovi a Cethegovi; sám pak bojoval s těmi, kdo mu zůstali, proti Antoniovi — a padl i s táborem.

23

Byli však lidé, kteří se chystali říkat na Cicerona zle a jednat zle — v čele s Caesarem (praetor) a tribuny Metellem a Bestií. Když nastoupili úřad, Cicero ještě pár dní zbývalo konzulem; nedovolili mu promluvit k lidu, nad rostry postavili sedadla a nedovolili řeč. Dovolili mu jen, pokud chce, odpřisáhnout stavu úřadu a sejít dolů. Cicero vystoupil, jak byl zavázán. Když ztichli, přisahal — ne otcovskou přísahu, ale svou vlastní, novou: „Zachoval jsem skutečně vlast a zachránil nadvládu obce." Celý lid po něm tutéž přísahu opakoval. Caesar a tribuni se tím ještě víc rozzlobili; vymysleli další nepříjemnosti pro Cicerona — chtěli zavolat Pompeia s vojskem, aby svrhli „Ciceronovu vládu".

Ciceronovi i celé obci však velmi pomohl Cato, který byl tehdy tribunem. S plnomocí stejnou, ale slávou větší se jim postavil. Rozpustil mnohé a Ciceronův konzulát tak vysoko vyzdvihl v promluvě, že si Cicero od lidu nechal odhlasovat největší pocty za všech dob a byl pozdraven jako „pater patriae — otec vlasti". (Prvnímu v historii — tak ho nazval Cato ve shromáždění.)

24

Pak byl v obci nejmocnějším; mnohým se stal předmětem závisti — ne pro špatné činy, ale pro to, že ustavičně sám sebe chválil a vyvyšoval. Ani senát, ani lid, ani soud se nemohl sejít, aby znovu nemusel slyšet o Katilinovi a Lentulovi. Nakonec své knihy i spisy naplnil chvalozpě-

vy; řeč, která byla sladká, se stala obtížnou. Nicméně nezáviděl jiným — mnoho předchůdců i současníků chválil, jak lze vidět z jeho spisů.

Vzpomíná se, že o Aristotelovi říkal: „řeka tekoucího zlata“; o Platónových dialozích: „kdyby Zeus mluvil, mluvil by tak“. Theofrasta zval „svou vlastní rozkoší“. Když se ho ptali, kterou Démosthenovu řeč pokládá za nejkrásnější, odpověděl: „Tu nejdelší.“ (Někteří ztotožňující se s Démosthenem vytýkají Ciceronovu dopis příteli, že na některých místech Démosthenés „usne“; zapomínají však, že Cicero mu velikými chvalami náleží — a své nejvýznamnější vlastní řeči, ty proti Antoniovi, nazval „Filipikami“.) Z slavných řečníků a filosofů jeho doby není nikdo, komu by nedodal slávu — vlídně o každém mluvil nebo psal. Kratippovi Peripatetikovi zajistil u Caesara římské občanství; vymohl i rozhodnutí Areopagu, aby Kratippa prosili zůstat v Athénách a vyučovat mladé.

Ciceronovy dopisy jsou Hérodovi a také synovi — povzbuzuje je, aby filosofovali s Kratippem. Gorgia řečníka obviňuje, že svádí mladíka k rozkoším a pitkám, a zapovídá synovi jeho společnost. — To je asi jediný řecký dopis mimo druhý, Pelopovi Byzantskému, který napsal s hněvem: Gorgia pokáral oprávněně, Pelopa mrzutě, že mu Byzantští nevzdali pocty a usnesení.

25

Pro ctižádost i často ztrácel v řeči slušnost. Munatiovi obhájci — Munatius pak po osvobození stíhal přítele Sabina — Cicero rozzuřený: „Ty jsi tu věc, Munatii, vyhrál svou vlastní zásluhou, nebo tím, že jsem já vylil mnoho tmy na soudu?“

Krassa chválil řeč z rostry; za pár dní ho hanil. Krassus: „Nebyl jsi tu nedávno a nás nechválil?“ Cicero: „Ano — ve cvičení řečnictví k špatnému tématu.“

Krassus kdysi řekl, že žádný Krassus v Římě nežil déle než 60 let; pak to zapíral: „Co by mě vedlo k tomu, abych to řekl?“ Cicero: „Věděl jsi, že to Římané rádi uslyší, a honil ses za slávou.“ Krassus se chlubil stoiky, že „dobrý člověk je bohatý“. Cicero: „Pozor, aby neříkali spíš, že moudrému patří všechno.“ Krassus byl obviňován z chamtivosti.

Když Krassův syn, podobný jistému Axiovi, kompromitoval matku, Cicero po jeho projevu v senátě na dotaz: „Jak se zdá?“ odpověděl: „Axius — [axios] = hodný — Krassa.“ (slovní hříčka)

26

Před odjezdem do Sýrie chtěl Krassus být s Ciceronem spíš přítelem než nepřítelem. Vlídně mu řekl, že by chtěl u něho povečeřet. Cicero rád přijal. O pár dní později jedni přátelé Vatinia (nepřítele) žádali o smír. Cicero: „Chce snad i Vatinius u mě povečeřet?“ Takový byl s Krassem.

Vatiniovi s skrofulami (chorobnými uzlinami) na krku, který mluvil o žalobě, Cicero řekl: „oteklý řečník“ (hříčka: tumidus = nadutý/opuchlý). Když slyšel, že Vatinius zemřel, pak že žije: „Ať tedy zle zahyne ten, kdo zalhal.“

Když Caesar odhlasoval rozdělení kampánské země vojákům, Lucius Gellius starý: „Za mého života se to nestane.“ Cicero: „Počkejme — Gellius žádá krátkou lhůtu.“

Jistý Octavius měl pověst, že pochází z Libye; na jeho „Neslyším tě“ Cicero: „A to máš ucho neprotáhlé?“ Metellus Nepos: „Žalobou jsi zabil víc, než obhajobou zachránil.“ Cicero: „Přiznávám — ve mně je víc poctivosti než chytrosti.“

Mladík obviněný, že otci v koláči podal jed, se chvástal: „Budu Cicerona hanit.“ Cicero: „To od tebe raději, než koláč.“ Publius Sestius s Ciceronem a dalšími obhájci chtěl sám vše říci a nikoho k slovu nepustil; když byl zjevně propuštěn, Cicero: „Využij dneska času, Sestii — zítra budeš soukromá osoba.“

Publius Costa chtěl být právník, byl neschopný; Cicero ho zavolal jako svědka a Costa řekl, že nic neví. Cicero: „Snad si myslíš, že se ptají na právo?“ Metellus Nepos v hádce: „Kdo je tvůj otec?“ Cicero: „Tobě tu otázku matka ztížila.“ (Nepotova matka pokládali za nevázanou.)

Nepos opustil tribunát, odplul k Pompeiovi do Sýrie, pak se zase nerozumně vrátil. Pochoval svého učitele Filagra a dal mu nad hrob kamenného havrana. Cicero: „Udělal jsi moudře — naučil tě spíš létat než mluvit.“

Marcus Appius v úvodě obhajoby řekl, že se ho přítel prosil o pečlivost, výmluvnost a věrnost. Cicero: „Jsi tak železný, že ze všeho, oč tě přítel žádal, nic nedáš?“

27

Ostré žerty na nepřátele a protivníky bývají pokládány za řečnické; ale útoky na kohokoli pro vtip mu nasbíraly nenávist. Napíšu jen pár. Marka Aquinia (který měl dva zeti ve vyhnanství) nazýval „Adrastem“

(dvěma zeti). Lucius Cotta — censor, pijan — Cicero kandidoval na konzulát, zažíznil; přátelé okolo něho ho hostili, Cicero: „Správně se bojíte — ať mi censor nenavalí za to, že piju vodu.“ Boconiovi, který s sebou vedl tři velmi škaredé dcery, Cicero zažertoval:

„Foebos jim zakázal, přesto zplodil děti.“

Marcus Gellius, pokládán za neurozeného, hlasitě četl v senátě dopisy. Cicero: „Nedivte se — i on je ‚vyvolán‘.“

Faustus, syn Sully diktátora, který v Římě proskripcí vraždil, se zadlužil, mnohé prodal a vyvěsil dražební tabuli. Cicero: „Tahle proskripce se mi líbí víc než otcovská.“

28

To budilo mnohým nelibost. Clodius s jeho okruhem se proti němu domluvil — záminkou toto: Clodius byl mladý, drzý. Zamiloval se do Pompeii, Caesarovy ženy. Vlezl do Caesarova domu v šatě loutnistky (ženský kult Bona Dea; žádný muž nesměl). Vylezl v noci do velkého domu, zabloudil. Služka Aurelie (Caesarovy matky) se ptala na jméno; prozradil hlasem. Zavřeli dveře, prohledali — našli ho v místnosti otrokyně. Věc proslula, Caesar Pompeii zapudil a Clodius byl obžalován z bezbožnosti.

29

Cicero byl Clodiovým přítelem a při spiknutí Katiliny ho velmi využíval i jako tělesnou stráž. Clodius se bránil obviněním tím, že nebyl tehdy v Římě, ale v nejvzdálenější krajině. Cicero svědčil, že k němu přišel domů a jednal s ním o nějakých věcech. (To byla pravda.) Nicméně se zdálo, že Cicero svědčil ne pro pravdu, ale jak se omlouval Terentii. Byl mezi Clodiem a Terentii osobní spor kvůli jeho sestře Clodii; ta se chtěla za Cicerona provdat, a používala Tulla, Ciceronova dobrého přítele; ten k Clodii chodil blízko bydlící a Terentii se zdálo podezření. Terentia byla tvrdohlavá a Cicerona vedla; vyburcovala ho na Clodia a usvědčovat.

Clodia obviňovalo mnoho vážených mužů — z křivé přísahy, podplácení davů, svádění žen. Lucullus přivedl i služky, které svědčily, že Clodius spal s nejmladší Luculovou manželkou (Clodiovou sestrou). Byla silná pověst, že se stýkal i s dalšími dvěma sestrami: Tertii manželkou Marcia Rexa a Clodii manželkou Metella Celera (zvaná „Quadrantaria“, protože jí nějaký milenec místo stříbra do měšce vložil měděnky — nejmenší měděná mince se zvala quadrans). Pro ni Clodius měl největší zlou pověst.

Lid se postavil proti svědkům. Soudci se obávali, zřídili si stráž, většina odevzdala rozmazané lístky. Osvobozujících bylo víc; řekli: došlo i k podplácení.

Katulus potkal soudce: „Správně jste si vyžádali stráž — bát jste se, aby vám někdo peníze nesebral.“ Cicero Clodiovi: „U mě 25 soudců věřilo (ti tě odsoudili); u tebe 30 nevěřilo — nepustili tě, dokud nedostali peníze.“ Caesar na svůj Clodiův soud nesvědčil; ani neřekl, že svou ženu obvinil z cizoložství, ale propustil ji, že Caesarova manželka má být bez jakéhokoli podezření.

30

Clodius unikl trestu, zvolen tribunem a hned se do Cicerona pustil. Všechny věci a lidi obracel proti němu. Lid si naklonil lidumilnými zákony; každému z konzulů dal velké provincie: Pisonovi Makedonii, Gabiniovi Sýrii. Mnoho chudých zapsal do politiky, kolem sebe měl ozbrojené otroky. Z tří tehdy nejmocnějších: Krassus proti Ciceronovi otevřeně, Pompeius se k oběma kolísal, Caesar se chystal do Galie s vojskem. Cicero se chytl Caesara (přestože nebyl přítel, byl podezřelý z Katilinovy aféry) a prosil, aby šel jako legát. Caesar souhlasil.

Clodius viděl, že mu Cicero utíká, předstíral smířlivost; svalil hlavní vinu na Terentii, Cicerona vždy zmírně připomínal, pouštěl o něm vlídné řeči. Takto Cicerona uspal, až odmítl legatství u Caesara a znovu se chytil politiky. Caesar se za to naštval, Clodia posílil, Pompeia od Cicerona odvrátil. Caesar sám veřejně prohlásil, že odsouzení Lentula a Cethega bez soudu nebylo správné a zákonné.

To byla obžaloba, pro niž byl Cicero povolán. V nebezpečí a stíhán, převlékl se do smutečního oděvu, s rozcuchanými vlasy chodil a prosil lid. Clodius ho na uličkách zastavoval s svými urážlivými muži; posmívali se jeho převleku, házeli bláto a kameny — bránili jeho prosbám.

31

Přesto se za Cicerona skoro celá rytířská vrstva převlékla a dvacet tisíc mladíků s rozpuštěnými vlasy ho doprovázelo a prosilo s ním. Senát se chtěl usnést na všeobecném smutku. Konzulové (Piso, Gabinius) proti; Clodius se zbrojí u zasedací budovy. Mnozí senátoři přesto roztrhli chitóny a křičeli.

Jako nebylo soucitu ani studu, Cicero musel buď prchat, nebo silou mečem s Clodiem bojovat; prosil Pompeia o pomoc — ten se úmyslně vzdálil, pobýval v Albáně. Cicero poslal nejprve zetě Pisona s prosbou; pak sám vyšel. Pompeius ho nepřijal — styděl se před mužem, který mnoho pro něho udělal; ale jako Caesarův zeť na jeho prosbu předchozí vděčnost zradil a tajně odešel jinými dveřmi, aby se vyhnul setkání.

Takto Cicero zrazen a opuštěn se utekl ke konzulům. Gabinius byl stále tvrdý, Piso mírnější: radil mu „ustoupit a odejít z Clodiovy prudkosti; snášet obrat osudu; stát se opět zachráncem vlasti v nových rozkolech“. Cicero se poradil s přáteli: Lucullus radil zůstat (přežije), ostatní utéct (lid ho rychle oceníme, až se Clodiova zuřivost přejí). Cicero zvolil útěk. Sochu Athény, kterou dlouho uctíval doma, přenesl do Kapitolu s nápisem „Athéně, strážkyni Říma“. V půlnoci s doprovodem přátel potají odešel z města a pěšky skrze Lúkánii mířil, chtěje se dostat na Sicílii.

32

Když bylo zřejmé, že utekl, Clodius dal hlasovat o jeho vyhnanství: nikdo mu nesmí poskytnout oheň a vodu, ani střechu v okruhu 500 mil od Itálie. Ostatní na to usnesení nedbali, hostinně Cicerona provázeli. V Hipponiu Lúkánské (dnes Vibo) Vibius, Sicilec, který měl mnoho z Ciceronova přátelství (byl za jeho konzulátu ředitelem řemeslníků), ho však v domě nepřijal; nabídl mu, že mu dá listinu na své pozemky. Gaius Vergilius, správce Sicílie, také blízký Ciceronovi, napsal mu, aby se Sicílii vyhýbal.

Cicero zoufaje se vydal do Brundísia, odtud přes vítr do Dyrrhachia. Když tam přistál, nastaly otřesy země a moře zároveň. Věštci z toho usoudili, že jeho vyhnanství nebude trvalé — jsou to znamení změny.

Mnoho mužů za ním přišlo z přízně; řecké obce soupeřily v vyslaních poselstvech. Přesto byl Cicero stísněný a smutný. K Itálii hleděl jako milenec; sklíčil se svou povahou tak, že by nikdo nečekal od muže s takovou vzdělaností. Sám často nabádal přátele, aby ho nenazývali „řečníkem“, ale „filosofem“. Filosofii prý zvolil jako hlavní dílo, řečnictví jako nástroj politiky. Ale sláva nebezpečně smývá z duše poznání jako barvu — a lid podsouvá politikům své vášně. Pokud by se někdo nestřežil s dobrou výbavou, dobře by se zapojil do věcí vnějších, ale ne jejich vášní.

33

Clodius Cicerona vyhnal, zapálil mu statky, zapálil mu dům a na místě vybudoval chrám Svobody. Ostatní majetek rozprodával a každý den vyhlašoval aukci — nikdo nic nekupoval. Clodius takto děsil aristokraty a stahoval s sebou k výstřednostem a drzosti i lid. Napadl i Pompeia, trhal některá z jeho opatření z vojenské cesty. Pompeius se za to styděl a nadával si, že Cicerona zradil. Pak se změnil a nejrůznějšími cestami pracoval na jeho návratu s přáteli. Clodius bránil; senát se nakonec rozhodl, že žádnou věc nevyřídí ani veřejnou věc nedovede k závěru, dokud nebude Cicerona návrat.

Za konzulů Lentulů a dalších, pokus se dál šířil, až v agoře byli zraněni tribuni; Ciceronův bratr Quintus se ztratil mezi mrtvolami, předstíraje smrt. Lid se obrátil. Z tribunů Annius Milo první zažaloval Clodia za násilí. Pompeius se shromáždil s lidem a sousedními obcemi; vedl, Clodia vyhnal z agory, zavolal občany k hlasování.

Vypráví se, že nikdy nic lid neschválil tak jednomyslně. Senát se v soutěži s lidem usnesl pochválit všechny obce, které Cicerona ve vyhnanství hostily, a obnovit mu dům a venkovské statky z veřejných prostředků.

Cicero se vrátil 16 měsíců po útěku. Taková radost pojala obce a lidi při uvítání, že výraz, který Cicero sám použil, zdá se slabší než pravda: řekl, že „Itálie na svých ramenou nesla jeho zpět do Říma“. Dokonce i Krassus, předtím jeho nepřítel, teď horlivě přišel vítat a smířit se — v laskavosti k synu Publiovi, který byl Ciceronovým obdivovatelem (prý).

34

Krátce po návratu, když Clodius nebyl v městě, Cicero šel s mnohými k Capitoliu, strhl tribunské tabulky s výčtem Clodiových opatření a zničil je. Clodius ho za to zažaloval; Cicero argumentoval, že Clodius přešel k tribunátu z patriciátu protizákonně a jeho opatření nejsou platná. Cato s tím nesouhlasil: ne že by Clodia chválil, naopak byl mu nepřátelský pro jeho politiku; ale pokládal za nemístné a násilné, aby senát zrušil jedním usnesením tolik rozhodnutí a činů — mezi nimi Catonovu správu Kypru a Byzantia. Z toho vznikl tichý rozkol mezi Catonem a Ciceronem — ne otevřený, ale jejich přízeň potemněla.

35

Pak Milo zabil Clodia. Stíhán za vraždu, povolal Cicerona jako obhájce. Senát se bál, že při nebezpečí významného a vznětlivého Milona nastane v obci zmatek. Dal Pompeiovi dozor nad tímto i dalšími soudy — ať poskytuje obci a soudům bezpečí.

Pompeius v noci obklopil fórum vojáky z vrchů. Milo se bál, že se Cicero v nezvyklém pohledu zmate a hůře bude obhajovat; přemluvil ho, aby se nechal donést v nosítkách a byl v klidu, dokud se nesejdou soudci.

Cicero skutečně nejenom nebyl pevný ve zbraních, ale i v řečnění přistupoval se strachem. Teprve při vrcholu řeči se přestával chvět. Když Lucinnius Murena byl stíhán od Catona a Cicero chtěl předčit úspěšného Hortensia, nespal celou noc; byl pak slabší než on. Tenkrát u Milónova soudu vystoupil z nosítek, uviděl Pompeia nahoře jako

v táboře; kolem zbraní blyštících po agoře. Cicero se zmátl, těžko začal řeč, chvěl se tělem, hlas mu drhl. Milo sám odvážně a mužně stál v souboji; i se mu nenechal narůst smuteční vlasů ani oblékat šedý šat — to se mu v nemalé míře vytýká jako důvod odsouzení. Ale Cicero se tak zdál spíš „miluje přátele“ než zbabělec.

36

Cicero se stal z kněží augurem místo mladého Krassa (po jeho smrti u Parthů). Pak losem dostal provincii Kilikii — vojsko 12 000 pěších a 2 600 jezdců; dostal rozkaz udržet Kappadokii pod králem Ariobarzanem v přátelství a poslušnosti. Vše zařídil bez války, bezúhonně. Kiliky, povzbuzené pardskou porážkou Římanů a revolucí v Sýrii, uklidnil mírnou vládou. Dary od králů nebral; snížil poplatky z pohoštění; sám denně hostil milé lidi — bez okázalosti, ale ušlechtile.

Jeho dům neměl vrátného. Nikdo ho neviděl ležet; ráno stál nebo chodil přede dveřmi a vítal pozdravy. Prý nikoho nedal zbičovat ani neroztrhl šat ani nikoho z hněvu nenadával. Zjistil, že mnoho z veřejných peněz je rozkradeno; obce zbohatil, pachatele potrestal jen tím, že museli vrátit, ale občanská práva mu zachoval. Něco válčil: zahnal lupiče obývající horu Amanon; za to ho vojáci prohlásili imperátorem.

Když ho řečník Caelius žádal, aby mu poslal pardály z Kilikie na představení do Říma, Cicero (hrdý na své činy) odpověděl: „V Kilikii pardálové nejsou; utekli do Karie, protože se zlobí, že jen oni sami jsou pronásledováni, zatímco všichni ostatní jsou v míru.“ Z provincie plul; zastavil se u Rhodu a dlouho pobyl v Athénách — s radostí z vzpomínek na dřívější studia. Rozmlouval s předními vzdělanci, po-

zdravil tamní přátele a přijal přiměřený obdiv Řecka; vrátil se do Říma, zrovna když se věci rozlétaly do občanské války.

37

V senátě při hlasování o triumfu řekl, že by raději šel za Caesarem v triumfu po smíru. Soukromě radil Caesarovi i Pompeiovi — oba se snažil zmírnit. Když to bylo nenapravitelné a Caesar postupoval, Pompeius neudržel; opustil obec s mnoha řádnými muži. Cicero zůstal; pokládali ho za Caesarovce. Je zjevné, že se mnohokrát rozhodl mezi oběma: v dopisech kolísá. „Pompeius má slavnou věc do války; Caesar lépe hospodaří s věcmi a sebe i přátele zachraňuje. Mám tedy odkud utéct, nemám k komu utéct."

Trebatius, Caesarův druh, napsal Ciceronovi dopis: Caesar prý si přeje především, aby se zapojil k němu a sdílel naděje; pokud by se pro věk vzdal, ať se usadí v Řecku a drží mimo oba. Cicero se podivil, že nepsal Caesar sám; odepsal rozhněvaně, že nic neudělá nehodného své politiky.

38

Když Caesar šel do Hispánie, Cicero odplul k Pompeiovi. Ostatní ho rádi viděli; jen Cato ho osobně kárral, že se přidal k Pompeiovi: „Pro

tebe se neslušelo opustit stranu, kterou jsi od začátku přijal; vlasti i přátelům bys byl prospěšnější, kdybys zůstal doma a vyvažoval výsledek. Bez důvodu a bez nutnosti ses stal Caesarovým nepřítelem a vložil ses do takového nebezpečí."

Tyto slova Ciceronovi obracely mysli. A to, že si ho Pompeius příliš nepoužíval. Byl si sám vinen: ne-popíral lítost, znevažoval Pompeiovu přípravu, nenápadně nenaříkal jeho plány, žerty na spolupracovníky nepouštěl. Sám v táboře chodil pořád zasmušilý — druhé pobavil, aniž ho o to prosili. Několik příkladů:

Domitius přivedl na velitelské místo nebojovného muže, chválil ho jako slušného a cudného: „Proč ho tedy nenecháváš jako poručníka svých dětí?"

Theofanes Lesbický, Pompeiův velitel řemeslníků, prý výborně utěšil Rhodany po ztrátě flotily. Cicero: „Jak velké dobro, mít Řeka za velitele!"

Pompeius se neuměl bránit; Lentulus řekl Ciceronovi, že Caesarovi přátelé jsou „nazlobení". Cicero: „Chceš říci, že Caesarovi nepřáti." (hříčka: dysnoountes k Caesarovi.)

Marcius čerstvě z Itálie řekl, že v Římě převažuje pověst, že Pompeius je obléhán. Cicero: „A tys vyplul, abys to sám viděl?"

Po porážce Nonnius řekl, že musí mít dobré naděje — v Pompeiově táboře zbývá sedm orlů. Cicero: „Krásná rada — kdybys bojoval s havrany!"

Labienus se spoléhal na věštby, že Pompeius zvítězí. Cicero: „Tahle strategie — jsme teď kvůli ní bez tábora."

39

V bitvě u Pharsalu Cicero kvůli nemoci nebyl. Když Pompeius uprchl, Cato chtěl mu — jako konzulárovi — svěřit vedení v Dyrrhachiu s velkým vojskem i flotilou. Cicero to odmítl a vůbec nechtěl pokračovat ve válce. Mladý Pompeius a jeho přátelé ho málem zabili — nazvali ho zrádcem, tasili meče. Cato Cicerona s velkou námahou zachránil a vyvedl ho z tábora.

Cicero se usadil v Brundísiu a čekal na Caesarův návrat (Caesar se zdržel v Asii a Egyptě). Když přistál v Tarentu a šel po souši do Brundísia, Cicero mu vyšel vstříc — ne příliš doufaje, ale maje stud mnoha svědků vidět ho, jako nepřítele a vítěze.

Caesar, jak ho uviděl daleko před ostatními, sestoupil z vozu, pozdravil ho a dlouho s ním šel sám — několik stadií v rozmluvě. Pak Cicerona pořád ctil s laskavostí; i když mu Cicero napsal chvalozpěv na Catona (nazvaný „Cato“), Caesar mu v odvetě napsal „Anticato“; Cicerona i jeho život přirovnal k Perikla a Theramena.

Vypráví se, že když Quintus Ligarius byl žalován za to, že byl Caesarovým nepřítelem, a Cicero ho obhajoval, Caesar prý řekl přátelům: „Co brání poslechnout si Cicerona po dlouhé době? Je rozhodnuto, že muž je špatný a nepřítel.“ Když ale Cicero začal mluvit, úžasně vzkypěl a projevil se se střídavou vášní a půvabem. Caesar na tváři mnohokrát změnil barvy, duše mu kolísala; jak řečník přešel k bojům u Pharsalu, Caesar byl plný vášně, tělo se mu třáslo, několik papírů mu vypadlo z ruky. Nakonec propustil obviněného — přemožen.

40

Když se obec přetavila na jedinovládu, Cicero opustil veřejnou činnost a zabýval se vzděláváním mladých, kteří si přáli filosofovat. Tím, že obcoval s nimi — s nejurozenějšími a nejpřednějšími — získal zase v obci mnoho vlivu.

Jeho dílem bylo skládat filosofické dialogy a překládat; všechna dialektická i přírodovědná pojmenování převést do latiny. Právě on, jak se vypráví, poprvé pojmenoval latinsky „fantasia“, „synkatathesis“ (přisouhlas), „epoché“ (odkládání soudu), „katalépsis“ (uchopení), i „atom“, „nedělitelné“, „prázdno“ a mnohé další termíny — buď přenesením nebo jinými vlastnostmi je udělal srozumitelnými a vyslovitelnými pro Římany.

Z nadhledu k poezii si dělal hru: vypráví se, že když ho múza chytla, v jedné noci napsal 500 veršů. Většinu času trávil u Tusculana na svém pozemku; psal přátelům, že „žije život Laertův“ — buď žertem, nebo z ctižádosti po politice byl zmatený přítomnými poměry.

Zřídka přišel do města sloužit Caesarovi; a byl mezi prvními, kdo mluvili pro pocty jemu, vymýšleli vždy něco nového. Když Caesar nařídil, aby stržené Pompeiovy sochy byly znovu postaveny, Cicero řekl: „Caesar touto laskavostí Pompeiovy sochy staví, a své vlastní pevně usazuje.“

41

Chtěl pak sepsat vlastenecké dějiny Říma, mnoho z Řecka přimíchat, ustát ty věci a báje v této práci; zabraly ho však mnohé veřejné i sou-

kromé věci. Většinu z nich si přivodil sám.

Nejprve zapudil Terentii, která ho za války zanedbala, že odjel bez potřebných zásob; ani po návratu do Itálie k němu nepřišla — zůstal v Brundísiu dlouho; dceři jedoucí k otci na dalekou cestu neposkytla ani doprovod, ani vybavení; nechala Ciceronův dům prázdný s dluhy. Tyto jsou domnělé důvody rozchodu; Terentia je popírala. Cicero jim dal zjevné potvrzení, když si krátce poté vzal mladou pannu — podle Terentie z vášně, podle Ciceronova propuštěnce Tirona pro peníze na splacení dluhů (dívka byla velmi bohatá; Cicero spravoval její majetek jako důvěrný dědic).

Antonius ve své odpovědi na „Filipiky“ řekl, že Cicero vyhnal ženu, s kterou zestárl; žertovně mu podkládal nedostatek vojenství a činorodosti.

Krátce po novém sňatku Ciceronovi zemřela dcera Tullia při porodu u Lentula (druhého manžela po Pisonově smrti). Přátelé přišli utěšit; Cicero neunesl ránu: dokonce svou novou ženu zapudil, protože se mu zdálo, že z Tulliiny smrti měla radost.

42

Takový byl stav v jeho domácnosti. Spiknutí proti Caesarovi se neúčastnil, přestože byl obzvlášť přítelem Bruta a byl pokládán za nejvíce zarmouceného nad přítomnými věcmi a toužícího po dřívějších. Spiklenci se báli jeho povahy jako nedostatečně odvážné a jeho věku — i nejsilnějším povahám tehdy ubývá odvahy.

Když Brutus a Cassius čin dokonali, Caesarovi přátelé se shromažďovali proti nim; obec hrozila opět občanskou válkou. Antonius jako

konzul svolal senát a krátce promluvil o svornosti. Cicero mluvil dlouze, přesvědčil senát, aby po athénské vzoru vyhlásil amnestii nad Caesarovou věcí a aby Brutovi a Cassiovi přidělil provincie.

Z toho nic ale nebylo. Lid, pohnut sám soucitem, když viděl mrtvé tělo neseno fórem — Antonius ukázal plášť plný krve a všude rozťatý meči — se rozzuřil, hledal vrahy v agoře, pochodně v rukou běžel ke jejich domům, aby je zapálil. Vrazi však byli chránění; opustili obec, čekajíce další.

43

Antonius se povznesl. Všem byl hrozný jako budoucí jedinovládce; Ciceronovi nejhroznější. Viděl, jak znovu Cicerona síla roste v politice a jak je blízký Brutovi — mrzelo ho, že je v Římě. Byla mezi nimi dávná vzájemná podezření pro rozdílné způsoby života.

Cicero to vyvodil a chtěl odplout do Sýrie s Dolabellou jako legát. Budoucí konzuli po Antoniovi — Hirtius a Pansa, muži dobří a Ciceronovi obdivovatelé — ho prosili, aby je neopustil; slíbili, že Antonia s jeho pomocí svrhnou. Cicero nedůvěřoval ani zcela, ani zcela nevěřil — opustil plán Dolabella; souhlasil s Hirtiem, že léto stráví v Athénách a jak oni nastoupí, vrátí se. Sám odplul.

Při pobytu z Říma přišly nové zprávy: Antonius se obdivuhodně obrátil a všechno dělá v senátorově zájmu; věci však postrádají Ciceronovu přítomnost. Cicero sám sebe káral za přílišnou opatrnost a vrátil se do Říma.

A hned naděje nepřemrštil. Takové množství se nadchlo pro uvítání ho u bran, že celý den trvaly přivítací ceremonie. Druhý den Antonius

svolal senát a vyzval ho; nepřišel, prohlašoval, že je slabý z únavy. Pravdou však byl strach ze zrady — podle jakéhosi podezření a udání cestou. Antonius se za pomluvu rozzlobil, poslal vojáky, aby ho přivedli nebo spálili dům; mnozí ho prosili, přijal zástavy a přestal.

Potom se vzájemně obcházeli a vyhýbali, dokud mladý Caesar (Octavianus) z Apollónie nepřijel a nepřijal Caesarovo dědictví, i pro 25 miliónů, které Antonius z majetku zabavil, se mu postavil.

44

Filip (manžel Octavianovy matky Attie) a Marcellus (muž jeho sestry) přišli s mladíkem k Ciceronovi; dohodli: Cicero poskytne Octavianovi svůj řečnický a politický vliv v senátě i před lidem; Octavianus poskytne Ciceronovi bezpečí ze svých peněz a zbraní. Mladík už měl kolem sebe ne málo Caesarových veteránů.

Prý byla ještě větší příčina Ciceronova nadšení z přátelství: ještě za Pompeiova a Caesarova života měl Cicero sen — někdo volal syny senátorů na Kapitolium, protože Zeus z nich chce vybrat vládce Říma. Občané horlivě běželi a sešli se u chrámu; chlapci v purpurových togách mlčky seděli. Dveře se otevřely, jeden po druhém chlapec vstal a procházel kolem boha; bůh je prohlížel a všechny odesílal rozmrzeně. Když přišel ten chlapec, bůh natáhl pravici a řekl: „Římané, konec vašich občanských válek, až se tento stane vládcem."

Cicero prý si tento sen vryl do paměti a tvář chlapce držel v mysli; neznal ho. Druhý den na Martově poli, když chlapci již vycvičení odcházeli, Cicero toho mládence poprvé uviděl — stejného jako ve snu. Ohromen se ptal, čí je. Byl synem Octaviusa (ne velmi slavného) a Attie

(Caesarovy neteře); Caesar, bezdětný, mu v závěti odkázal majetek a dům. Cicero se chlapcem při každém setkání pečlivě obcoval a chlapec ho vlídně přijímal. Shodou okolností se Octavianus narodil za Ciceronova konzulátu.

45

Toto byly uváděné důvody. Ve skutečnosti Cicerona k Octavianovi získala nejprve nenávist k Antoniovi, pak povaha — slabší k poctám. Myslel, že k politice přibere Octavianovu sílu. Mladík mu podlézal tak, že ho dokonce nazýval „otče".

Brutus se nad tím rozlítil v dopisech Atticovi: Cicero prý „strachem před Antoniem lichotí Caesarovi" — zjevné je, že neusiluje o svobodu pro vlast, nýbrž „volí si laskavého pána". Nicméně Brutus Ciceronova syna, který byl v Athénách u filosofů, přijal na velitelské místo a používal ho s úspěchem.

Ciceronova moc v obci vrcholila. Antonia vyštval, Hirtia a Pansu jako konzuly poslal proti němu; Octavianovi přesvědčil senát, aby mu dal lictory a odznaky velitele, jako kdyby bránil vlast. Antonius byl poražen; oba konzulové z bitvy zemřeli; vojska se připojila k Octavianovi.

Senát se zalekl mladého muže, který měl takové štěstí. Pokusil se oceněními a dary odlákat vojska Octaviana, zbavit ho moci — teď, když Antonius uprchl, nepotřebovali bránicho vojska. Octavianus se zalekl, poslal k Ciceronovi s prosbou: Cicero a Octavianus se stanou konzuly oba zároveň; Octavianus bude vládnout věcem po svém, Cicero bude „nominálním" konzulem. Cicero sám uznal, že se bál porážky a opuš-

tění, využíval Ciceronovy touhy po úřadě; prosil ho, aby kandidoval na konzulát se mnou.

46

Zde Cicero, nejvíce ponižující okamžik: starý muž byl mladíkem obelstěn, kandidoval s ním a dal mu podporu senátu. Hned ho přátelé obvinili; za chvíli pochopil, že ztratil sebe a vzdal lidu svobodu.

Octavianus posílil, dostal konzulát; Cicerona ponechal stranou; stal se přítelem Antonia a Lepida, moc všech tří sjednotil, a jako nějaký majetek si vládu rozdělili. Byl sepsán seznam mužů k smrti — přes dvě stě. Největší spor mezi nimi byl o Cicerona: Antonius trval, že musí jít první, Lepidus mu přitakal, Octavianus se bránil oběma.

Scházeli se u Bononie tři dny, sami tajně v místě obklopeném řekou v blízkosti vojsk. Vypráví se, že Octavianus první dva dny bojoval o Cicerona, třetí den ustoupil. Výměnné: Octavianus vydal Cicerona; Lepidus svého bratra Paulla; Antonius Lucia Caesara (svého strýce z matčiny strany). Tak klesli v hněvu a šílenství z lidských úvah; prokázali, že nic není divočejší než člověk, když dostane moc ke své vášni.

47

Zatímco se vše dělo, Cicero byl na svém statku v Tusculanu s bratrem. Jak se dozvěděli o proskripci, rozhodli se jít do Astury (Ciceronovo přímořské místo), odtud do Makedonie k Brutovi; už se šířila zpráva, že vítězí.

Jeli v nosítkách, zoufalí žalem. Cestou se zastavovali, položili nosítka jedno vedle druhého a naříkali. Quintus se více trápil — přišel na to, že nic z domu nevzal; i Cicero měl málo zásob. „Lepší, abys ty, Cicerone, utíkal napřed; já se vrátím domů pro věci.“ Objali se, rozplakali a rozešli.

Quintus za pár dní byl otroky zrazen a zabit se synem. Cicero dorazil do Astury, našel loď, vyplul, s příhodným větrem doplaval ke Circeiím. Odtamtud kormidelníci chtěli pokračovat; buď se bál moře, nebo ještě zcela nezavrhl Caesarovu důvěru, vystoupil a šel pěšky 100 stadií, jako by jel do Říma.

Pak znovu zoufale změnil, sešel k moři do Astury. Celou noc tam trávil v hrozných a nejistých úvahách; dokonce chtěl tajně jít do Caesarova (= Octavianova) domu, zabít se u ohniště a vrhnout na něj démona pomsty. Strach z muk ho od toho odvedl.

S mnoha pokřivenými rozhodnutími se odevzdal otrokům: ať ho vezou do Kaiéty (má tam statky, útočiště v letní poledne, kdy etesiové příjemně fouknou). Místo má malý Apollónův chrám nad mořem. Odtud s velkým křikem na loď Ciceronovu plující ke břehu naletěla hejna havranů; usedli na stěžeň z obou stran; jedni křičeli, druzí oklepávali konce lan. Všichni to pokládali za zlé znamení. Cicero vystoupil, vešel do statku, lehl si odpočinout.

Většina havranů seděla na okně a hlasitě křičela. Jeden slétl na lehátko: Cicero byl zahalen pláštěm; havran mu zobákem pomalu stahoval plášť z obličeje. Otroci to viděli, zahanbili se: „Čekáme, až bude-

me svědky vraždy pána? Zvířata mu pomáhají, chrání ho; my ne?“ Zčásti ho prosbami, zčásti silou vzali a nesli v nosítkách k moři.

48

Zatím přišli vrahové: centurion Herennius a tribun Popillius (kterého kdysi Cicero obhajoval ze obvinění z otcovraždy). Dveře zavřené, vylomili, Cicerona uvnitř neviděli, nikdo nic nevěděl. Vypráví se, že mladík vychovaný Ciceronem v svobodných naukách — Filologos, propuštěnec Quinta — tribunovi ukázal, že nosítka procházejí přes zahrady a stinné procházky k moři. Tribun s pár lidmi obešel k výstupu. Herennius běžel procházkami. Cicero to zaslechl, dal rozkaz otrokům nosítka složit.

Sám (jak byl zvyklý) levou rukou se dotýkal brady a pevně hleděl na vrahy — zarostlý, s neučesanými vlasy, s pohublým obličejem ze starostí. Většina si zahalila tváře, když ho Herennius zabil.

Cicero sám natáhl krk z nosítek. Byl mu 64. rok. Herennius mu usekl hlavu a ruce, na Antoniův rozkaz — ruce, kterými psal Filipiky. Cicero sám tak své řeči proti Antoniovi nazval; dodnes se tak jmenují „Filipiky“.

49

Když byly tyto končetiny přineseny do Říma, Antonius právě vedl volby. Když to slyšel a viděl, zvolal, že „proskripce teď má konec“. Hlavu a ruce dal pověsit nad rostry na řečništi. Byla to pro Římany hrůzostrašná podívaná — nespatřili tak Ciceronovu tvář, ale obraz Antoniovy duše.

Jedno aspoň uměřené Antonius udělal: Filologa předal Pomponii, manželce Quintově. Když ho dostala, uložila mu strašné tresty; donutila ho uřezávat kousky vlastního masa, péct je a jíst. Tak uvádějí někteří historici. Ciceronův propuštěnec Tiro v Žádném slově zradě Filologa neuvádí.

Dozvídám se, že Caesar (Octavianus) o mnoho let později vešel k jednomu ze svých vnuků. Chlapec držel v rukou Ciceronovu knihu. V úleku si ji chtěl schovat pod plášť. Octavianus to uviděl, knihu vzal, dlouho stál a četl, pak ji vrátil mládenci: „Učený muž, dítě, učený a milující vlast.“

Když konečně Octavianus porazil Antonia, zvolil si za konzulského kolegu Ciceronova syna. Za jeho konzulátu senát zrušil Antoniovy sochy a ostatní pocty; usnesl, že žádný z Antoniů nesmí mít jméno Marcus. Tak nějaká božská spravedlnost přenesla Antoniovo pokání k rodu Ciceronovu.

* * *

Plútarchos: Souběžné životopisy – výbor

Překlad: Audioknihy CZ. Nový český překlad z originálu, který vznikl pro tento projekt a prošel nezávislou korekturou.

Zdroj originálního textu: Perseus Digital Library.

Originální text je volné dílo. Překlad a vydání: Audioknihy CZ, licence CC BY 4.0. Můžete jej sdílet a dál používat, pokud uvedete zdroj (Audioknihy CZ, audioknihycz.cz/kniha/plutarchos-zivotopisy/).

Audioknihu připravujeme. Další knihy a audioknihy zdarma najdete na audioknihycz.cz/kniha/plutarchos-zivotopisy/.